

DR. IZSÓ ISTVÁN

MAGYAR BÁNYAJOG

UNIVERSITÉ DE MISKOLC UNIVERSITY OF MISKOLC МИШКОЛЬЦСКИЙ УНИВЕРСИТЕТ MISKOLCI E
OF MISKOLC МИШКОЛЬЦСКИЙ УНИВЕРСИТЕТ UNIVERSITÄT MISKOLC L' UNIVERSITÉ DE MIS
EGYETEM МИШКОЛЬЦСКИЙ УНИВЕРСИТЕТ L'UNIVERSITÉ DE MISKOLC UNIVERSITY OF MISK
ЛЬЦСКИЙ УНИВЕРСИТЕТ MISKOLCI EGYETEM МИШКОЛЬЦСКИЙ УНИВЕРСИТЕТ L'UNIVERSITÉ
RSITÄT MISKOLC L' UNIVERSITÉ DE MISKOLC MISKOLCI EGYETEM UNIVERSITY OF MISKOLC
DE MISKOLC МИШКОЛЬЦСКИЙ УНИВЕРСИТЕТ МИШКОЛЬЦСКИЙ УНИВЕРСИТЕТ MISKOLCI EGY

MISKOLCI EGYETEMI KIADÓ
2004

DR. IZSÓ ISTVÁN

MAGYAR BÁNYAJOG

MISKOLCI EGYETEMI KIADÓ
2004

A kiadásért felelős:
a Miskolci Egyetem rektora
Megjelent a Miskolci Egyetemi Kiadó gondozásában
Felelős vezető: Dr. Péter József
Műszaki szerkesztő, tördelő: Balsai Gyula Pálné
Jegyzet szedése: Bányászati és Geotechnikai Tanszék
Példányszám: 300

Készült Duplo fóliáról, az MSZ 5601-59 és 5602-55 szabványok szerint
Miskolci Egyetem Sokszorosító Üzeme
A sokszorosításért felelős: Kovács Tiborné, üzemvezető
Műszaki Földtudományi Kar – 2004 – 1278 – ME
Sokszorosítóba leadva: 2004. február 2.

TARTALOMJEGYZÉK

I. fejezet. A magyar bányajog történetének főbb állomásai.....7

1. A bányajogi szabályozás kialakulása és fejlődése az Árpád-házi királyok idején8
 - 1.1 Bányászat a patrimonális gazdálkodás idején.....8
 - 1.2 A bányavárosi szokásjogok kialakulása.....11
 - 1.3 A királyi bevételeket biztosító szervezet kialakulása és fejlődése.....16
2. Károly Róbert reformjaitól az ország három részre szakadásáig....19
 - 2.1 A bányagazdaság átfogó megreformálása.....20
 - 2.2 A bányavárosok szövetkezése és a földbirtokosi bányaszabadság deklarálása.....25
3. Miksa-császár bányarendtartása.....29
 - 3.1 A központosított kamarai igazgatás megteremtése.....29
 - 3.2 A bányarendtartás szabályozási rendszere.....34
 - 3.3 A felvilágosult Habsburg abszolutizmus bányajogi reformjai..37
4. Az 1854. évi Általános Bányatörvény.....42
5. A magyar bányajogfejlődés átmeneti időszaka.....51
6. A bányászatról szóló 1960. évi III. törvény.....57

II. fejezet. A hatályos magyar bányajog szabályozása.....65

1. Bányajogunk alapvető jogforrásai.....66
2. Az ásványi nyersanyagok tulajdonjoga.....68
3. Az ásványvagyonnal történő gazdálkodás.....76
4. A bányajáradék jogintézménye.....83
5. A bányatörvény tárgyi hatálya.....87
 - 5.1 A bányászati tevékenységek köre.....89
 - 5.2 A bányászati tevékenységekhez kapcsolódó tevékenységek...92
 - 5.3 A Bányatörvény hatálya alá rendelt egyéb tevékenységek.....93
 - 5.4 A Bányatörvény hatálya alá nem tartozó tevékenységek.....94
6. Az állami tulajdonjogból származó bányajogi korlátozások.....100
7. A bányászati jog terjedelme és megszerzésének lehetőségei.....102
 - 7.1 A bányászati jog megszerzése koncesszióval.....104
 - 7.2 Alanyi jogon gyakorolható bányászati jog.....105

7.3	Bányászati jog megszerzése hatósági engedéllyel.....	106
7.4	Törvényi engedményen alapuló bányászati jog.....	106
7.5	Bányászati jog megszerzése átruházással, jogutódlással.....	107
8.	A bányászati jogosultságból fakadó jogok, kötelezettségek és a bányavállalkozói felelősség.....	109
9.	Az ingatlanok bányászati használatra történő igénybevétele, a bányászati tevékenységek során felszínre emelt vizek használata....	117
9.1	Az ingatlan tulajdonos tűrési kötelezettsége.....	118
9.2	Az ingatlan használat közérdekű korlátozása szolgálat alapításával.....	119
9.3	Az ingatlan kisajátítása.....	120
9.4	A bányászat vízhasználati joga.....	122
III. fejezet. A bányászati szakigazgatási eljárások.....		125
1.	Az ásványi nyersanyagok kutatása.....	126
1.1	A bejelentés alapján végezhető felszíni előkutatás.....	128
1.2	A kutatási engedély.....	131
1.3	A kutatás műszaki üzemi terve.....	133
1.4	A kutatási zárójelentés.....	136
2.	A bányatelek jogintézménye.....	138
3.	A környezetvédelmi engedélyezési eljárás.....	148
4.	A bányauzem műszaki üzemi terve.....	150
5.	A tájrendezés.....	156
IV. fejezet. A bányászati tevékenységek műszaki és személyi feltételei, valamint szankciórendszere.....		160
1.	A bányászati tevékenységek végzésének személyi feltételei.....	160
1.1	A bányauzem felelős műszaki vezetője.....	161
1.2	A hites bányamérő és feladatköre.....	164
2.	A védőpillér és a biztonsági övezet.....	166
3.	A bányászati tevékenységek szankcionálása.....	169
3.1	Jogosulatlan bányászati tevékenységek.....	171
3.2	Szabálytalan bányászati tevékenységek.....	174

V. fejezet. A bányahatóság felügyelete alá rendelt egyes tevékenységek.....177

- 1. Az előkészítés és az elsődleges feldolgozás.....177
- 2. Meddőhányók létesítése és megszüntetése, valamint hasznosítása 178
- 3. Szénhidrogének tárolására alkalmas földtani szerkezetek hasznosítása.....180
- 4. Megszűnt föld alatti bányák nyitva maradó térségeinek hasznosítása.....182
- 5. Nem bányászati célt szolgáló, de bányászati módszerekkel végzett földalatti tevékenységek.....185
- 6. A geotermikus energia kutatása és kitermelése.....188
- 7. A polgári robbantási tevékenységek.....189

VI. fejezet. A bányászat szakigazgatási és felügyeleti rendszere.....192

- 1. A Magyar Bányászati Hivatal.....193
 - 1.1 A bányafelügyelet feladat- és hatásköre.....194
 - 1.2 A bányafelügyelet szerveinek illetékessége.....197
- 2. A Magyar Geológiai Szolgálat.....198

I. FEJEZET

A MAGYAR BÁNYAJOG TÖRTÉNETÉNEK FŐBB ÁLLOMÁSAI

A bányászat az emberiség legősibb ipari foglalkozásainak egyike, története szinte egybeesik az emberiség történetével. A bányászat hazánk területén különösen jelentős történelmi múlttal és hagyományokkal rendelkezik, a magyar bányászat technikai színvonala, a bányászattal foglalkozók szakmai hozzáértése és a bányászat jogi szabályozási rendszere történelmünk folyamán több esetben is követendő példát jelentett az európai bányászat számára.

A bányászati tevékenységek ugyanakkor veszélyes tevékenységek, amelyek sajátos műszaki-szakmai felkészültséget, különleges biztonsági szabályokat és fokozottabb felügyeletet igényelnek.

A bányajog körébe azok a jogi normák tartoznak, amelyek a föld hasznosítható részének a kutatását, kitermelését és a kitermelt ásványi nyersanyagok, illetve a geotermikus energia feldolgozását, valamint az ezekhez kapcsolódó egyéb tevékenységeket szabályozzák. A bányászat területén nagyon sok különös – az ipari és egyéb tevékenységeknél megszokottaktól eltérő – előírás érvényesül és ezek az előírások elsősorban néhány, csak a bányászatra jellemző alapvető jogintézményhez kapcsolódva fejtik ki szabályozó szerepüket. E jogintézmények további jellemzője, hogy némelyikük a bányajog történelmi fejlődése során már viszonylag korán kialakult, és az egyes történelmi korszakokban lényegét tekintve máig alig változott.

A bányászati szakoktatás a kezdetektől fogva szükségesnek tartotta, hogy a bányászati tevékenységek végzésével kapcsolatba kerülők, illetve a bányászati tevékenységek végzői megismerjék a bányászati tevékenységekre vonatkozó alapvető jogszabályi előírásokat és egyidejűleg képet kapjanak a bányajogi szabályozási rendszer történelmi gyökereiről is.

A Selmeci Bányászati Akadémián az oktatásban kezdettől helyet kapott „a bányai jogszabályok és szokások” stúdiuma. A selmechányai bányászati-kohászati tanintézet alapító okirata és a hozzá mellékelt

tantervi utasítás szerint „...hogy ne csupán jó műszakiak, hanem ügyes előljárók, bányamesterek és bányabírák is neveltessenek ... a tanulóknak fundamentálisan el kell sajátítaniuk mindazon ismereteket, melyek segítségével a bányaugyi vitákban, vagy a dolgok adott állása szerinti helyzetekben, akár mint vezető, vagy beosztott műszaki hivatalnokok, akár mint bányabírák a szükséges intézkedések meghozatalára képesek legyenek, illetve megfelelő rendelkezéseket tudjanak majd kibocsátani...”.

E gondolatok a mai napig sem vesztek értékükből.

1. A Bányajogi Szabályozás Kialakulása és Fejlődése az Árpád-Házi Királyok Idején

A bányajogi szabályozás történetének bemutatása nem ölelheti fel a magyar bányászat egész történetét, mert a jogi szabályozás iránti igények szükségképpen csak a bányászat fejlődésének meghatározott szintjén jelentkeztek. A magyar ipartörténelemben azonban így is a bányászat volt az első olyan gazdasági tevékenység, ahol az állam szabályozó szerepe megjelent. A kincstári bevételek biztosítása ugyanis pénzügyi szabályozást igényelt, amely viszonylag korán magával vonta az írott gazdasági-műszaki szabályozás létrejöttét is.

Bár az ország területén már a honfoglalás korában is folyt bányászati tevékenység (pl. a dési és tordai sóbányákban vagy a selmeci ezüstbányákban), amelyekből a fejedelmeknek jelentős bevételei származtak, mégsem állíthatjuk azt, hogy a magyar bányajogi szabályozás kezdetei e korig visszanyúlnának. Ennek magyarázatát a korabeli birtokviszonyokban kell keresnünk.

1.1 Bányászat a patrimoniális gazdálkodás idején

A magyarországi érc- és sóbányászat már a honfoglalás korától a fejedelmek, illetve később a királyok magángazdaságához (az ún. patrimoniumhoz) tartozott. A patrimoniális birtokrendszer megteremtője a törzsi, és nemzetségi téli, illetve nyári szállásbirtokok síkvidéki legelőkhöz és folyó menti területekhez kötődő, honfoglalást követően kialakult rendszere volt, amelynek következtében a szállásterületekhez nem tartozó

erdős hegységek (a gyéren lakott un. gyepterületek) a legmagasabb szintű fejedelmi hatalommal rendelkező Árpádok¹ birtokába kerültek, akiknek földesúri joghatósága a földbirtokokon túlmenően értelemszerűen kiterjedt az erdőkre, az ásványkincsekre és az ott élő népességre egyaránt.

Történelmi adatok² utalnak arra, hogy a selmeci ezüstművelést, illetve a tordai, dési és kolozsi sóbányákat Géza fejedelem tartotta kezében, emellett pedig a gyulák kezében voltak a parajdi, kisaknai és széki sóbányák. Adatok utalnak arra is, hogy Géza fő jövedelmi forrását a kereskedőkre kivetett vámokon kívül éppen az ezüst- és sóbányák haszna képezte.

István király uralkodása kezdetén szinte az ország egész területe felett korlátlan rendelkezési jogot szerzett és csak 1008 után, II. törvénykönyvében szabályozta a királyi birtokadományozás rendjét, illetve rendelkezett a „tulajdon javak bírásáról”³. Emellett István korában már Magyarországon is ismert volt a Karolingok idején kialakult jogfelfogás, mely szerint minden gazdátlan és uratlanná vált föld, kincs és jószág a királyi felségjog (az un. Jus Regium) alapján királyi tulajdont képezett.

István, királlyá koronázását követően a királyi jövedelmek biztosítása érdekében kezdettől fenntartotta magának az, ún. regálejogokat⁴, továbbá a nemesérc- és sóvámokat sem engedte át a tartományuraknak. A regalitás más értelemben azt a jogot jelentette, hogy a király uralkodói hatalmánál fogva hozzájárulásuk nélkül igénybe vehette alattvalóinak gazdasági erejét.

Magyarországon a só kitermelése és forgalomba hozatala ugyanúgy a királyi jogai közé tartozott, mint az ezüst bányászata és a pénzverés.

¹ A honfoglaló magyarság kettős fejedelemség alatt állt, a főfejedelem (kende) és a vezérlő fejedelem (Gyula) hatalma alatt. Árpád 904-ben egyeduralmat szerzett és a kettős fejedelemséget megszüntette. Ezt követően a gyulák már nem vettek részt a főhatalom gyakorlásában. (Lásd: Magyarország története tíz kötetben I kötet, (1242-ig), 608-618. p.)

² Forrás: Györffy György: István király és műve (109-110. p.).

³ Bővebben erről Györffy György hivatkozott munkájának 261-262. oldalain olvashatunk.

⁴ Regalék alatt a királyi felségjog alapján a királyt megillető jövedelmeket értették. Közéjük tartozott a pénzverés és a pénzbeváltás haszna, a sómonopólium (a forgalmazás és kereskedelem joga), a harmincad, majd később a bányaregalé és a nemesfém monopólium (lásd Magyar történelmi fogalomtár 132. p.).

A regálék egyik legjelentősebbike a bányaregálé⁵ volt, amelynek eredetét egyes kutatók a római jogra, mások pedig a földközösségi rendszerre vezették vissza. A bányaregálé a feudális Magyarországon eredetileg a királyi földtulajdon hegemoniájához kötődött, majd a XIII. századtól felségioggá vált. A feltárt bányaterületet a földbirtokos – hacsak maga nem nyert bányászati privilégiumot – pénzért vagy cserebirtokért a kincstárnak tartozott átengedni.

A 13. századig a bányászat területén a regalitás csak közvetett módon érvényesült, ugyanis addig az ásványkincsek a föld tartozékát képezték és a földbirtokos (az esetek túlnyomó többségében a király) tulajdonát képezték. A király korlátlan közjogi hatalmának materiális alapját éppen ez a hatalmas királyi magángazdaság képezte. A királyság fogalmában a király állami közhatalma mellett földesúri magánhatalma is benne foglaltatott, sőt a királyi közhatalom erejének legfontosabb fokmérője hosszú időn keresztül a királyi magánhatalom terjedelme volt. A király csak akkor és addig szerezhette érvényt közjogi akarátának, ha és amíg magánhatalma meghaladta alattvalóinak földesúri magánhatalmát.

Addig, amíg a király magánjogi hatalma az ásványkincsek bányászata vonatkozásában teljes volt (kizárólag az ún. királyi bányaszabadság elve érvényesült) addig a hatalmából fakadó és a királyi főemberek által gyakorolt közvetlen irányítás és fizikai ráhatás (erőszak) is elegendő volt a patrimoniális birtokrendszer és bányászat működtetéséhez.

A mai értelemben vett bányajogi szabályozási rendszer kialakulását a 12.-13. századtól kezdődően három tényező együttes hatása váltotta ki.

- a) idegen bányászok behívása az országba és kiváltságokkal történt felruházása, majd a legjelentősebb bányavidékek központjainak bányavárosi privilégiumokkal történt megerősítése;
- b) a királyi földbirtokrendszer fokozatos eladományozása;
- c) a királyi bevételeket kezelő pénzügyi-igazgatási szervezet kialakulása.

⁵ A bányaregálé az arany, ezüst, réz és higany érceire, illetve a sóra terjedt ki és az aranynál 1/10-nyi, az ezüsthénel 1/8-nyi urbura megfizetését vonta maga után. A Magyar történelmi fogalomtár 42. oldalán található címszó jó összefoglalást ad a bányaregálé jogintézményéről.

1.2 A bányavárosi szokásjogok kialakulása

A bányászati tevékenységet a honfoglalást követően még elsősorban a bányavidékek őslakossága végezte. Agricola 1556-ban megjelent művében⁶, pl. már 800 éves selmeci bányászatot említ, amelyhez értelemszerűen már a honfoglalás előtti időkben is ott élő szakemberek szükségeltettek. A királyok ugyanakkor az államszervezés kezdeteitől fogva kiváltságokkal jutalmazták a betelepülő bányászathoz értő személyeket is. A teljesség igénye nélkül érdemes néhány idegen betelepülőkkel, az ún. vendégekkel (hospites) érintett bányavidéket megemlíteni. Már a 10. századtól kezdve, főleg szászok települtek be, pl. Bócára, Abrudbányára, Rozsnyóra, Tordára és Zalatnára, míg más németajkú telepések Selmecebányára, Besztercebányára, Offen-bányára⁷. A betelepítések a 12. századtól – a határvidékek (gyepűk) benépesítésének időszakától – váltak igazán jelentős mértékűvé.

A betelepített bányászok a királyi kincstárnak nyújtott különleges szolgáltatásaik és jelentős gazdasági értéktermelő mivoltuk révén kezdetől királyi kiváltságokban (privilégiumokban) részesültek. E királyi kiváltságok valószínűleg új jogosultságokat nem keletkeztettek számukra, inkább csak azokat a privilégiumokat és jogokat erősítették meg, amelyekkel a vendégeket már eredeti hazájukban is felruházták, illetve a privilégiumok elsősorban magukkal hozott szokásaikat ismerték el. A bányász telepések ugyanis főleg olyan bányavidékekről költöztek Magyarországra, ahol fejlett bányaiipar működött és már eredeti hazájukban is nyilván számos kiváltságban részesülhettek.

A kiváltságjogok közül elsőként indokolt megemlíteni a szabad költözés jogát, hiszen, ha a telepések e joggal nem rendelkeztek volna, akkor az áttelepülésükre sem kerülhetett volna sor. A magyar bányajogfejlődés szempontjából legjelentősebb kiváltságuk viszont az volt, hogy az idegen földről magukkal hozhatták és meg is tarthatták jogszokásaikat és kezdetleges jogszolgáltatási „intézményeiket”. Talán túlzónak tűnhet intézményekről beszélni, de nyilvánvaló, hogy az említett jogszokások csak akkor érvényesülhettek, ha a betelepülő bányászközösségen belül voltak olyan személyek, akik egyrészt részletesen ismerték a közösséget össze-

⁶ De Re Metallica (A bányászatról és a kohászatról). Első Könyv 39. p.

⁷ Lásd a Pallas Lexikon ide vonatkozó címszavait.

tartó szabályokat, másrészt e szabályok alkalmazására, végrehajtására a közösség által megfelelő hatalommal voltak felruházva.

Azon magyarországi bányatelepeken – pl. Selmecbányán – ahol már a honfoglalás korában is folyt bányászat, az ott élő őslakosság⁸ ugyancsak rendelkezhetett saját jogszokásokkal, amelyek a telepesek által behozott jogszokásokkal összeütközve-összemosódva eredményezhették a bányajogfejlődés első megnyilvánulásait. Semmi sem ösztönözhetta ugyanis jobban a szokásjogok fejlődését, mint amikor eredetileg idegen, egymástól adott esetben jelentősen eltérő jogszokások hatottak a kényszerű szomszédság és együttélés eredményeképpen egymásra.

A bányászati tevékenységek szabályozásának szükségességét éppen ez válthatta ki elsőként. A királyi privilégiumokban, kiváltságlevelekben ugyanis rögzíteni kellett a bányászattal összefüggő alapvető rendelkezéseket is, másrészt a bányatelepeken a békés egymás mellett élés biztosítása és a bányászat alapvető követelményeinek egységes meghatározása iránti igény hamarosan ki kellett váltsa valamilyen – mindenki által elfogadott – helyi szokásjog kialakulását is. Előbbiek ebből a korból sajnos nem maradtak fenn, utóbbi pedig e korban még nyilván nem lehetett írásba foglalt jogforrás.

A telepesek által magukkal hozott jogszokások alkalmazása egyben azt is jelentette, hogy e vonatkozásban kikerültek a király, mint földesúr közvetlen jogszolgáltató hatalma alól. Ennek abban az időben a királyok nemigen tulajdoníthattak különösebb jelentőséget, hiszen nem is igazán lehettek felkészülve olyan napi gondok kezelésére, mint a bányabirtokosok közötti vitás területi kérdések eldöntése vagy a bányák művelésével kapcsolatos egyéb panaszok kezelése. Erre tökéletesen megfelelt a közösségben addig is elfogadott jogszokások alkalmazása, a közösség által választott tisztségviselők által. Királyaink beérték azzal, hogy a birtokaikon kitermelt ásványkincsek után az őket illető részesedést megkapták és a bányatelep népessége feletti földesúri hatalmuk semmilyen csorbát nem szenvedett, hiszen a magasabb fokú bírói joghatalmat változatlanul ők, illetve királyi megbízottjaik gyakorolhatták.

⁸ Fejes Béla Selmecbánya története c. művében olyan adatokra hivatkozik, mely szerint a honfoglaló magyarok szláv népességet találtak az ősi településen.

A bányatelepek, bányász települések földesúri joghatalomtól való kivülállásának és elkülönülésének csak később – a királyi birtokok eladományozásának mindennaposává válásával – lett igazán jelentőségük.

A 11. század közepétől ugyanis a trónviszályok és háborúk fokozatosan megbontották a királyi magángazdaság egységét és ezzel az államháztartás egyensúlya is megbomlott. Megkezdődtek a nagyarányú birtokadományozások – melyek eredményeképpen a királyi magángazdaság jövedelmei is jelentősen csökkentek – és megkezdődött az a több évszázadig tartó folyamat, amely az abszolút jellegű királyi bányászati felségjog gyakorlásától elvezetett a földbirtokosok bányászabadságának deklarálásáig.

A királyi hatalom kezdetben még nem ismerte el az eladományozott birtokok területén a bányászati jogok földesúri gyakorlását, az előfordulások és a bányák nem képezték a földbirtok részét. Királyaink nyilván tisztában voltak azzal, hogy a bányászat hatalmas jövedelemforrást képez a királyi kincstár számára és e jövedelmeket úgy próbálták állandósítani, hogy az általuk eladományozott földbirtokok vonatkozásában továbbra is fenntartották a bányászat királyi jogát (*Ius Regale Minerale*), birtokjogból felségjoggá emelve ezzel a bányaregálé intézményét Magyarországon.

A királyok a legfontosabb fémérceket és a kőszót a korona számára fenntartott ásványoknak nyilvánították, amelyeknek kutatására és bányászatára a földbirtokos beleegyezésétől függetlenül önálló jogot adományoztak azoknak a bányászoknak, akik már korábban is ezzel foglalkoztak Magyarországon, vagy újonnan települtek be az országba. A regalitás elvének lényegét éppen az képezte, hogy az eredetileg királyi tulajdont eladományozva, a királyi felségjog fenntartásával biztosították tovább az adományból is a királyi kincstár bevételeit. Az első ismert – a Barcaságra kiterjedő – bányászati jogosítványt 1211-ben, II. Endre adományozta a Német Lovagrendnek. Az adománylevélben feltételként kikötötte, hogy ha aranyat vagy ezüstöt találnának, akkor annak meghatározott hányada (az *urbura*) a kincstárt illeti⁹.

Az ércbányászatban a regalitás elve a 13. században, a sóbányászat területén pedig csak a 14. században terjedt el¹⁰.

⁹ Forrás: Magyarország története tíz kötetben I. kötet (1242-ig) 1067-1068. p.

¹⁰ A bányászat királyi felségjoggá alakulásának folyamata Paulinyi Oszkárnak „A sóregálé kialakulása Magyar-országon” c. tanulmányában (Századok 1924. 627-647. p.) követhető nyomon.

A bányászati felségjoghoz (a már említett királyi bányaszabadsághoz) egy másik fogalom, a bányászok bányaszabadságának fogalma társult. Ez a szabadságjog abban nyilvánult meg, hogy az Árpád-korban a kiváltságokkal rendelkező királyi bányászok bárki birtokán szabadon kuthattak, majd a megtalált ásványkincseket saját hasznukra kiaknázhatták, cserébe a királynak csupán ún. bányaadót (az urburát) voltak kötelesek fizetni. A feltárt bányaterületet a földbirtokos – hacsak maga nem nyert a királytól bányászati privilégiumot – kezdetben ellenérték nélkül, később pénzért vagy cserebirtokért a kincstárnak tartozott átengedni. Egyedül a kősóra nem terjedt ki a bányaszabadság jogintézménye, azt általában királyi szervezetek művelték.

Mindez értelemszerűen azzal is járt, hogy a bányákat és a bányászattal foglalkozókat, illetve azokat a településeket, ahol éltek és dolgoztak, fizikailag is ki kellett vonni az eladományozott földbirtokok területéből és népességéből. Ez pedig formailag csak olyan kiváltságlevél alapján történhetett, amely tételesen lehatárolta jogosultságaik terjedelmét és felsorolta kiváltságaikat. Ebből fakadhatott a 12-13. század elejétől kezdve a legjelentősebb bányásztelepülések királyi privilégiumlevelekkel megerősített bányavárosi jogállásának kialakulása.

A települések egésze vonatkozásában adott királyi privilégiumok azért is megfelelőek lehetnek a királyi akaratnak, mert az első bányavárosaink egyben a legfontosabb bányavidékek központjai is voltak. Az együttes privilegizálásnak az sem képezhette e településeken akadályát, hogy esetlegesen arra érdemtelenek is részesültek benne, mert a kor jellemző sajátossága volt, hogy egy-egy település lakossága gyakran az azonos foglalkozás szerint alakult ki. A 11-12. századi falvak nevei gyakran az elkülönülten élő népesség foglalkozására utaltak. Így pl. előfordultak ebben a korban „vasas” (tributarius ferri) vagy „ötvös” (aurifaber) megnevezést tartalmazó településnevek is¹¹. A kiszolgáló népesség így vélhetően nem a bányavárosban, hanem a kiváltságokkal fel nem ruházott környező falvakban lakott.

A királyi kiváltságok eredményeképpen megvalósult rendezett viszonyok között a jogszokásokat fokozatosan helyhatósági jogforrásokban (un. statútumokban¹²) foglalták össze, illetve egészítették ki. Az ere-

¹¹ Lásd Magyarország története tíz kötetben I. kötet (1242-ig) 974. p.

¹² Statútum fogalma alatt a törvény és a szokásjog hézagait kitöltő helyi hatókörű rendeletet értjük. Fogalmáról részletesebben a Magyar történelmi fogalomtár címszavánál (II. k. 156. p.) olvashatunk.

detileg magánjogi jellegű rendelkezések idővel közjogi felhatalmazást nyertek.

A legjelentősebb királyi kiváltságok egyikével Selmecbánya rendelkezett, a város jogait az ún. Selmeci jogkönyv (Rechts-Puech der Stadt Schemnitz) foglalta össze. A Selmeci jogkönyv eredetileg nem királyi kiváltságból született, hanem a városi önkormányzat által alkotott statútum volt, melyet IV. Béla király a tatárjárás után megerősített. Latin nyelvű eredetijét az 1442-ben bekövetkezett tűzvész megsemmisítette ugyan, de fennmaradt német nyelvű kivonata II. Ulászló 1513. évi királyi megerősítésével.

Selmecbánya szabad királyi városként közvetlenül a királyi joghatóság alá tartozott, tehát nem állt sem földesúri, sem vármegyei irányítás alatt. A város legfontosabb alkotmányos joga, hogy a város bíróját maga választhatta. A választást fel kellett ugyan terjeszteni jóváhagyás végett a királyhoz, de a király csak vétőjogot gyakorolhatott. A bíró csak selmeci polgár lehetett, mellette 12 esküdtből álló Tanács működött. A Tanácsnak az esküdteken kívül tagja volt még a városi jegyző és a bányamester is, mint a kincstár képviselője. A bányamester királyi alkalmazott volt, fizetését is a kincstártól kapta, de tisztségére a városi előljáróság választotta.

A városi önkormányzatnak a bíróválasztás mellett az autonóm bírászkodás volt a másik legfontosabb kiváltsága. A bíró bírászkodott a város területén előforduló minden ügyben. Ítéleteit maga a bíró hajtotta végre, a városnak külön privilégium alapján pallosjoga is volt. A bíró ítélete ellen a királyi tárnokmesterhez lehetett fellebbezni.

Az ércbányászat az egyik legjövödelmezőbb kereseti forrássá vált, a királyság jogi oltalma, a bányászat földesuraktól való relatív védettsége, valamint a bányászattal foglalkozók szorgalma, hamar felvirágoztatta a gazdag bányaáldással megáldott bányatelepeket és mindez egész bányavidékek gyors fejlődését vonta magával.

A gazdagság ugyanakkor jelentős társadalmi rétegződést eredményezett a bányavárosokban. Az eredetileg egyenlő jogosultságokkal rendelkező telepések közül azok, akik bányatulajdonosként vagyont tudtak szerezni, alkották a városi polgárjoggal felruházott patrícius osztályt, míg a kevésbé szerencsések, a később betelepülők, továbbá a bányászattal nem foglalkozó földművesek, iparosok, kereskedők stb. az alsóbb néprétegeket. Ekkorra már a bér munka is meghonosodott a bányászatban.

A bányászati tevékenységet kezdetben egyénileg végezték, de a 12-13. századtól már előtérbe kerültek a társas vállalkozások, a bányászó-

vetkezetek (Gewerkschaft) melynek tagjai a bányaművelést ténylegesen végző vájárok voltak. Ebből a körből kerültek ki azután a fizikai munkát már nem végző bányavállalkozók, majd a 15. századtól ezek társulásai. Ezek mellett működtek kisebb társulások, ill. egyedüli próbálkozások, az ún. "egyfogatos" vállalkozások is. A dolgozó bányászok másik csoportját képezték a részes vájárok, akik egy bányavállalkozóval úgy egyeztek meg, hogy megszabott hányad leadása után a maguk számára is termelhet-tek ércet.

1.3 A királyi bevételeket biztosító szervezet kialakulása és fejlődése

A királyi magángazdaság működtetéséhez kezdetben még nem volt szükség sem központosított, sem partikuláris jogi szabályozásra, hiszen önmagában a földesúri hatalom is elegendőnek bizonyult a belső szabályozáshoz, feltételezve azt, hogy már ebben az időben is működött olyan „gazdasági” szervezet, amely képes volt fenntartani és működtetni a hatalmas és összetett királyi birtokrendszert, amelynek a bányászat is fontos része volt. A kormányzat, a törvénykezés és a közigazgatás központi szerve, illetve a királyi magánhatalom szervezete egy egységben, a királyi udvarban (palacium, domus regis) egyesült. A közigazgatás egybeolvadt a pénzügyigazgatással, azaz a királyi birtokok és jövedelmek kezelésével.

Ezen belül a bányászat irányítási és felügyeleti feladatkörét a királyi udvarban működő királyi kamara és annak kezelője a főtárnok látta el. István király oklevelei már 1002-től tartalmaztak utalásokat a király „kamarájáról”.¹³ A Kamara alárendeltségébe tartoztak a tárnokok, révészek, vámosok, sószállítók és pénzverők, illetve az ispánok¹⁴. A közigazgatási, gazdasági, katonai és bírói feladatokat egyaránt az uradalmak és gazdaságok, illetve a királyi vármegyék élén álló ispánok látták el, a nádorispán felügyelete mellett. Egyes ispánokra jelentős szerep hárult azért is, mert feladatukat képezte az Erdélyben termelt só Tiszántúlig történő szállításának biztosítása. A Désről származó sót, pl. Szolnokra szállították, ahol a tárnokok raktározták azt el további felhasználásig.

István jövedelme a királyi birtok jövedelmeiből, valamint a felségjog alapján öt megillető ún. regále jogokból származó jövedelmekből:

¹³ Részletesebben lásd Györffy György művének 332. oldalán.

¹⁴ A forrás ezúttal is Györffy György műve (241. p.).

a vámokból, az erdélyi só forgalomba hozatalából, az ezüsbányászatból és a pénzverésből származott. Bár korabeli törvényeink ránk maradt szövege nem tartalmaz rendelkezést a bányászatra vonatkozóan, az elosztás fejlett rendszere mégis utal bizonyos központi szabályozás létezésére.

A bányászati termelés figyelemmel kísérése, a bevételek beszedése és kezelése fokozatosan az egyes bányavidékeken működő királyi bányakamarák kialakulásához vezetett, majd hamarosan megkezdődött a regálerendszer bérbeadása¹⁵ is, a kamaraispánok meghatározott évi pénzösszeg megfizetése ellenében teljes hatalmat szereztek a kamara és alkalmazottai felett.

A 13. század elejétől kezdődően a nagyarányú birtokadományozások eredményeképpen fokozatosan kialakult a nagybirtokosság és ennek hatására a társadalmi és gazdasági viszonyok is átalakultak. Ennek legfőbb jeleként létrejött a gazdasági munkamegosztás, a mezőgazdasági termeléssel foglalkozók mellett megjelent az iparos és kereskedő városi polgárság osztálya. A középkor terménygazdasági rendszerét fokozatosan a pénzgazdaság váltotta fel.

A bányászati jog a továbbiakban három fő irányban fejlődött tovább:

- a) voltak olyan bányatelepek (elsősorban a sóbányászat területén), ahol változatlanul a király saját emberei folytatták a bányászatot;
- b) más helyeken a király a bányaművelés jogát a szabad bányavárosokra ruházta;
- c) végül előfordult, hogy a király egyes főuraknak különleges adományként birtokaik területén jogot adott a bányászat folytatására, akik bányaművelési jogukat általában tovább ruházták a birtokon belül található községekre (így kapott pl. bányászati jogot földesurától Rozsnyó, Rudabánya és Telkibánya is).

II. András (1205-1235) tárnokmestere, Apod fia Dénes az addig egyedül Esztergomban működő pénzverőkamara mellett új pénzverőkamarákat állított fel Budán, a csanádi egyházmegyében, a Szerémségben és Szlavóniában, majd a kamarákat külföldi mintára egyenként bérbe adta, vagyis a pénzverési jövedelmek növelése érdekében decentralizálta annak igaza-

¹⁵ A regálerendszer legelső böszörmény nemzetiségű bérlőit a 12. században kálizoknak nevezték (Magyarország története tíz kötetben I. kötet (1242-ig) 1085-1091. p.).

tását, de a király megbízottja minden kamarában jelen volt és próbákkal ellenőrizte az ott vert pénzérmék minőségét¹⁶.

A pénzverés decentralizációjával egyidejűleg megkezdődött a királyi sógazdaság bérbeadása is, melynek eredményeképpen a pénzverőkamarák mintájára szervezett sókamarák bérlői vették kézbe a sószállítást és árusítást.

A regálerendszer bérbeadása eleinte megnövelte a királyi bevételeket, hiszen a bérlő eredményesebben működött, mert a magánérdek is ösztönözte, emellett felmentette a kincstárat a kezelés és igazgatás mindennapi gondjai alól is. Ha azonban a bérlő tisztességtelen módon kizárólag a saját hasznát helyezte előtérbe, akkor rövid időn belül tönkretelhetette a magyar pénz belföldi és külföldi hírnevét.

A pénzügyi reformok eredményeképpen a királyi háztartás súlypontja a domíniumokról (a királyi magángazdaság bevételeiről) a regálékra, a terményjövedelmekről a pénzbevételekre tevődött át, a tárnokmester hatásköre pedig fokozatosan a pénzügyigazgatás egész területére kiterjedt.

A lecsökkent királyi magángazdaság helyett a királyi kincstár bevételeit egyre inkább a regálejogok bevételei biztosították, míg végül IV. Béla reformjai eredményeképpen az államháztartás már tisztán a regalitáson alapult.

A bányászat területén ekkorra már széles körben meghonosodott a bér munka alkalmazása, a bányatelepeken és bányavárosokban pedig a bányászati és kohászati tevékenységek alapvető közigazgatási és bírói hatóságaként általánossá vált a bányamester tisztsége, akinek jogköre minden bányapolgárra, bányabirtokosra, bányamunkásra és egyéb alkalmazottra kiterjedt. A bányamester gyakorolt hatósági felügyeletet a bányamunkák felett, döntött a bányatulajdonosok vitás ügyeiben, hatáskörébe tartozott a bányajogosítványok adományozása, a bányatelkek kimérése, stb. és rendelkezéseit az un. bányakönyvbe vezette be.

A partikuláris és helyi bányászati szakigazgatási szervezet bemutatásához célszerű Agricola már említett művéhez¹⁷ fordulni. Bár Agricola alapvetően a német igazgatási szervezetet mutatta be és így bányakapitányt (berghauptman) említ a Magyarországon meghonosodott főkamaragróf helyett, az igazgatási szervezetre vonatkozóan általa leírtak a magyarországi viszonyokra is igazak voltak. A király bányavidéki meg-

¹⁶ A korszak pénzügyi-gazdasági viszonyairól bővebben Hóman Bálint–Szekfü Gyula: Magyar történet c. műve I. kötetének 458-519. oldalain olvashatunk.

¹⁷ De Re Metallica, Negyedik Könyv 118-124. p.

bíztotta a főkamaragróf (illetve német nyelvterületen a bányakapitány) volt, aki a bányászati tevékenységet kormányozta, bírságokat és büntetéseket szabott ki és a viták eldöntésében másodfokon vett részt. Döntései ellen a felek bírósághoz fordulhattak. A főkamaragróf rendeleteket bocsátott ki, tiszteket nevezett ki és általában véve képviselte az uralkodót a bányászati ügyekben.

Az igazgatás helyi szerve a bányamester (Bergmeister) vagy egyes helyeken bányabíró volt, akit a bányavárosi tanács választott, de a Királyi Kamara alkalmazásában állt. Jogköre minden bányamunkásra kiterjedt. Ő adta ki a bányászati jogosítványokat a bányaesküdtek bevonásával, akik a bányászatban jártas és erkölcsileg feddhetetlen emberek voltak. Minden bánya egy esküdtet állított, akik kollégiumot alkottak. Az esküdtek rendszeresen végigjárták az illetékességi körükbe tartozó bányákat és amennyiben szükséges volt, a bánya gondnokán keresztül intézkedtek. A döntésbe bevonták a bánya munkásainak előljáróját, a főfelőrt (Hutman), főaknászt is. Ez a felügyelet alapvetően pénzügyi-gazdasági és igazságszolgáltatási körre terjedt ki, de a gondos üzemvitellel szemben támasztott követelmények biztosítása érdekében egyre inkább műszaki-biztonsági jellegű intézkedésekre is kiterjedt.

A 13. századtól kezdődően a hatalmas birtoktestek eladományozása fokozatosan új hatalmi tényezők – a bárók – megjelenését és a nemesi vármegyerendszer kialakulását eredményezték. Megjelent a rendiség szemlélete, amely szemben a királyi hatalom korlátlanágát valló koraközépkori felfogással, végül is a királyi hatalom rendi korlátozásához vezetett. Az Árpád ház kihalása utáni anarchikus események azután végleg szétzúzták a királyi vármegyék intézményrendszerét.

2. KÁROLY RÓBERT REFORMJAITÓL AZ ORSZÁG HÁROM RÉSZRE SZAKADÁSÁIG

Az Árpád-ház kihalása után a bárók (kiskirályok) hatalmi törekvéseinek megfékezését követően Károly Róbert jelentős intézkedéseket tett a királyi magángazdaság visszaállítása érdekében és ennek eredményeképpen a királyi uradalmak, illetve az újonnan szervezett várgazdaságok újra az ország leggazdagabb földbirtokosává tették. Az utolsó Árpádok idején bekövetkezett zavaros állapotok között a regálegazdaság bevételei ugyanis a hatalmaskodó bárók kezére jutottak, ezért Károly Róbert előtt a regále-

gazdaság teljes újjászervezése állt. E feladatot tárnokmesterére, Nekcsei Dömötörrre bízta, aki felismerte, hogy tartós sikert csak úgy tud elérni, ha a regálék kezelésében a gazdaságpolitikai szempontoknak is érvényt szerez. Az államháztartás jövedelmei még ekkor is egybeforrottak a királyi magánháztartással, de a bevételek már korántsem voltak olyan mértékűek, mint az árpádházi királyok idején¹⁸.

Ezek az intézkedések fellendítették az Árpád ház kihalását követően az oligarchák kezére került és teljesen visszafejlődött ércbányászatot. E korban Európa ezüsttermelésének több mint 50%-a, aranytermelésének pedig több mint 90%-a Magyarország és Csehország bányáiból került ki. A Magyar királyság volt Európa legnagyobb aranytermelő országa, a nemesfémérc bányászat vált a középkori Magyarország gazdasági jólétének egyik legjelentősebb tényezőjévé. A világ aranytermelésének egyharmadát (kb. 1000 kg/év) Magyarország adta és ezüsttermelése is elérte az évi 10 000 kg-ot¹⁹. Az aranytermelés mennyisége Paulinyi Oszkár szerint²⁰ a 14. század első felében még ezt a mennyiséget is meghaladhatta, ugyanakkor az ezüsttermelés általában nem érte el a Hóman Bálint által közölt mennyiséget.

2.1 A bányagazdaság átfogó megreformálása

A 14. századig a magyar bányajognak két fő forrása volt: a királyi privilégiumok és a bányavárosok szokásjogai. Országos bányajog ekkor még nem létezett, a bányavidékek partikuláris bányajogi jogszokásai megfelelő jogi háttérrel biztosították a bányászati tevékenységek végzéséhez.

A bányászat országos szintű szabályozásának első rendelkezései Károly Róbert nevéhez fűződnek, aki teljesen újjászervezte a regále gazdaságot. A korábbi rendelkezések értelmében, az ásványi kincseket rejtő földesúri birtokot a király pénzért bármikor megvásárolhatta, esetleg más birtokra cserélhette. Ez sértette a magánföldesúri érdekeket, így, ha teheték, eltitkolták a fellelt érctelepeket, ami a bányaművelők számának meg-

¹⁸ Bővebben erről a korról Hóman Bálint és Szekfű Gyula Magyar történetének II. kötetében olvashatunk (28-94. p.).

¹⁹ Forrás: Hóman–Szekfű művének II. kötete (103-110. p.)

²⁰ Lásd a „Nemesfémtermelésünk és országos gazdaságunk általános alakulása a bontakozó és a kifejtett feudalizmus korszakában” c. tanulmányát (Századok 1972. 561-563. p.)

fogyatkozásához, a kitermelt arany, ezüst mennyiségének megcsappanásához vezetett. Károly Róbert 1327. május 17-én a bányászat fellendítése érdekében elrendelte, hogy amennyiben magán (földesúri) birtokon tárnak fel bányát, a birtok a régi tulajdonosánál maradhat és az érctermelésből a királyi urbura egy része²¹ is őt illeti. A rendelet kiadását követően – a földesurak érdekeltségének további előmozdítása érdekében – számos esetben került sor földbirtokosok részére bányászati kiváltságok adományozására is. Ezek az intézkedések, továbbá a királyi bányavárosok kiváltságainak egyidejű megerősítése és új bányavárosok alapítása (Aranyos- (Offen) bánya, Nagybánya, Felsőbánya, Szomolnok, Körmöcbánya stb.) a bányászat jelentős fellendülését eredményezték.

Az 1327-től rohamosan fejlődő ércbányászat pénzügyi kihasználása részben az urbura²², részben a nemesérc-monopólium útján történt. Utóbbi nyugat-európai konstrukció volt, az ottani államok már a XII. század végétől védekezésre kényszerültek ezüstkészletüknek szabad forgalmazása, nyers alakban történő kivitele ellen.

Károly Róbert 1325-ben vezette be intézkedését, amely a nemesérc kiviteli tilalmára és a királyi pénzverőkamarák kizárólagos nemesérc beváltási joggal való felruházására irányult. A bányavárosokban és más kijelölt helyeken királyi finomító házakat állítottak fel, ahová mindenki köteles volt az arany és ezüst ércet finomítás és hitelesítés végett beadni. Amíg azonban a nemesérc monopólium Német- vagy Franciaországban fémkészlet-védelmi intézkedés volt, addig Magyarországon elsősorban pénzügyi célokat szolgált. Bevezetése után az érckereskedők többé nem juthattak veretlen érchez, csak a kamarákban vert arany- és ezüstpénz kerülhetett hozzájuk. Ezzel a királyi kincstárnak sikerült megadóztatnia a nemesérc-kereskedelmet is, az ezüstbeváltáson mintegy 35%, az aranybeváltáson pedig mintegy 40% haszon elérésével. A nemesérc-monopólium nem önálló, hanem a pénzverési regáléhoz kapcsolódó jövedelmi forrás volt.

Károly Róbert további jelentős újítása volt a pénzreform, az aranypénz-rendszer fokozatos magyarországi bevezetése. Az aranypénzverés szempontjai követelték meg az új körmöci, szomolnoki, szatmári és

²¹ A teljes nemesfémérték aranyból 1/30, illetve ezüsből 1/24 része.

²² A kincstár részese volt minden bányavállalkozásnak s gyakorolnia kellett mindazokat az ellenőrzési jogokat, melyek az urbura mennyiségének megállapításához és behajtásának biztosításához szükségesek voltak (Forrás: Fejes Béla műve).

erdélyi pénzverőkamarák megszervezését, melyek székhelye érthetően a legjelentősebb aranytermelő városokba került. Emellett Besztercebánya és Gölnicbánya régi kiváltságainak megerősítése, illetve Telkibánya, Zólyom–Lipcse és Rózsahegy várossá emelése az ezüstabányászat fellendítését célozta. Gondot fordítottak a réz és ólombányászatra is, továbbá a máramarosi öt város alapításával megvetették az alapját az addig még kiaknázatlan máramarosi sóvidék későbbi virágzó bányászatának is.

Az államháztartás új rendszerének kiépítésével kapcsolatban szükségszerűen került sor a pénzügyi igazgatás újjászervezésére is. Károly Róbert a már működő négy pénzverő és bányakamara mellé további hat új kamarát állított fel és azok székhelyeit a nemesérc monopóliumra való tekintettel az ország különböző bányavidékeire helyezte, továbbá pontosan lehatárolta az egyes kamarák addig bizonytalan területi illetékességét is. A nemesérc monopólium bevezetése tette indokolttá a pénzügyi igazgatás korábban független két ágazatának, a pénzverő kamaráknak és a 13. század végére kialakult bányakamaráknak (urburariatusok) egyesítését is, együttes bérbeadásukkal 1338-ban ugyanis a bányakamarák beolvadtak a pénzverő kamarákba. A bérlő sokkal nagyobb kincstári bevételt tudott biztosítani, ráadásul ez állandó összegben a szerződéskötéskor már a kincstár rendelkezésére állt és ügykezelési költségek sem terhelték. A 13-14. századi Európában – Németország kivételével – mindenhol a bérletrendszer vált uralkodóvá.

Az újjászervezés után a pénzverés és pénzváltás igazgatása nyolc központban – a körmöcbányai, szomolnoki, erdélyi, lippai, nagyváradi, nagybányai (szatmári), továbbá a pécsi székhelyű pécs-szerémi és a Budán működő buda-esztergomi egyesített kamarákban – volt decentralizálva. Ezekon kívül még az Imre király által felállított és egészen 1351-ig létező szlavóniai kamara is működött, de az nem tartozott a királyi kamara-igazgatási szervezetbe, hanem a bán jövedelmét, illetve szervezetét képezte.

Hasonló szervezetben működött a só- és vámigazgatás is. A sótermelés és sóárúsítási monopólium összes jövedelmeinek kezelése, illetve a termelés, szállítás, raktározás és árusítás irányítása Károly Róbert idején az „erdélyrészi királyi sók kamaráit” illették, vagyis az erdélyi sókamarát bérlő sókamaraipán hatáskörébe tartoztak.

A kamaraipán (comes camarae monetarum) a királlyal szerződéses viszonyban álló bérlő volt, aki maga és összes alkalmazottja, familiári-

sa²³ tevékenységéért közvetlen felelősséggel tartozott a királynak. Ez a szervezeti felállás tulajdonképpen megegyezett a közigazgatás országszer-
te kialakított hűbéres rendszerével, az alapvető különbség közöttük csupán
az volt, hogy a kamarai szervezet nem tisztán hűbéres alapokon állt, a
városi aranyműveseket, pénzverőket, ércöntőket és pénzváltókat ugyanis
évről-évre megkötött magánjogi szerződések kötötték a kamarához, így
utóbbiak familiáris függősége csupán ideiglenes jelleget öltött. Még la-
zább volt a viszony a kamaraispán és a bányászok között, hiszen azok az
urbura és ércbeszolgáltatás kötelezettségén túlmenően egyéb viszonylat-
ban nem tartoztak a kamaraispán hatósága alá. Hogy a kamara és a bányá-
városi hatóság közötti hatásköri összeütközéseket elkerülhessék, fokoza-
tosan kialakult az a szokás, hogy az illetékes kamaraispánokat a bányavá-
rosok „királyi rectorává” nevezték ki, így azok névlegesen a városi ön-
kormányzat élére kerültek.

A kamaraispán a bérleti szerződésben gondjaira bízott több vár-
megyére kiterjedő területek – helyi hatóságoktól független, de velük min-
den tekintetben koordinált – teljes joghatósággal felruházott bírói hatósága
is volt a pénzügyi igazgatási és az ezzel összefüggő minden egyéb ügy-
ben. Törvénykezési jogköre kiterjedt a pénzverési regáléval, nemesérc
monopóliummal és bányaregáléval kapcsolatos valamennyi pénzügyi
kihágásra és büntettre. A szabad városoknak mindössze annyi kiváltsága
volt, hogy vétkes polgáraikat a városi hatóság fogatta el és szolgáltatta ki
a kamaraispánnak. Üzleti jellegű tevékenysége miatt azonban a kamarais-
pán nem rendelkezett a többi közhatóságnak és főtisztviselőnek kijáró
karhatalmi erővel, közfunkciója gyakorlása közben e téren a tárnokmester,
a megyésispánok, illetve a városi hatóságok részesítették védelemben és
támogatásban.

A pénzügyi igazgatás regionális szervezetének átszervezésével
egyidejűleg szilárdult meg a központi pénzügyi igazgatási szervezet is,
élén a tárnokmesterrel. Károly Róbert korában a tárnokmester már tényle-
ges vezetője volt az államháztartásnak, irányítója az ország pénzügyi és
gazdaságpolitikájának, feje a pénzügyi igazgatásnak. Kezében futott össze
az ellenőrzés és felügyelet minden szála és a pénzügyi igazgatás egész
személyzetének ő lett a legfőbb közigazgatási és bírói hatósága.

²³ Az egyházi és világi főuraktól személyesen függő, az úr famíliájához tartozó-
nak tekintett személy (Magyar történelmi fogalomtár I. k. 125. p.)

A központosító intézkedésekre azért is szükség volt, mert a kamaraispánok széles hatásköre ellenőrzés híján könnyen visszaéléseket, túlkapásokat eredményezett volna, ezért a bérleti szerződésekben pontosan szabályozták a kamarák vezetésének és ügykezelésének minden részletét, illetve a kamarák ellenőrzését és szigorú szankciókat (pénzbüntetés, vagyonvesztés, bebörtönzés) rendeltek a kamaraispánok büntetőjogi felelősségéhez. Az állandó ellenőrzés az esztergomi érsek (a pénzverés hasznának 1/10-ét élvezte) és a tárnokmester hatáskörét képezte, akik minden kamarában állandó megbízottakat tartottak, a kamara-igazgatás minden ágára kiterjedő ellenőrző hatáskörrel felruházva.

A tárnokmesteri tisztségéből és hivatalból 1385-ben kivált a kincstartó (thesaurarius) tisztsége és hivatala, aki szintén országos főméltósággá vált és idővel teljes egészében átvette a tárnokmester pénzügyi hatáskörét. A kincstartó intézte a királyi jövedelmekkel kapcsolatos összes ügyeket. A tárnokmester a továbbiakban csupán a szabad királyi városok és polgáraik főbírája maradt.

Mátyás 1467-ben újabb igazgatási reformot valósított meg, a kincstári szervezet egységesítésével az addig elkülönült kamarák a kincstartó szorosabb felügyelete alá kerültek.

Károly Róbert reformjaival az államháztartás fő jövedelmi forrásává a regálejogok váltak, a korai középkori királyság magánjogi jogviszonyokon (királyi magángazdaságon) álló közjogi hatalma helyett az Anjou rendi-jellegű állam hatalmát már elsősorban közjogi jogviszonyokon alapuló gazdasági erőforrásokra helyezte.

A központi közigazgatás kialakulásával jelentős változások következtek be a jogszabályalkotás rendszerében is. A királyság első századaiban a nemesség jogait az ősi nemzetségi eredetű szokásjogok szabályozták. Ennek érvényét a királyi hatalom is elismerte, de mellette kialakította a királyi jogot és az egyházzogot is. A király földesúri hatósága alá tartozó, vele magánjogi viszonyban álló személyek királyi dekrétumokban (törvényekben) és egyes személyeknek, illetve közösségeknek adományozott privilégiumokban, királyi oklevelekben meghatározott királyi joggal éltek. Ez a királyi jog sok esetben megegyezett a gyakorlat által szentesített szokásjoggal, vagyis a király gyakran az élő jogszokást erősítette meg. A 13. században, az addig eltérő jogviszonyok (királyi jog, illetve nemzetségi szokásjog) között élő társadalmi rétegek összeolvadása a korábbi éles határvonalat elhomályosította. A királyi jog és a nemzetségi szokásjog

kiegészült a bírói ítéleteken alapuló új jogforrásokkal és egymást kiegészítő jogrendszerbe olvadt össze.

Míndezen a változások azonban még mindig nem eredményezték egységes országos bányajog kialakulását, hiszen a partikuláris alapokon álló közigazgatás és jogszolgáltatás ennek megvalósulását nem tette lehetővé. A 13-14. századtól azonban már egyre inkább megszaporodtak az országos jelleget öltő királyi dekrétumok, oklevelek²⁴.

Ebben, bányászattörténeti szempontból kiemelkedő korban, a magyar bányászatot egész Európában elismerték, XI. Lajos francia király, pl. 1471-ben kiadott rendeleteiben utasításba adta, hogy a francia bányászat újjászervezésében Magyarország bányászatát követendő például kell venni.

2.2 A bányavárosok szövetkezése és a földbirtokosi bányaszabadság deklarálása

A gazdasági reformok eredményeképpen a bányászat felvirágozott és az országnak több jelentős bányavidéke²⁵ alakult ki. A legjelentősebbek az alábbiak voltak:

Alsó-magyarországi bányavidéknek nevezték a Garam-völgyének bányavárosait (Selmecebánya, Bélabánya, Bakabánya, Körmöcbánya, Újbánya, Besztercebánya és Libetbánya).

Felső-magyarországi bányavidéknek nevezték a Felvidék ÉK-i részének bányavárosait (Gölnicbánya, Szomolnok, Rudabánya, Jászó, Telkibánya, Rozsnyó és Igló).

A két bányavidék elnevezése onnan eredt, hogy Budáról (később Pozsonyból, illetve Bécsből) nézve az Alsó-magyarországi bányavidék volt a közelebbi bányavidék.

A Felvidék Ény-i részén Breznóbányán és környékén folyt jelentős bányászat, emellett jelentős bányászata volt a Szatmári és Máramarosvidéki területeknek (Nagybánya, Felsőbánya, Kapnikbánya, és a máramarosi öt királyi város), valamint Erdélyben (Abrudbánya, Zalatna, Offenbánya, Radna, Dés, Torda, Vízakna stb.).

²⁴ Károly Róbert reformjairól bővebben Hóman-Szekfű művének II. kötetében (109-136. p.) olvashatunk.

²⁵ A történelmi bányavidékekről bővebben Wenzel Gusztáv „Magyarország bányászatának kritikai története” c. művében olvashatunk.

A bányavidékek bányajogi jogforrásai közül kiemelkedő jelentőségre tett szert a régi selmeci és körmöci bányajog, később a Felső-magyarországi bányavárosok, illetve Nagy-Bánya és Felsőbánya, valamint több erdélyi bányaváros (Radna Abrudbánya. Zalatna) bányajoga.

A bányajogfejlődés következő állomását a legjelentősebb bányavidékek bányavárosainak szövetségei jelentették. Az Alsó-Magyarországi bányavárosok Zsigmond uralkodása idején léptek szövetségre, a Felső-Magyarországiak rövid életű szövetsége pedig Mátyás idején született, lehetővé téve a legfontosabb partikuláris szabályozások szélesebb körben való elterjedését és egységes alkalmazását.

A szövetségek eredményeképpen nyilvánvalóvá vált, hogy az egyes bányavárosokban hatályos partikuláris jogszokásokat egységes alapon kell rendezni, mert a fejlett jogszolgáltatás rendszere csak így valósítható meg. Ennek érdekében került sor, pl. 1487-ben Kassán a hét Felső-magyarországi bányaváros képviselőinek gyűlésére, ahol közös bányastatutumok megalkotásával realizálódott szövetségük²⁶.

Az Alsó-Magyarországi bányavárosokban a selmeci jogot már 1255-ben átvette Besztercebánya, később – Körmöcbánya és Újbánya kivételével, ahol a körmöci bányajog maradt továbbra is hatályban – a többi bányaváros is elfogadta s így fokozatosan a bányavárosok közös jogává lett és a középkori városi jog valóságos kódexét alkotta.

Később megtaláljuk az ilyen fajta szorosabb kapcsolatot az erdélyi bányavárosok (Aranyos-bánya, Abrudbánya, Kőrösbánya, Zalatna, Nagy-bánya és Felsőbánya) között is. E szövetséget 1593-ban a Gyulafehérvári országgyűlés ismerte el. Az ún. abrudbányai bányastatutumokat pedig Mária Terézia hagyta jóvá 1773-ban.

A városok szövetségre lépése változtatott a bírói jogorvoslati fórumrendszeren is. Az Alsó-Magyarországi bányavárosok bányabíróinak ítélete ellen már nem lehetett közvetlenül a tárnokmesterhez fordulni, hanem a bíró és a tárnokmester közé a Körmöcbányán létrehozott törvényszéket iktatták közbenső bírói fórumként.

A II. Ulászló uralkodása alatt elfogadott 1492. évi XXX. törvény-cikk jelentős áttörést jelentett a király bányászati főúri jogának gyengítése terén. A korábbi törvények szerint a király mindenkor kötelezhette a földbirtokosokat arra, hogy bányászati szempontból értékes földbirtokaikat

²⁶ Eisele Gusztáv monográfiájában részletesen megtalálható a hét bányaváros kassai uniójának története (462-463. p.)

megfelelő csere-birtok ellenében a kincstár rendelkezésére bocsássák. Ha pedig a király erre nem tartott igényt, akkor a földbirtokosok „a királyi jogra tartozó bányajövedelmek” megfizetésével tartoztak az uralkodónak. II. Ulászló törvénycíkke már nem szólt cserekötelezettségről, s ezzel közvetett módon először érvényesítette a korlátozástól mentes földesúri bányaszabadság elvét.

A középkori bányajog fejlődés utolsó fejezetét végül az 1523. évi XXXIX. tc. jelentette, amely már a föld tulajdonosának teljes bányászati szabadságát deklarálta:

„Mindenkinek szabad bányákat művelni és arany vagy ezüsterceket ásni. Hogy arany és ezüst bőven legyen, engedje meg a kir. felség, hogy az arany vagy ezüst, valamint réz- és más ércbányákat mindenki szabadon művelje.”

A törvény általános bányaszabadságot biztosított, mert elvileg mindenki számára szabaddá tette a bányaművelést, ugyanakkor a törvény által megvalósított szabályozási rendszert „fenntartásos rendszernek” is nevezték, mivel a király a földbirtok-adományozás eseteiben és általánosságban az ásványi nyersanyagokhoz való jogát továbbra is fenntartotta a maga részére. A törvény azonban kétségtelenné tette a földbirtokosok által régóta igényelt szabad bányaművelési jogot és szabaddá tette a nemesfém-ércet bányászatát.

Ezzel a jogszabállyal lezárult az a mintegy fél évezredig tartó fejlődési folyamat, amely a királyi patrimoniumon alapuló teljes körű királyi bányászati jogtól a bányászok, majd a bányavárosok szabad bányászati jogának biztosításán keresztül elvezetett az un. földesúri bányaszabadság megvalósulásáig. Meg kell említeni azonban, hogy a felvázolt jogfejlődési folyamat elsősorban az ércbányászatot jellemezte. A sóbányászat területén ezzel ellentétes folyamat ment végbe. A sóbányászat ugyanis – valószínűleg a gyulák erdélyi hatalmának, majd az egyház részére juttatott királyi privilégiumoknak köszönhetően – hosszú ideig világi, illetve egyházi földesúri joghatóság alatt állt és csak fokozatosan terjedt ki rá a királyi felségjog. Az 1492: XXXII. tc. minden sóbányát felségjogon királyi tulajdonba utalt. Mindehhez alapvetően hozzájárult, hogy a legjelentősebb sóbányák a királyi földbirtok keretei között működtek, továbbá a jövedelmek biztosítása érdekében a királyok szigorú feltételek közé

szorították a sóval folytatott kereskedelmi tevékenységet²⁷. A sómonopólium bevételei (az un. salarium) még Mária Terézia idején is elérték az összes kincstári bevétel 20%-át.

A mohácsi csatavesztés – bár még évszázadokig hivatkoztak az 1523. évi XXXIX. törvényeikből fakadó jogokra – szinte azonnal korlátozta e jogszabály gyakorlati alkalmazhatóságát és a későbbiekben a bányaszabadság elve meglehetősen vegyes formában érvényesült, melyben szerepet kapott mind a földtulajdonosi, mind a fenntartásos, mind a királyi kizárólagosságon alapuló rendelkezési jog.

A 16. századtól kezdődően a bányászat területén a tőke fokozatos koncentrációja következett be, a bányák nagy része nagybirtokosok, bankházak tulajdonába vagy bérletébe került. A bányák termelése ekkor már elsődlegesen a bér munkán alapult. E folyamat legfőbb oka az volt, hogy a bányák művelése szükségszerűen egyre mélyebbre húzódott, a súlyosbodó műszaki nehézségek nagyobb üzemegységeket igényeltek, amelyek egyre komolyabb pénzügyi terhet jelentettek. A nagy bányák termelésének biztosításához már nem volt elegendő az addig sem túl gazdag bányatársaságok pénzügyi fedezete, bár történtek sikeres kísérletek is a bányabirtokosok szövetkezése révén. Utóbbiak közé tartozott, pl. az 1570-ben Selmecbányán alakult Brenner-szövetkezet.

Ez az időszak volt a magyarországi réztermelés virágkora, amely a Thurzó-Fugger, majd az önálló Fugger vállalkozás idején (1496-1546) az európai piac meghatározó tényezőjévé vált. A rézérc termelés központja Besztercebánya volt, ahol jelentős tőkeberuházzal, a kor legmagasabb színvonalú technikájának alkalmazásával, bér munkások intenzív foglalkoztatásával világraszóló termelési eredményeket értek el.

A nemesfém- és rézérc bányászatától eltérően a vasércbányászat és vaskohászat nem volt királyi monopólium, hanem a feudális földtulajdon tartozéka maradt. A 16. században fejlett vasércbányászat alakult ki, elsősorban a Gömör-Szepesi érchegységben és Erdélyben. A magyarországi vasműveket tekinthetjük az első korai kapitalista üzemeknek.

A fejlett bányászat azonban területenként eltérően, elsősorban helyi szinten volt szabályozva, így nem volt biztosított a bányászati tevékenységek feletti hatékony kincstári ellenőrzés. A bányászat felügyeletét

²⁷ Minderről Paulinyi Oszkárnak a magyarországi sóregálé kialakulásáról szóló átfogó tanulmányában olvashatunk.

már nem lehetett a csupán egyes vidékekre szorítkozó kiváltságokkal és a hozzá rendelt igazgatási szervezettel megoldani.

A bekövetkezett változások, az iparszerűen végzett bányászati tevékenység hatására fokozatosan merült fel az igény a bányászat igazgatásának központosítására, amelynek végrehajtói a mohácsi csatavesztést követően a Habsburg-házból származó királyaink lettek.

3. MIKSA CSÁSZÁR BÁNYARENDTARTÁSA

A bányakamarai igazgatás központosítási törekvéseit az ország három részre szakadása, később a tengerentúli gazdag nemesérc lelőhelyek termékeinek az európai piacon való megjelenése és a bányászat ezek következtében beálló általános válsága könnyítette meg. A több részre szakadt országban a bányajog fejlődése eltérő utakon járt.

Az 1541-ben létrehozott Erdélyi fejedelemség 1691-ig önálló bányajogi szabályozást követett, amely a mohács előtti jogelvekből indult ki az általános földesúri bányaszabadság 1615-ös deklarálásával. Emellett érvényesült a bányaművelést végzők azon régi szabadságjoga is, hogy a föld tulajdonosával történt megegyezés alapján idegen birtokon is végezhettek bányászati tevékenységet.

A Habsburg uralom alá került országrészben ettől jelentősen eltérő bányajogi szabályozás valósult meg a Miksa-féle bányarendtartásnak az Alsó-magyarországi bányavidéken történt 1573-as bevezetésével, amelynek hatályát az 1580-as években kiterjesztették a Felső-magyarországi, 1689-től a szatmári, végül 1736-tól a török alól felszabadított bánági bányászatra is. Erdély területén 1702-től kezdődött meg korlátozott bevezetése, amely leginkább abban nyilvánult meg, hogy előírásait akkor kellett alkalmazni, amikor helyi törvény külön nem rendelkezett az adott kérdésben.

3.1 A központosított kamarai igazgatás megteremtése

I. Ferdinánd 1528. január 8-i kamarai utasításával budai székhellyel létrehozta a Magyar Kamarát – mint országos pénzügyi hatóságot – azzal, hogy Gerendi Miklós kincstartó mellé 4 tanácsost rendelt. Ennek az intézkedésnek közvetlen előzménye az volt, hogy az 1526. évi I-III. törvény-

cikkekben a rendek a király tetszésére bízták, hogy jövedelmeit hogyan és ki által kezeljék. A Kamarával szemben megfogalmazott legfontosabb igény az volt, hogy állandó működésével tényleges fölöttes hatósága legyen az országban elszórtan működő gazdasági és pénzügyi tisztviselői karnak. Feladata három részre oszlott: a központi igazgatásra, a befolyó jövedelmek kezelésére és a számadások felülvizsgálatára.

A Magyar Kamara Buda elfoglalását követően – két éves szünet után – Pozsonyban működött egészen 1848-ig, amikor szerepét a Pénzügyminisztérium vette át. Az új magyar hatóság elvileg az összes királyi jövedelmek kezelője lett és a Bécsi Királyi Kamara alárendeltségébe tartozott.

A pénzverés és az Alsó-magyarországi bányavárosok jövedelme 1548-ig Mária királynét (II. Lajos özvegyét), illetve özvegyi járandóság jogcímén, míg a legnagyobb jövedelmet hozó rézbányák a Thurzók és Fuggerek bérletében voltak, akik 1546-ban a gyakorlatilag már kimerülő bányákat az Alsó-Ausztriai Kamarának adták vissza, amely sikertelenül próbálta ezeket – ismételt bérbeadással – jövedelmezővé tenni.

Mindezek elősegítették, hogy 1537 után a jövedelmi források kezelését elvették a Magyar Kamarától és az Alsó-Ausztriai Kamarára bízták. Ennek köszönhetően a 16. század második felére a királyi Magyarország még mindig tekintélyes éves jövedelmeinek több mint 40%-át nem a magyarországi, hanem az udvarban székelő Alsó-Ausztriai Kamara igazgatta²⁸. Ferdinánd király a selmeci kamarahivatalt és a körmöci főkamarahivatalt is az alsó-ausztriai kamarának, tehát idegen hatóságnak rendelte alá. Idegenek voltak a Selmecre vezényelt kamarai tisztviselők, idegen volt maga a kamaragróf is. A továbbiakban a selmeci bányamester nem a városi tanács által történő választás eredményeképpen, hanem a kamaragróftól eredő kinevezés alapján foglalta el hivatalát, majd 1665-ben a kamaragróf a bányabíró hatóságát is, császári bányabírósággént végképp elválasztotta a városi autonómiától²⁹.

Az ország északkeleti részének (Felső-magyarországi bányavárosok) pénzügyi igazgatására Eperjes, majd Kassa székhellyel külön Kamarai Igazgatóságot állítottak fel. Ebből alakult ki 1567-re a Szepesi Kamara, amely 1813-ig működött.

²⁸ Forrás: Pálffy Géza: A bécsi udvar és a magyar rendek a 16. században c. tanulmánya.

²⁹ Bővebben lásd Fejes Béla tanulmányában.

A magyar rendek ugyan fel-felléptek a hagyományos rendi intézmények (pl. nádor, kincstartó, királyi tanács) visszaállítása és az önálló, osztrák beleszólás nélküli döntéshozatal érdekében, de a török elleni harc szükségletei miatt már 1569-ben el kellett ismerniük olyan vegyes ügyeket (negotia mixta) – mint pl. a pénzügyek és a katonai ügyek – amelyekben udvari hatóságok intézkedhettek³⁰. Az 1552. évi XXXI. törvénycikkben az országgyűlés beleegyezett abba, hogy a bányákat ahhoz értő külföldiek kezeljék, de kimondta: amennyiben ezek hatalmaskodást követnek el vagy kárt okoznak, akkor az ország illetékes bírái előtt tartoznak felelősséggel. Az országgyűlés elfogadta a bányaügy külön (osztrák) kezelését, továbbá azt is, hogy az uralkodó, mint a legfőbb bányaúr a saját tulajdonát képező bányák igazgatási rendjét és szervezetét saját elhatározása szerint alakíthatja. A későbbi törvények³¹ már csak az idegen bányatisztek visszaéléseinek magyar bíróság elé vitelét követelték.

Az Alsó-Ausztriai Kamara pénzügyi igazgatási jelentősége csak a 17. század első felében csökkent és szerepét fokozatosan a bécsi Udvari Kamara vette át. Az Alsó-magyarországi bányakamara³² 1635-től közvetlenül az udvari kamara alá tartozott és közvetlen befolyással rendelkezett a magyar bányaügyekre³³. Ezzel tulajdonképpen a kamarai szervezet álmossítása valósult meg.

Az Alsó-magyarországi bányakamara a főkamagróf egyszemélyi irányítása alatt állt, így esetében testületi szervről nem beszélhetünk. A körmöci főkamagróf tanácsosok helyett a selmeci és körmöci alkamagrófokra és a besztecebányai rézvéllalat igazgatójára támaszkodhatott. A főkamagróf legfontosabb feladata az volt, hogy biztosítsa a bányakerület területén a királyi javak igazgatásának zavartalanságát. E téren nemcsak a kincstári kezelésben álló bányák művelésére kellett odafigyelnie, hanem a magánbányák és a bányavárosok gondjaival is foglal-

³⁰ Részletesebben lásd a Magyar történelmi fogalomtár vonatkozó szócikkeit (I. kötet 227. p., II. kötet 25. p.).

³¹ Lásd az 1647. évi 83. tc, 1659. évi 48. tc, 1662. évi 33. tc, 1715. évi 56. tc, 1723. évi 108. tc, 1741. évi 40. tc. vonatkozó előírásait.

³² Ebben az időben csak ez a bányavidék tartozott Habsburg fennhatóság alá, így csak ez a bányakamara tartozott az ausztriai főhivatalok hatóságába. Felső-Magyarország hol Habsburg, hol erdélyi uralom alatt állt, területén fejlett bányászati közigazgatás ekkor még nem valósulhatott meg.

³³ A bányai igazgatási szervezet változásai Ember Győzőnek „Az újkori magyar közigazgatás története” c. művében részletesen megtalálhatók (292-371. p.).

kozniá kellett. Ennek egyik eszköze volt a kincstár hitelek útján nyújtott gazdasági támogatása, mert érdeke volt még a veszteséges bányák termelésének fenntartása is. Másik fontos feladata a rend és a nyugalom fenntartása volt, amely az igazságszolgáltatásban betöltött szerepén keresztül valósult meg. A bányavárosokban működő bányabíróági testület munkájában ugyanis a főkamagróf is közreműködött.

A 16-17. században a közigazgatásban fokozatosan kialakuló írásbeli adminisztráció elsőként és legfejlettebb formájában az Alsómagyarországi bányakamara működése alapján figyelhető meg.

A királyi kincstár helyi hivatalnokai a bányamesterek voltak, akik a bányatulajdonosok, illetve az őket képviselő bányavárosi hatóságok alkalmazásában álltak. A bányamestereket a kincstár és a város, illetve a fő- vagy alkamagróf és a városi vezetőség közösen nevezte ki, mindkét hatóság előtt esküt tettek és mindkettőtől egyaránt függtek. Legfontosabb feladata az volt, hogy a bányákat minden fennakadás nélkül a lehető legeredményesebben és leggazdaságosabban műveljék.

A bányamester tagja volt a városi tanácsnak, munkaköre közigazgatási és igazságszolgáltatási feladatokra terjedt ki. Közigazgatási feladatai közé tartozott annak biztosítása és ellenőrzése, hogy a bányamunkások a városi statútumokban és a bányarendtartásban foglalt előírásokat betartsák, emellett közvetítő szerepet játszott a bányatulajdonosok és a munkások között. Jogában állott megakadályozni, hogy a bányamunkások munkahelyüket elhagyva máshová költözzenek, ha ezzel a bányászat zavartalan menetét veszélyeztették volna. A bányamunkások elsőfokú felettes hatóságaként, szükség esetén büntetések alkalmazásával is köteles volt fenntartani a rendet, fegyelmet és az erkölcsös életmódot. Utóbbi téren a városi hatóságok tevékenységét egészítette ki. Felügyelete alá tartoztak a bányatársládák³⁴, de ő felügyelte és hitelesítette, pl. a bányaművekben használt és a bányarendtartás, illetve a felvilágosító szabályok által meghatározott mértékeket is.

³⁴ A Pallas Lexikon meghatározása szerint a társláda olyan „közös pénztár, amelybe a teljes munkaerőben levő munkások keresményük egy részét beszedik és melyből azután baleset bekövetkezésekor, vagy ha a munkás megbetegszik, elöregszik, vagy munkára képtelen lesz, megfelelő módon segítséget kap”. Az első bányatársládát hazánkban Thurzó János alapította 1496-ban. Az öngépelvezés szabályozása és szervezete a bányászat területén évszázadokkal megelőzte más szakmák szociális ellátási rendszerének kialakulását.

A bányászattal kapcsolatos jogi ügyekben (pl. adományozás) elsőfokon ugyancsak a bányamesterek jártak el. Hatáskörük kiterjedt az igazságszolgáltatásra is, ítéletei ellen az al-, illetve főkamara grófhhoz, valamint a városi tanácshoz lehetett fellebbezni.

A bányamesteri tisztségből fejlődött ki a bányabíróági szervezet. A bányamester ugyanis csak kezdetben bíraskodott egyedül, később a tekintélyesebb bányapolgárok bevonásával ítélkezett. A nagyobb bányavárosokban, a bányamester alárendeltségében külön bányabírák (Bergrichter) is közreműködtek az igazságszolgáltatásban. Bányászati ügyekben minden bányatulajdonos a bányabíróság joghatóságának volt alárendelve és csak egyéb peres ügyeik vonatkozásában tartoztak az általános városi vagy vármegyei törvényhatóság alá.

A Miksa-féle bányarendtartás kötelezte a bányamestereket, hogy hivatalos működésükről ún. bányakönyvet (Bergbuch) vezessenek. Ebbe jegyezték fel az ítéleteket, illetve a bányászattal kapcsolatosan hozott valamennyi döntésüket. Vitás kérdések eldöntése során a bányakönyvi bejegyzéseket, illetve az azok alapján kiállított okleveleket a felettes hatóságok bizonyító erejűeknek ismerték el.

Általában a bányamester feladatát képezte az is, hogy a bányákról térképeket készíttessen.

Az egyes bányákban, a bányatulajdonos alkalmazásában álló különböző bányatisztviselők (pl. sáfárok, felőrök, főaknászok, bányafnökök stb.) gondoskodtak a termelés irányításáról. Állandó lakóhelyük a munkahelyükhöz kapcsolódott, más foglalkozást nem folytathattak és a bányászattal kapcsolatos üzleti vállalkozásokban is csak kivételesen, feletteseik hozzájárulásával vehettek részt.

A felvázolt igazgatási szervezet alapulvételével szervezték meg 1671-ben Szomolnok székhellyel a Felső-magyarországi kamarai igazgatást is. A döntő különbség az volt, hogy működését nem közvetlenül az Udvari Kamara, hanem a Szepesi Kamara főhatósága alá utalták.

Erdélyben változatlanul a kincstartó középkori tisztsége maradt meg, a pénzügyek irányítását tehát változatlanul nem testületi szerv, hanem egy személy látta el a két legfontosabb jövedelmi ágazat, a só- és a nemesérc bányászat területén. A kincstartó legfontosabb feladatát az erdélyi fejedelemség jövedelmeinek kezelése, valamint a tisztviselők irányítása és ellenőrzése képezte. E vonatkozásban sokkal nagyobb önállósággal és cselekvési szabadsággal rendelkezett, mint a kamaragrófok.

Amikor Erdély is Habsburg uralom alá került, itt is megszervezték a kamarai igazgatást. A kamarai kezelésbe vonással az erdélyi pénzügyigazgatást is a magyarországi rendszer szerint „államosították”.

Magyarországon a 16.-17. században a közigazgatás legfejlettebb formáit a bányászat területén és a legegységesebb tisztviselői kart is a bányahivatalnokok körében találjuk. Amíg a közigazgatás más ágaiban a hűbéri jellegű familiáris szolgálat a középkor örökségéként tovább élt, addig a bányatisztviselők túlnyomó része már hivatásos tisztviselő volt, akik életük végéig megmaradtak hivatásuknál. Gyakori volt, hogy az apát tisztségében fia követte, az állás nemzedékről-nemzedékre öröklődött. A bányatisztviselők leginkább német anyanyelvűek voltak, mert ebben a korban a bányaismereteket még szakiskolákban nem tanították, így a szükséges ismereteket elsősorban a bányavárosokban élő németajkú polgárok tudták elsajátítani.

3.2 A bányarendtartás szabályozási rendszere

Már I. Ferdinánd megkísérelte a valamennyi örökös Osztrák tartományban 1553.-ban hatályba léptetett bányarendtartását Magyarországra is kiterjeszteni, de a rendek, illetve a bányavárosok ellenállása miatt nem jutott eredményre. Ferdinánd először törvényként akarta elfogadtatni a bányarendtartást. Az országgyűlés azonban a bányászattal kapcsolatos törvényhozási szokásokra hivatkozva, nem terjesztett elő javaslatot, ellenszegülését azzal indokolva, hogy a bányászat szabályozása nem tartozik az országgyűlés hatáskörébe, mivel az a bányavárosok magánügye.

Ferdinánd és utódja Miksa ennek ellenére többször is kihirdette az időközben átdolgozott rendtartást (1550, 1562, 1565). A bányarendtartás érvényesülését azonban a bányavárosok ellenkezése megakadályozta. A városok szabadságukra és privilégiumaikra hivatkozva azt hangoztatták, hogy a rendek hozzájárulása nélkül nem fogadhatják el a rendtartást. Miksa elődjétől eltérően a bányavárosok meggyőzésére helyezte a hangsúlyt és velük kompromisszumot kötve végül elérte, hogy legalább az Alsó-magyarországi bányavárosokban megbarátkozzanak a rendtartás alkalmazásának gondolatával. Mivel a bányarendtartás nem állt összefüggésben a régi magyar bányajoggal, sértette a bányavárosok kiváltságait és szokásjogait. Miksa végül 1573. február 16-án úgy hirdette ki bányarendtartását (Bergordnung), hogy hozzácsatolta a selmeci és körmöci bányavárosi

privilegiumok, statútumok és szokások kivonatos gyűjteményét, az ún. felvilágosító szabályokat (Erläuterungen)³⁵. A Miksa-féle szövegbe foglalt rendelkezések csak akkor nyertek alkalmazást, ha a felvilágosító szabályok az adott kérdésre nem adtak végleges iránymutatást. Az uralkodó javaslata tehát csak másodlagos (szubszidiárius) jogforrásként érvényesülhetett a bányavárosok immár véglegesen írásba foglalt szokásjoga mögött.

A Miksa-féle bányarendtartás keletkezéstörténete a helyi jogszokások győzelmét mutatja a királyi akarat felett. Ahol a királyi akarat ellenkezett a helyi szokással, ott vissza kellett vonulnia, helyet kellett biztosítania a helyi jognak, a régi helyi szokásoknak, így pl. a bányászati vállalkozások jogviszonyait továbbra is jórészt a helyi szokásjogok szabályozták.

A bányarendtartás sohasem vált a jogrendszert megtestesítő Corpus Jurisba³⁶ emelt jogforrássá Magyarországon, az 1723. évi CVIII. tc. is csak, mint a bányabíróságok magánjogát említi. Ettől függetlenül azonban botorság lenne azt állítani, hogy nem érvényesült Magyarországon. Mindenekelőtt az ország szétszakadása és tartományokká silányulása eredményezte, hogy csak egy hosszú folyamat eredményeképpen valósulhatott meg országos alkalmazása a 18. században.

A Miksa-féle bányarendtartás királyi rendeletként országos joggal csak lassú folyamat eredményeképpen válhatott volna, de a bíróságok, mint biztos jogforrást ítélkezésükben hamar alkalmazni kezdték. Esetében tehát egy megbukott törvényjavaslatból kinövő királyi rendelet nyert a bírósági elismerés révén maradandó érvényt a magyar jogéletben³⁷.

A megalkotása idején korszerű szabályozást tartalmazó bányarendtartás majd három évszázadon keresztül volt a bányajog alapvető jogforrása hazánkban. A bányarendtartás teljes körű és részletes szabályozást tartalmazott a királyi bányászati felségjog, a bányászati jogok adományozása, a bányák művelésének alapvető szabályai mellett, a bányagazgatás, felügyelet és jogszolgáltatás, a bányagazdaság, valamint a munka-

³⁵ A bányarendtartás magyarországi bevezetésének történetéről Wenzel Gusztávnak „A magyar és erdélyi bányajog rendszere” c. művében olvashatunk (41-52. p.).

³⁶ A Corpus Juris Hungarici (Magyar Törvénytár) a 16. századtól kezdve összeállított és alkalmazott jogszabály gyűjtemény volt.

³⁷ Forrás: Dr. Szabó Béla „A bányajog forrásai és szabályozásának tárgya a 16. században” c. tanulmánya.

jogi előírások rendszeréről és a bányamértékekről egyaránt, emellett részletes büntetőjogi előírásokat is magába foglalt. Szabályozta emellett az ércek előkészítésének és kohászati feldolgozásának, továbbá az arany és ezüst beváltásának alapvető előírásait is, valamint kitért a bányászathoz és kohászathoz szükséges erdők kezelésére is. Felépítéséről és szerkezetéről jó képet mutatnak egyes cikkelyeinek főcímei³⁸, pl.

- I. cikkely: A királyi és a fejedelmi felségre vonatkozó dolgokról.
- II. cikkely: Kinek és miképpen lehet bányát és ahhoz tartozó dolgokat adományozni?
- III. cikkely: Az altárnák jogai és szabadságai.
- IV. cikkely: Hogyan kell bányát nyitni, váját kezdeni, bányateret elfoglalni és birtokolni?
- XII. cikkely: A társas vállalkozásokról.
- XIII. cikkely: A Sáfárokról, hutmanokról és munkásokról.
- XIV. cikkely: A bérfizetésről.
- XV. cikkely: A műszakról és annak betartásáról.
- XX. cikkely: A tűzzel való fejtés óvórendszabályairól.
- XXV. cikkely: A bányarészek és a hozzájuk tartozó dolgok vételéről és eladásáról.
- XXXIII. cikkely: A munkáslázadásokról és sztrájkokról.

A bányavárosok felvilágosító szabályai gyakorlatilag azonos terjedelemben és a bányarendtartásnak megfelelő tagolással egészítették ki a szabályozást, illetve egyes esetekben adtak attól partikuláris hatállyal eltérő szabályozást.

A Bányarendtartás az 1550-es bamberg-karintiai és az 1553-as ausztriai bányarendtartással állt összefüggésben, megfelelt a központosítási törekvéseknek is, ugyanakkor a magyarországi bányászat tekintetében számos új rendelkezést léptetett életbe. Így pl. a bányászati főúri jog a rendtartásban nem a korábbi magyarországi törvények, hanem az ausztriai főhercegek privilégiumai szerint lett szabályozva, az országban un. Bányai igazgatóságokat szervezett, továbbá a bányauíri jogot kiterjesztette az erdősegekre is. A Bányarendtartás a bányászati jog tekintetében a királyi bányaregálé patrimonialis elvét hirdette oly módon, hogy minden bányá-

³⁸ Forrás: Dr. Mihálovits János „Munkásjog az 1573. évi Miksa-féle bányarendtartásban” c. tanulmánya.

mű és lelőhely a művelésükhöz szükséges erdőkkel és vizekkel Magyarország uralkodó királyának vagyónává vált és királyi engedély nélkül sem a földesurak, sem a bányavárosok nem végezhettek bányaművelést. A Bányarendtartás részletesen szabályozta a kutatást és a bányaművelést, meghatározta a jogosítványok adományozásának rendjét, a bányamértékeket³⁹, az erdők és vizek használatát, valamint a bányakárok elleni védekezés szabályait is. Szabályozási eszközei jobban megfeleltek a technikailag sokat fejlődött bányászat korabeli viszonyainak, mint a több évszázados szabályokat tartalmazó bányavárosi szokásjogok⁴⁰. Számos előremutató előírást is tartalmazott, mint pl. a napi 8 órás munkaidő kikötése, a nők és gyermekek bányabeli munkavégzésének korlátozása, baleseti nyilvántartás bevezetése stb.

A Bányarendtartás volt az első Magyarországon is alkalmazott, tételes bányajogi szabályozást tartalmazó országos jogforrás.

3.3 A felvilágosult Habsburg abszolutizmus bányajogi reformjai

A 17. század második felében folytatott erőszakos fiskalizálással, fél évszázad leforgása alatt minden számottevőbb bánya a kincstár tulajdonába került. A kincstár tudatosan arra törekedett, hogy a bányavállalkozások, bányarészek túlnyomó többségét felvásárlás, birtokcsere vagy akár elkobzások útján is kamarai tulajdonba vegye, de a magánkézben maradt bányák vonatkozásában is jelentős beleszóláshoz jutott a veszteséges vállalkozások kamarai előlegekkel (az ún. verlaggal) történő támogatása révén. A technikai-gazdasági jellegű intézkedések mellett számos igazgatási és jogi kérdést is megoldottak. A bányamunkások gyakori sztrájkjainak megakadályozása érdekében a kincstár 1662-ben új munkarendtartást léptetett életbe. Ezeknek az intézkedéseknek a hatására az ország szétzilálódott bányászatát újra sikerült talpra állítani és – Péch Antal szavával – a 18. század második felére sikerült a bányászat új „fénykorát” megvalósítani Magyarországon.

³⁹ Részletesebben lásd a III/1.2. és III/2. fejezetben.

⁴⁰ További részletek Dr. Zsámboki László „Az országos bányajog és bányagazgatás fejlődési iránya Magyarországon a Honfoglalástól az I. Világháború végéig” c. tanulmányában olvashatók (176-180. p.).

A politikai események is kihatottak a központi igazgatás fejlődésére. Az udvar 1673-ban – a Wesselényi-féle összeesküvés felszámolását követően – elhatározta a magyar rendi államszervezet átalakítását és az abszolutista kormányzás bevezetését.

Az 1526-ban, még I. Ferdinánd által létrehozott Magyar Kamara hosszú időn keresztül önállóan bányászati ügyekkel nem foglalkozott, a 17. században a töröktől visszafoglalt területeket jó ideig nem is sorolták a Magyar Kamara igazgatása alá, hanem közvetlenül az Udvari Kamara főhatósága alá rendelték. A Magyar Kamara legfőképpen annyiban kapcsolódott a bányászati szakigazgatás rendszeréhez, hogy a bányavárosokban is gyakorolta a kincstár földesúri jogait. Ezzel ellentétes irányú változás volt viszont, hogy 1712-ben a Szepesi Kamarát – Felső-Magyarország önálló kamarai hatóságát – kivették az Udvari Kamara közvetlen irányítása alól és a Magyar Kamara alárendeltségébe helyezték.

Jelentős változás következett be, amikor az 1741. évi XIV. tc. a magyarországi sóügyek igazgatását a Magyar Kamara hatáskörébe helyezte. Az igazgatás új rendjét Mária Terézia 1743. március 15.-i rendelete szabályozta, amely a Sóvári Kerület és az Adriai Sóhivatal kivételével minden magyarországi sóhivatalra kiterjedt. A Sóvári Sóhivatal felügyeletét csak 1750-ben vette át a Magyar Kamara. A sóbányászat és sóárusítás monopóliumából származó bevételek váltak ugyan a Magyar Kamara legnagyobb bevételeivé, de ebből az országnak közvetlen gazdasági haszna nem származott, mert az 1747-ben újra bevezetett kvótarendszer alapján a bevételi többletet a bécsi Udvari Kamara pénztárába kellett befizetni. Az erdélyi sóbányászat irányítását változtatlanul az Udvari Kamarához tartozó Gubernium⁴¹ végezte.

A Bányarendtartás hatályának fokozatos országos kiterjesztése hatására a bányászat szakmai irányítási, ill. felügyeleti rendszere is átalakult. Az ország területének Habsburg uralom alatt történt egyesítése a bányászati igazgatási szervezet bővülését váltotta ki, de hamarosan nyilvánvalóvá vált, hogy azt a korábbi kamarai szervezeti formában már nem célszerű fenntartani.

A Felső-magyarországi bányakerület önálló jogállást kapott, Szomolnok székhellyel, az Alsó-magyarországi bányakerület központja

⁴¹ A Gubernium – más néven Erdélyi Kormányzóság – Erdély I. Lipót által 1691-ben életre hívott központi igazgatási szerve volt. Szerepét csak 1742-ben vette át az Udvari Kamara. Bővebben lásd s Magyar történelmi fogalomtár címszavánál (I. k. 162-163. p.).

pedig Selmecbánya volt. Az újonnan alakult észak-keleti bányavidék Nagyvárad székhellyel szerveződött, míg a Temesi Bánság területére szervezett bányagazgatóság központi hivatala Oravicán volt.

A bányászati ügyekben legalsóbb fokon a bíraskodást a bányavárosokban működő hagyományos fórumok (a bányamester, a bányabíróság) végezte. Mária Terézia 1747-es bányagazgatási reformja alapján azonban a kerületek élére egy-egy bányahatóságot állítottak, amelyek elkülönült feladatú alsóbb fokú hivatalokat hoztak létre. Ezek egyike volt a jelentősebb bányavárosokra telepített alsó fokú bányabírósági szervezet (Berg-Gericht, Judicium Montanum), amely 32 bányabíróságból állt.

A bányahatóság a 17-18. században a bányászati jogosítványok, művelési, szünetelési, aranymosási engedélyek kiadásán és ellenőrzésén, a bányaadók és illetékek kivetésén, illetve behajtásán, valamint a jogszolgáltatáson túlmenően már egyre inkább bányarendészeti és bányabiztonsági ellenőrzéssel, balesetvizsgálattal, üzemi berendezések engedélyezésével és bányászati statisztikák készítésével is foglalkozott⁴². Jellegzetes kötelezettség volt 1758-ig a bányamunkások bányahatóság előtt tett esküje is. A Bányarendtartás XLVI. cikkelyének 12. §-a az eskü szövegét a következőképpen határozta meg:

„Fogadom és esküszöm, hogy Ő Felsége, valamint Főkamaragrófja és a felém rendelt bányamester vagy bányabíró iránt mindig hű, engedelmes és szolgálatkész leszek; hogy Ő Felségének, bányaujrogának, nemkülönben az engem szerződötett bányapolgárnak javát a bányában minden tekintetben szem előtt tartani, előmozdítani s kártól lehetőség szerint megóvni és mentesíteni, a munkaidőt pontosan betartani fogom s a bányarendtartás reám vonatkozó rendelkezéseinek mindenkor eleget tessek; hogy Ő Felsége és Utódai, valamint az Ország és Népe, nemkülönben a hatóságok ellen semmiféleképen szövetkezni, fellázadni vagy ellenszegülést tanúsítani, ilyeneket pártolni nem fogok, sem ilyenekre magamat bárki által rábeszéltetni és rábíratni nem hagyom, hanem amennyiben egyik vagy másik személyről megtudom vagy megtapasztalom, hogy efféle jogtalan, önkényes cselekményekre, felkelésre, lázadásra szóval vagy tettel merészkedik,

⁴² Forrás: Dr. Kiss László: A magyar bányahatóság száz éves fejlődése (BKL. Bányászat 1969. 11. sz.)

- s általában ha bármiről értesülök, ami Ő Felségének, bányaurjogának, valamely más módon ártalmára volna: azt a bányamesternek vagy bányabírónak feljelentem és segíteni fogok abban, hogy az engedetlenek lázadók érdemük szerint megbüntessenek és engedelmességre szoríttassanak; és hogy Ő Felsége, Utódai minden felhívására, intésére és parancsára haladéktalanul s ellentmondás nélkül támogató segítségül sietek. Hogy továbbá búcsúlevél nélkül alkalmaztatásomat el nem hagyom s egyéb irányban is mindazt teljesíteni fogom, amire egy derék bányamunkás Fejedelmével és az Átala felállított Hatóságokkal szemben, a becsület szerint tartozik és kötelezve van.”⁴³

Az 1770-es években az Udvari Kamara több száz rendeletet és egyéb intézkedést bocsátott ki, melyek túlnyomó része a bányászati technikai eljárások fejlesztésének előmozdítását és egyben a bányászati közigazgatás gördülékennyé tételét szolgálta. Ennek keretében újraszabályozták a bányabíróságok, bányahatóságok adományozási és engedélyezési eljárásait, a bányatisztviselők képesítési és gyakorlati követelményeit, a bányatársulások szervezeti előírásait stb.

II. József 1785-ben új jogszolgáltatási rendszert léptetett életbe. Pátense, az un. „Novus Ordo” a bányabírósági rendszert minden fokozatában elkülönítette a bányahatósági szervezettől. Az 1788-as bányabírósági reform azon kevés jozefinista rendelkezés volt, amely 1848-ig változatlan formában maradt hatályban.

1788-ból származott II. József másik jelentős, 7259. számú bányajogi rendelete, amely először szabályozta a kőszénbányászat alapkérdését azzal, hogy a kőszén a földbirtok tartozékának nyilvánította. Az állam már 1766-tól különböző jutalmak kitűzésével ösztönözte a szénkutatást és bányászatot. II. József rendeletének a különlegességét az adta, hogy Magyarországon az örökös tartományokban hatályos rendszerrel éppen ellentétes szabályozást vezetett be, ott ugyanis 1758-ban az uralkodó részére fenntartott ásványok közé sorolták a kőszén is. Mindenesetre a magyarországi szabályozás egy egészen a II. Világháborút követő államosításokig tartó, fel-feléledő szakmai vitát váltott ki a kőszén hovatartozásáról.

⁴³ Lásd Dr. Mihalovits János „Munkásjog az 1573. évi Miksa-féle Bányarendtartásban” c. tanulmányát.

Ugyancsak II. Józseftől származott az a rendelet, amelyben elrendelte az addig urbura-fizetési kötelezettség alá nem eső vasércbányászat megadóztatását is.

Az 1790-91-es országgyűlés ún. „be nem végezhető tárgyai” közé sorolta az országos bányatörvény megalkotásának kérdését is. Az országgyűlés az 1791. évi XXII. törvénycikkben deklarálta azon uralkodói ígéretet, hogy „a bányáügyet mindjárt az országgyűlés után a magyar udvari kamarának rendelendi alá”. A bányatörvény felülvizsgálatát a karok és rendek hatáskörébe utalta és csupán a bányáügy gazdasági szabályozását tartotta az uralkodói felségjog körében.

A következő országgyűlés összehívásáig az 1791. évi LXVII. törvénycikkben a selmeci főkamagarófi, kamarai tanácsosok, Selmecebánya, Körmöcbánya és Nagybánya bányavárosok követői, valamint más érdekelt szakemberek részvételével 14 tagú „bányászati és pénzverészeti bizottságot” küldött ki egy új bányatörvény javaslatának kidolgozására. A bizottság feladata volt, hogy kidolgozza „azon akadályok eltávolításának tervét, melyek a bányák nagyobb mérvű művelését gátolják” továbbá javaslatot tegyen „a bányavárosoktól és bányamívesektől előterjesztett panaszok orvoslásának megkönnyítésére”.

A bányatulajdonosok érdekei azonban már az előkészítés során összeütközésbe kerültek a kincstár érdekeivel. A bányatulajdonosok – a kormányzati irányítás csökkentése érdekében – a négy bányakerületben egy-egy tulajdonosi érdekképviselőt (ún. uniót) kívántak létrehozni, amely nyilvánvalóan ütközött a központosított kamarai szervezet érdekeivel. Az érdemi szakmai jogalkotási tevékenység végül egy 53 cikkelyből álló tervezetet eredményezett. Ennek mindössze a 13. cikkelye lépett hatályba az alsó-magyarországi és nagybányai bányakerületben az 1792. június 20-i királyi pátenis révén.

Különböző indokokra hivatkozva a következő országgyűlések egyikén sem tárgyalták a bizottság javaslatát, ezért az 1827. évi VIII. tc. újabb bizottság kirendeléséről határozott. Ez a bizottság állította össze a 189 cikkelyből és 2 függelékből álló első magyar nyelvű bányatörvény tervezetet. Végül az 1843-44. évi országgyűlés volt az első, amely törvényjavaslatként tárgyalta az új bányatörvényt. Kihirdetésére azonban nem kerülhetett sor.

Erdélyben ugyancsak az 1791-ben tartott országgyűlés foglalkozott először új bányatörvény alkotásával, de az általa felállított bányügyi bizottság javaslata sem került az országgyűlés elé⁴⁴.

A 19. század első felétől már Magyarországon is megmutatkoztak az ipari forradalom jelei, amelyek óhatatlanul kihatottak a bányajogi szabályozásra is. Az annyira óhajtott korszerű és önálló magyar bányatörvény megalkotására azonban – bár a feltételei túlnyomórészt meg voltak – nem kerülhetett sor, az 1848-49-es szabadságharc következtében pedig megalkotása ismét lekerült a napirendről. Ma már tudjuk, hogy ehhez még több mint másfél évszázadra volt szüksége a magyar törvényalkotásnak.

4. AZ 1854. ÉVI ÁLTALÁNOS BÁNYATÖRVÉNY

A 19. században az ipar rendkívüli méretű-ütemű fejlődése végérvényesen szükségessé tette az alapanyagokat és energiát szolgáltató bányászat átfogó jogi újraszabályozását. A nagyüzemi méretekben folytatott bányászat ugyanis ebben az időben éppen a földdel való szoros kapcsolata folytán már feloldhatatlan összeütközésbe került a még mindig feudális alapokon álló földbirtokrendszerrel.

Miután a Miksa-féle bányarendtartás teljesen elavulttá vált, az uralkodó 1854. május 23-án a már megszokott önkényuralmi módszerhez folyamodott, a 173. sz. császári nyíltparanccsal kihirdette az Osztrák Általános Bányatörvényt Magyarországon is⁴⁵. Ezzel egy korszerű, de továbbra is idegen, a magyar jogrendszer részét nem képező jogszabályt léptetett hatályba Magyarországon.

Az 1861. évi országbírói értekezlet ezt az ellentmondást csak úgy tudta feloldani, hogy ideiglenesen – a bányajognak törvény által történő végleges megállapításáig – és néhány módosítás alkalmazásával elfogadta a bányatörvény kötelező törvényerejű hatályát. Az Általános Bányatörvény kötelező ereje tehát nem magából a törvényből, hanem az országbírói értekezleten megalkotott Ideiglenes Törvénykezési Szabályok törvényi erejéből fakadt.

⁴⁴ A reformkori bányatörvény alkotási folyamatáról bővebben Dr. Zsámboki László már idézett írásában olvashatunk.

⁴⁵ Wenzel Gusztáv szerint a törvény tervezetében foglalt szabályozáshoz még 1850-ben hozzájárultak „Magyarországnak és Erdélynek is minden bányae érdekeltei”. (A magyar és erdélyi bányajog rendszere 60. p.)

A bányatörvény a földkéregben előforduló ásványi nyersanyagok meghatározott körével (az ún. fenntartott ásványokkal) való szabad rendelkezést továbbra is az uralkodói bányaurjog körébe sorolta, de korszerűnek mutatkozott abban, hogy lehetővé tette a nagyüzemi méretekben folytatott bányászat kialakulását és működését. Az Ideiglenes Törvénykezési Szabályokban végérvényesen szakítottak az 1523. évi XXXIX. tc. általános bányaszabadságra vonatkozó elveivel és elfogadták az Általános Bányatörvény által megállapított fenntartott ásványok körét. Ez alól – eltérően az osztrák gyakorlattól – a kőszén esetében ismét kivételt tettek és az 1788-as szabályozás megtartásával a kőszénet változatlanul nem tekintették fenntartott ásványnak, művelését továbbra is a földtulajdonos beleegyezéséhez kötötték⁴⁶. A földtulajdonosok egészen 1946-ig a kitermelt szén mázsája után fizetendő bányabér (az ún. terragium) ellenében engedték át a bányavállalkozók részére a szénbányászat jogának gyakorlását.

Az Általános Bányatörvényt un. végrehajtási szabályokkal is kiegészítették, amely ugyan Magyarországon nem került kihirdetésre, de szabályait a gyakorlatban kezdettől fogva alkalmazták.

Az Osztrák Általános Bányatörvény magyar jogszabállyal történő kiváltására 1870-ben, 1884-ben, 1889-ben és 1903-ban négy alkalommal is kísérlet történt, azonban egyik bányatörvény tervezetből sem született törvény.

Az Osztrák Általános Bányatörvény kiindulási alapja az 1811. évi Osztrák Polgári Törvénykönyv alapelve volt, miszerint a föld tulajdonjoga a földkéreg mélyéig terjed ki. A bányatörvény azonban a földben lévő ásványi nyersanyagokkal való szabad rendelkezést korlátok közé szorította azzal, hogy taxatív felsorolta azon fenntartott ásványokat, melyek kutatását és kitermelését csak bányászati jogosítvány alapján lehetett végezni. Ebbe a körbe tartoztak, pl. a fémércek, a kén, a bauxit, a timsó, a földszurok stb. Ezeknek az ásványoknak a tulajdonjoga változatlanul az államot illette meg bányaurjog címén és bányászatát bárki szabadon végezhette, meghatározott törvényi kötöttségek mellett.

A kőso nem tartozott a fenntartott ásványok közé, hanem állami monopóliumot képezett, kitermelése kizárólag az állam részére volt fenntartva és termelését külön törvények szabályozták. Hasonlóképpen szabályozták fél évszázaddal később a szénhidrogének bányászatát is.

⁴⁶ Lásd az Ideiglenes Törvénykezési Szabályok VII. részét.

A bányatörvény emellett megkülönböztette az ún. kötött ásványokat, amelyek az ingatlan tartozékát képezték és az ingatlan tulajdonosok kizárólagos rendelkezése alá tartoztak (e körbe tartozott pl. a szén is).

A bányaadomány az állam által meghatározott területen, meghatározott ásvány-előfordulás kitermelésére, valamint a kitermeléshez szükséges létesítmények és berendezések létesítésére és üzemben tartására adott jog volt és ennek fizikai megtestesülését jelentette a bányatelek, vagyis az a tér, amelyet az adományozás alkalmával a bányahatóság kijelölt.

Az adományozás egyrészt kizárólagos tulajdoni jogot adott a bányatelken belül található minden fenntartott ásvány kitermelésére és a kitermelésükhöz szükséges, ill. azt elősegítő bányaművek létesítésére, másrészt feljogosított magára a kitermelési tevékenység végzésére. A bányaurjog másik oldalából pedig az következett, hogy az ingatlan tulajdonosa túrni tartozott a telkében előforduló és az állam részére fenntartott ásványi nyersanyagok kutatását, feltárását és bányászatát. A bányaurjog alapján minden földtulajdonos a bányatörvény erejénél fogva köteles volt a bányaműveléshez szükséges ingatlanok használatát a bányavállalkozóknak megfelelő kártalanítás ellenében átengedni. Ha azonban a bányászati célokra átengedett ingatlan eredeti célú hasznosítása a bányászat következtében lehetetlenné vált az ingatlan tulajdonosa kezdeményezhette az ingatlan kisajátítását⁴⁷ is.

A fenntartottnak nem minősülő ásványi nyersanyagok bányászatát ingatlanhasználat átengedési kötelezettség nem segítette, ezek esetében a bányavállalkozónak az ingatlan tulajdonosával előzetesen meg kellett állapodnia ahhoz, hogy a bányászathoz szükséges hatósági engedélyeket megkaphassa. Ez alól a község esetében tettek kivételt annyiban, hogy ha az egyes ingatlanok területe kisebb volt a törvényes bányamérték területétől és a bányavállalkozó több ingatlan együttes területére vonatkozóan folyamodott adományozási kérelemmel, akkor az ingatlan tulajdonos bejegyzését a helyi előljáráóság határozata pótolhatta.

Az adományozás önállóan telekkönyvezésre került. Az adományozó okirat kiállításával és a bányatelek telekkönyvbe történő bejegyzésével az ingatlanok jogi jellegével bíró bányatulajdon keletkezett. A bányatulajdon körébe tartoztak a bányatelek mellett a bányaműveléshez szükséges építmények, épületek és mindazon eszközök és létesítmények,

⁴⁷ A kisajátításra az 1881. évi XLI. törvénycikk rendelkezései vonatkoztak.

amelyeknek a bányatulajdon alkatrészeként történő nyilvántartásba vételét a bányatulajdonos a bányahatóságnál kezdeményezte.

A bányatelek területén belül található ásványi nyersanyagok a kitermeléssel (elválasztással) kerültek a megadományozott személy tulajdonába.

Az adománnyal (bányatulajdonnal) való rendelkezési jog annyiban volt korlátozott, hogy elidegenítéséhez szükség volt a bányahatóság jóváhagyására és terhelte az üzemkényszer, valamint a gondos üzemvitel kötelezettsége.

A bányászatnak e korszakra jellemző ipari méreteket öltő fejlődése a munka koncentrációját tette szükségessé. A bányatörvény ezt elősegítendő, megállapította a közös bányaművelés feltételeit, továbbra is elismerve a tulajdonközösséget, valamint a közös bányaművelés másik formájaként a bányatársulatot, de a korábbiaknál körülhatároltabb formában. A tulajdonközösségre – néhány részletszabálytól eltekintve – a magánjog szabályai voltak érvényesek, a bányatársulat ugyanakkor a bányatörvényben előírt kötött társulási formát jelentett. A társulat jogi személy volt és a tagok felelősségét a törvény vagyoni hányadaik erejéig állapította meg. A társulati tagok számára ún. bányarészvény-jegyeket állítottak ki, amelyek a részvételi arányok is fel voltak tüntetve.

A bányászati tevékenység nem korlátozódott a bányatulajdonra, hanem szükségszerűen kihatott a szomszédos bányaművekre is. Ennek az egymásra hatásnak törvényben meghatározott formájaként szabályozták a bányaszolgalmat⁴⁸ intézményét, amely szerződés vagy a bányahatóság határozata útján jött létre és lényegét tekintve azt jelentette, hogy a bányavállalkozó saját üzemének veszélyeztetése nélkül köteles volt megengedni (eltérni) a szomszédos bányavállalkozónak, hogy az a szállításra, vízmentesítésre, vagy szellőztetésre szolgáló üzemi berendezéseit és létesítményeit (aknák, vágatok) kárpótlás ellenében használhassa, vagy bányatelken segédvájást létesítsen.

Voltak az Általános Bányatörvénynek olyan előírásai is, amelyek a ma hatályos bányajogunkban is többé-kevésbé azonos tartalommal élnek tovább. Ezek közé tartozott, pl. a kivett helyekre⁴⁹ vonatkozó szabályozás. Az Általános Bányatörvény kivett helyen azokat az ingatlanokat értette, ahol csak a földtulajdonos beleegyezése vagy az illetékes hatóság engedé-

⁴⁸ Lásd az Általános Bányatörvény 101-109.§-iban foglalt szabályozást.

⁴⁹ Lásd az Általános Bányatörvény 17.§-ának előírásait.

lye esetén lehetett kutatást végezni. Ilyen kivett helyek voltak, pl. a zárt udvarok, a közúti és vasúti területek, a katonai erődítmények, a véderdők stb.

Hasonlóan ma is alkalmazott fogalmat alkotott az Általános Bányatörvény a jogosulatlan bányászkozás szabályozásával. E körbe sorolta azokat az eseteket, amikor hatósági engedély nélkül vagy az engedélyben meghatározott területen kívül végeztek bányászati tevékenységet.

Jelentős vívmánya volt az Általános Bányatörvénynek, hogy a korábban elsősorban privilégiumokon és rendeleteken alapuló bányatárspénztári (társládai) intézményt törvényi alapokra emelte, amellyel megteremtette a szociális gondoskodás jogintézményei további fejlődésének lehetőségét a bányászat területén. Ezt a szabályozást később a gazdaság egészére vonatkozó jogszabályok terjesztették ki.

Az egyes bányatársládák működésének szabályozására kezdetben csak az alapszabályokat megfogalmazó, módosító vagy kiegészítő bányavárosi statútumok vonatkoztak és csak a későbbiekben – elsősorban a Habsburg központosítási törekvéseknek köszönhetően – bocsátottak ki e tárgykorre is vonatkozó kamarai rendeleteket, de általában ezeket is csak partikuláris hatállyal. Az 1757. március 22-én kelt udvari kamarai rendelet mondta ki először országos érvényességgel, hogy a nem kincstári „bányatársulatoknak szabadságában állott saját társládát létesíteni...”, majd a bányatársulati társládák létrehozását és fenntartását az 1786. augusztus 21-én kelt udvari kamarai rendelet már, mint kötelezettséget nevesítette. A fejlődés következő lépcsőfokát az a kamarai törekvés jelentette, hogy a kincstári bányászat körében minél szélesebb alapokon nyugvó biztosítási szervezetet hozzon létre. Ennek érdekében az egy kincstári bányahelyhez tartozó, de különböző bánya-, kohó-, ércelőkészítő- és fafeldolgozó művekben dolgozó munkásokat közös társládai szervezethez utalta, majd az így létrehozott társládákat – autonómiájuk megtartása mellett – ún. Főtárspénztárakban (Haupt-bruderrade) tömörítette. Ezt a folyamatot tetőzte be a bányatörvény szabályozása.

Az Általános Bányatörvény hatálybalépését követő közel egy évszázad alatt mintegy 60 jogszabályt alkottak, amely a bányatárspénztárak, illetve a gazdaság más területein működő segélypénztárak szervezetére, feladatkörére vagy működésére kihatással volt. Csak példaként érdemes megemlíteni az ipari és gyári alkalmazottak betegség esetén való segélyezéséről szóló 1891. évi XIV. törvénycikket, amely a betegsegélyezés területén általános érvényű jogi szabályozást teremtett

meg. A törvénycikk megalkotásával Magyarország Európában harmadikként – a német és osztrák törvények után – csatlakozott a kötelező társadalombiztosítási rendszert bevezető országokhoz, megvalósítva a kötelező betegségi biztosítás rendszerét, amely színvonalát tekintve a bányatárspénztárak által addig is nyújtott szolgáltatásoknak felelt meg.

A bányatársládáknak, illetve társpénztáraknak, a Thurzó János által 1496-ban Besztercebányán alapított első társláda szervezettől egészen 1950-ig tartó közel fél évezredes története során megszakítás nélkül érvényesült működésük bányahatósági felügyelete. A társpénztári szervezet hatékony működéséhez nagy mértékben hozzájárult a bányamesterek, a bányakamarák, a bányabíróságok, majd később a bányakapitányságok következetes szakmai munkája is.

A bányatörvény a bányabíróságok hatáskörét különválasztotta az adminisztratív hatósági feladatoktól. Előbbit a polgári törvényszékek közül a besztercebányai, soproni, eperjesi, szatmári, lugosi, dési, károlyfehérvári és zágrábi un. bányabíróságok, utóbbit pedig a bányakapitányságok gyakorolták.

Az 1870-es évektől hét Bányakapitányság (Budapest, Besztercebánya, Igló, Nagybánya, Zalatna, Oravica és Zágráb) továbbá három bányabiztosság (Rozsnyó, Gölnicbánya és Abrudbánya) működött az ország területén. A törvény elsőfokú hatóságként a bányakapitányságot, vagy közvetlenül a kirendelt bányabiztosokat ruházta fel hatáskörrel. Másodfokú hatóságként az un. főbányahatóság (az 1848. évi III. tc. alapján a Földművelés-, Ipar- és Kereskedelemügyi Minisztérium, az 1727/1889. sz. min. elnöki rendelet alapján 1890-től a Pénzügyminisztérium, az 1933. évi XXII. tc. alapján 1933-35 között a Kereskedelemügyi Minisztérium, majd 1935-től az Iparügyi Minisztérium Bányászati Főosztálya) működött.

Az Ideiglenes Törvénykezési Szabályok 9. §-a eredetileg még a bányakapitányságokat is felruházta bizonyos bányabírósági hatáskörökkel és csak az 1871: XXXI. tc., majd ennek nyomán a polgári perrendtartásról szóló 1911. évi I. tc. választotta véglegesen külön a bányászati közigazgatást a bányabíróság hatáskört gyakorló törvényszékektől. Ezt követően a bányakapitányságok már tisztán felügyeleti hatásköröket gyakoroltak.

A bányakapitányságok feladatkörét elsősorban nem az irányítási, hanem a felügyeleti elv határozta meg. A két elv közötti lényeges különbség az, hogy amíg az irányítás kiterjed a jogi szabályozásra, meghatározott utasítások adására, a döntéshozatalra és az ellenőrzésre egyaránt, addig a

felügyelet kevesebb befolyásolási lehetőséget biztosít. Lényegében csak három területet foglal magába: a hatósági felügyeletet, a törvényességi felügyeletet és a szakfelügyeletet. A hatósági felügyelet legfőbb eszközei az ellenőrzés, felhívás fogyatékoság megszüntetésére, valamint eljárások kezdeményezése. A törvényességi felügyelet a jogszabályi előírások betartását, a szakfelügyelet pedig a szakmai megalapozottságot vizsgálja. Ugyanakkor meghatározott körben a bányahatóság is bocsáthatott ki ún. bányarendőri szabályokat, ill. körrendeleteket.

A bányakapitányságok fő feladatát az adományozás, az engedélyezés és a bányák felügyelete képezte. E széles hatáskör szükségessé tette, hogy a bányahatósági tisztviselők az egyes bányüzemeket ismerjék, ezért a törvény köteleességüké tette, hogy a bányák tevékenységét rendszeresen ellenőrizzék.

A szakmai hozzáértés biztosítása végett a köztisztviselők minőségéről szóló 1883. évi I. törvénycikk azt is előírta, hogy „a bányahatósági szaktisztviselőkre nézve a bányászakadémia bányászati szaktanfolyamának szabályszerű bevezetése és ezenfelül a jog- vagy államtudományi államvizsga kimutatása ... kívántatik”.

A bányaművelés közvetlen felügyeletét ellátó bányahatósági tisztviselőknek, valamint hozzátartozóiknak az Általános Bányatörvény megtiltotta, hogy a „hatóság járásában” bányát műveljenek vagy bányatulajdont szerezzenek⁵⁰.

A szénbányászat nagyarányú fejlődésével összefüggő bányahatósági feladatok ellátásának biztosítása érdekében az 1911. évi XIV. tc. újabb bányabiztosságok létrehozását rendelte el Miskolcon, Pécsen és Petrozsényben, melyek hatáskörét és illetékességi területét az 1911. évi 105.382. sz. P.M. rendelet állapította meg.

Az 1922. évi 113.066. PM rendelet 1922. szeptember 1-től – tekintettel a Trianoni békeszerződés következtében bekövetkezett területi változásokra, az egyedülként megmaradt Budapesti Bányakapitányság mellé – az ország területén belül maradt bányabiztosságokat bányakapitányságokká szervezte át, valamint egyidejűleg létrehozta a Salgótarjáni Bányakapitányságot. A változások eredményeképpen négy bányakapitányság működött tovább Budapest, Pécs, Miskolc és Salgótarján székhellyel.

⁵⁰ Lásd az Általános Bányatörvény 8. §-át.

Az új bányakapitányságok székhelyeiből is látható, hogy – miután az ország gyakorlatilag egész ércbányászatát elvesztette – a továbbiakban a bányakapitányságok fő feladatává a szénbányászat felügyelete vált.

Az Általános Bányatörvény egységesítette a bányahatóság által már korábban is vezetett nyilvántartások rendszerét is. A bányatulajdon nyilvántartására szolgáló bányatelekkönyv ugyanolyan jogi hatással és jelentőséggel bírt, mint a polgári jogi jogviszonyokban a telekkönyv. A bányakapitányságok emellett számos egyéb nyilvántartást is vezettek, pl. a zárt kutatmányok és kutatási terek nyilvántartását, a bánya- és kohóművek nyilvántartását (az ún. üzemek könyvét), a bányatérképek nyilvántartását, a baleseti nyilvántartást, stb. Ezek közül az Üzemek könyve érdemel említést, melyet gyakorlatilag a kezdetektől fogva, egészen a számítógépes nyilvántartás néhány évvel ezelőtti bevezetéséig azonos tartalommal és alakissággal vezettek a bányakapitányságok.

A szinte folyamatosan napirenden lévő, de eredményt nem hozó magyar bányatörvény alkotás melléktermékeként jelentős jogalkotási eredményt valósított meg az országgyűlés az ásványolajfélékről és földgázokról szóló 1911. évi VI. tc. és a káliumsókról szóló 1911. évi VII. tc. megalkotásával. Különösen előbbi nagy jelentőségű, e törvény ugyanis a szénhidrogének állami monopólium körébe történt besorolásával jelentősen elősegítette azok tervszerű kutatását, amely végül elvezetett 1937. november 21-hez, amikor Budafapusztán megindulhatott a magyar kőolajtermelés. Korábban ugyanis csak néhány bihari és bánsági olajhomok és aszfaltbányából származott rendkívül szerény termelés, illetve a Nyitra-megyeyi Egbell határában találtak kisebb földgáz előfordulást.

Ebben az esetben tehát az új bányajogi szabályozást nem elsősorban a bányászat fejlődése váltotta ki, hanem éppen fordítva: a technikai fejlődés és a bányajog külföldi példákra alapozott továbbfejlesztése segítette elő egy új bányászati ágazat megteremtését.

Az 1911. évi VI. törvénycikk megalkotására elsősorban azért volt szükség, mert a kőolajat ugyan be lehetett sorolni az Általános Bányatörvényben meghatározott földszurok fogalmába tartozó ásványként a fenntartott ásványok közé, az egyre szélesebb körben alkalmazásra kerülő földgázt azonban addig nem is tekintették a bányajog tárgyába tartozónak. A törvény a szénhidrogének kitermelését az állami monopóliumok közé emelte és egyben a bányajogi szabályozás keretébe utalta. A továbbiakban a földgázkutatásokra is csak hatósági engedély alapján kerülhetett sor és kitermelésük csak bányatelken volt végezhető.

Az 1911. évi VII. törvénycikk – miután a káliumsók ipari és mezőgazdasági felhasználása egyre nagyobb mértéket öltött – a káliumsókat a kősó bányajogi pozíciójába, tehát az állami monopóliumok körébe emelte, de ezzel együtt biztosította a lehetőségét annak, hogy bányászatukat az állam külön engedélye alapján – a kősóbányászattól eltérően – magánvállalkozások is folytathassák. A jogi szabályozás eredményeképpen a kálisó előfordulások kiaknázására – akárcsak a kősó esetében – nem volt szükség kutatási engedélyre, illetve bányászati jog adományozásra, csupán a bányahatóság felé történő bejelentési kötelezettség volt előírva.

A bányászati igazgatási szervezet rendszerére a politikai események is sajátos módon kihatottak, az igazgatási szervezetben rövid életű változást eredményezett az 1938. november 2-án kihirdetett un. I. Bécsi döntés, melynek alapján a Csehszlovákiához tartozó Felvidék egy része újra magyar fennhatóság alá került. A 8830/1938. M. E. számú rendelet szerint a felvidéki területek bányászati szakigazgatását kezdetben a rozsnyói m. kir. bányabiztosság látta el, majd 1939-ben új Bányakapitányságot alakítottak Kassán. Az 1940. augusztus 30-i II. Bécsi döntés a Romániához tartozó É-Erdélyt csatolta vissza a Székelyfölddel együtt. A döntést követően a visszacsatolt területekre is kiterjesztették a magyar bányajogi szabályozás hatályát⁵¹, majd újabb Bányakapitányságokat hoztak létre Marosvásárhelyen és Nagybányán⁵².

Az Általános Bányatörvény több mint egy évszázadon át, egészen 1961. július 1-ig maradt hatályban és szolgált a bányászati tevékenységek jogi kereteinek meghatározására, bár 1945 után előírásai fokozatosan alkalmazhatatlanná váltak. Magyarországi kihirdetésével kétségtelenül egy korszerű törvény került bevezetésre, de néhány meghagyott feudalista jellegű intézményével (pl. a szénjog korszerűtlen szabályozásával) egy idő után már kifejezetten gátolta a magyar bányászat és ipar fejlődését.

⁵¹ A m. kir. minisztérium 1941. évi 1.630. M.E. számú rendelete a magyar bányajog szabályainak a Magyar Szent Koronához visszacsatolt keleti és erdélyi országrészekre kiterjesztéséről.

⁵² A m. kir. iparügyi miniszter 1941. évi 3.154. Ip. M. számú rendelete a nagybányai és marosvásárhelyi m. kir. bányakapitányság felállításáról és az egyes bányakapitányságok kerületének megállapításáról.

5. A MAGYAR BÁNYAJOGFEJLŐDÉS ÁTMENETI IDŐSZAKA

A II. Világháború után egy sajátos átmeneti időszak következett a magyar bányajogfejlődésben. A bányászat rövid időn belül a nemzetgazdaság egyik legfontosabb iparágává fejlődött, a bányászati tevékenységek jogi szabályozásának alapjait megtestesítő 1854. évi osztrák általános bányatörvény viszont változatlanul hatályban maradt, annak ellenére, hogy a társadalomban és a gazdaságban egyaránt bekövetkező jelentős változások a bányatörvény előírásait gyakorlatilag pusztán formai jellegűvé korlátozták, illetve számos szabályozási tárgykörben tartalmilag kiüresítették.

A végrehajtó hatalmat 1944. december 22. és 1945. november 15. között az Ideiglenes Nemzeti Kormány, ezt követően 1949. szeptember 5-ig a Kormány, majd a Minisztertanács gyakorolta. A kormányra hárult, hogy a háború végére széthullott állami és államigazgatási apparátus maradvékának, illetve a nemzeti bizottságoknak segítségével a társadalom és a gazdaság működésének elemi feltételeit biztosítsa (a romeltakarítást, a közellátást, stb. megszervezze) egy olyan időszakban, amikor elemi erővel törtek fel egy új, demokratikus alapokra helyezett, nemzeti egységre épülő állam- és jogrendszer megteremtése iránti, a társadalom majd minden rétegében megfogalmazódó igények. Ezek eredményeképpen már az 539/1945. M. E. sz. rendelet törölte a királyi jelzöt a hatóságok, bíróságok és más közintézmények megnevezéséből, majd a köztársasági államforma kikiáltásáról szóló 1946. évi I. törvény véglegesen törölte a királyság intézményét Magyarországon.

A társadalomban bekövetkező átalakulások gyors üteme számos jogterületen nem biztosított elegendő időt a jogi szabályozás rendszerének hagyományos, törvényalkotási úton történő átalakításra. Már az 1945. évi XI. törvénycikk széles körben felhatalmazta a nemzeti kormányt, hogy az átmeneti helyzetben szükséges – egyébként a törvényhozási tárgykörbe tartozó – rendelkezéseket rendeleti úton hozza meg, amely rendszert az 1946. évi VI. törvénycikk továbbra is fenntartotta.

A változások első üteme az államosításokkal kezdődött. A Magyar Nemzetgyűlés 1945. december 6-i 12.200/1945. sz. M. E. rendelete 1946. január 1.-i hatállyal először a bányászat területén meghatározó súlyt képviselő szénbányákat állami kezelésbe vette, majd a következő év májusában elfogadott 1946. évi XIII. törvénycikk valamennyi szénbánya állami tulajdonba vételét szabályozta visszamenőlegesen ugyancsak ettől az időponttól számítva. A szénbányák állami kezelésbe vételére vonatko-

zó intézkedésnek közvetlen kiváltója az ország újjáépítéséhez és a gazdaság fenntartásához szükséges tüzelőanyag igények biztosítása volt, de hozzájárult az állami kezelésbe vételhez az is, hogy a szénbányák is részesültek a kormány iparindítási hiteléből, amelyet az 1945-ös pénzügyi viszonyok között képtelenek voltak visszafizetni.

A kormányzat az államosítás általános indokaként arra hivatkozott, hogy a fejlettebb és gazdagabb államok sem nélkülözhetik a szén – mint a legfontosabb ipari és gazdasági alapanyag – feletti teljes körű rendelkezés jogát. Emellett a szénbányászat elsőként történő és teljes körű államosításához nagymértékben hozzájárult az is, hogy a – már a 19. század végétől kezdve korszerűtlen és a fejlődést akadályozó volta miatt sokat bírált – bányajogi szabályozás a szén bányászatát a földtulajdonosi jogosultság keretébe utalta. Az 1946. évi XIII. törvénycikk megszüntette földtulajdonosi szénjogot, állami tulajdonba vette a már adományozott bányatelkeket, a továbbiakban pedig a kutatás és a bányaművelés jogát is az állam részére tartotta fenn.

A folyamat következő állomásait a bauxitbányászat, illetve a vele összefüggő timföldgyártás és alumíniumkohászat állami tulajdonba vétele, majd a nagyobb ipari vállalatok – közöttük a legjelentősebb bányák – állami tulajdonba vétele jelentette⁵³. A bauxit- és alumíniumtermelés államosítása túlnyomórészt részvénytársaságok állami tulajdonba vétele útján történt meg. A törvény egyszerűen kötelezte az érintett részvényeseket, hogy részvényeiket az iparügyi miniszterhez – külföldi részvénybirtokosok a legközelebbi külképviseleti hatósághoz – szolgáltatassák be. A beszolgáltatási kötelezettség elmulasztása egyrészt a kártalanítási igény elvesztésével, másrészt azzal járt, hogy a be nem szolgáltatott részvények érvényüket veszítették s helyükbe az iparügyi miniszter által kiállított másodlatok léptek.

Az államosítási törvények nem érintették a szénhidrogén bányászatot. Ennek a látszólagos ellentmondásnak az volt a magyarázata, hogy változatlanul hatályban maradt az ásványolajfélékről és a földgázról szóló 1911. évi VI. törvénycikk, amely már korábban is az állami monopólium körébe vonta ezen ásványi nyersanyagokat és bányászati üzemeket, így e vonatkozásban csupán az állami üzemeltetési szervezetek kialakítására kellett intézkedni.

⁵³ Lásd az 1948. évi XIII. törvénycikk, az 1948. évi XXV. törvény és az 1949. évi 20. tvr. előírásainál.

A bányászat államosítási folyamata a szocialista társadalom alapjait rögzítő Alkotmány⁵⁴ hatálybalépésével zárult le, melynek 6. §-a deklarálta, hogy „a föld méhének kincsei és a bányák az egész nép vagyónaként az állam tulajdonát képezik”. Ezzel valamennyi bánya egységesen állami tulajdonba került.

Az állami tulajdonnak az ásványi nyersanyag előfordulások mind-egyikére, valamint az előfordulásokat kiaknázó bányauzemekre történt teljes körű kiterjesztése alapvetően változtatta meg a bányatörvény bányászati jogra vonatkozó rendelkezéseit, számos változást eredményezett a bányajogi szabályozás egyéb területein is és kiindulópontként szolgált a megváltozott, új társadalmi és gazdasági körülményeknek igazodó bányajogi jogalkotás megindításához.

A változások közül három meghatározó alapelv érvényesítését érdemes kiemelni:

1. a korábbi bányajogi szabályozással ellentétben, minden ásványi nyersanyag bányászata egységes szabályozási rendszeren alapult;
2. az ásványi nyersanyagok kitermelését kizárólag szocialista gazdasági szervezetek (állami vállalatok és szövetkezetek) végezheték;
3. az ország ásványvagyonának megismerése a továbbiakban közvetlen állami feladatot képezett.

Ugyanekkor került sor a bányahatóság felügyeleti hatáskörének meghatározó jellegű módosítására is, amelynek lényege abban nyilvánult meg, hogy az állami tulajdonba vétellel szükségszerűen valamennyi hasznosítható ásványi nyersanyag kitermelésének egységes elvek szerint történő szabályozása és felügyelete vált szükségessé, amelynek eredményeképpen valamennyi bányára kiterjesztették a bányahatóság felügyeletét, egyidejűleg pedig e felügyelet alól kiemelték a kohászati üzemeket. 1949 előtt ugyanis a bányahatóság felügyelete alá tartoztak – még a montanisztika⁵⁵ hagyományosan egységes kincstári kezeléséből fakadóan – a kohászati üzemek is, ugyanakkor az építőanyag-ipari ásványi nyersanyagokat termelő üzemek (kőbányák, kavics-, homok- és agyagbányák) nem a bányahatóság, hanem az általános iparhatóság felügyelete alatt álltak.

⁵⁴ Az 1949. évi XX. törvény.

⁵⁵ A gazdaságban a bányászat és kohászat, illetve e tevékenységek hatósági felügyelete még nem vált el egymástól.

A bányászatban az ötvenes évek elejére olyan gyors ütemű fejlődés következett be, amelyet a jogszabály alkotási törekvések egyszerűen képtelenek voltak megfelelően leképezni. Ebben az időszakban a bányatörvény helyett leginkább a bányászatot szabályozó különböző kormányhatározatok és miniszteri rendelkezések adtak érdemi szabályozást. Bár 1949-ben elkészült egy, a bányatörvény módosítására, majd 1951-ben teljes körű kiváltására szolgáló törvénytervezet is, azok nem kerültek a parlament elé, mert a hangsúlyt ebben az időszakban nem a jogalkotásra, hanem az újjáépítésre, az állami gazdaságirányítás rendszerének kialakítására és a tervgazdálkodás keretében előírt követelmények teljesítésére, a termelés mennyiségének folyamatos növelésére fektették. Ezért inkább maradtak az ugyan átmeneti jellegű és sok feszültséget kiváltó, de mégis sokkal rugalmasabb alacsonyabb szintű jogi szabályozás (rendeletek), illetve egyéni utasítások már kialakult rendszerénél. A bányatörvény alkotás időleges elvetésének másik indokát az képezte, hogy hiányzott azoknak a – elsősorban a polgári jog körébe tartozó – jogintézményeknek (pl. kisajátítás, szolgálat, kártérítés, kártalanítás stb.) az új társadalmi rendszerbe illeszkedő jogi szabályozása, melyek kereteire támaszkodva fel lehetett volna építeni egy új bányatörvény vázát.

A hangsúlyt ezért nem a jogalkotásra, hanem a gazdasági stabilitás megszilárdítására, az állami gazdaságirányítás rendszerének kialakítására és a tervgazdálkodás keretében előírt követelmények teljesítésére, a termelés mennyiségének folyamatos növelésére fektették. Hátráltatta a jogalkotási folyamatokat az is, hogy a jog szabályozó szerepét és szükségességét a kommunista eszmerendszer meglehetősen lebecsülte, hatékonyabbnak ismerve el egyes meghatározó személyek irányító szerepét és politikai jellegű útmutatásait.

1950-től kezdődően viszont számos biztonságtechnikai szabályzat és utasítás megalkotására került sor, amelyet 1955 után különböző bányahatósági utasítások és szabályzatok is kiegészítettek.

A II. Világháború után Magyarország – akárcsak a többi szocialista ország – az államigazgatásnak a Szovjetunió 1936-os alkotmányában rögzített jogi keretek által meghatározott rendszerét vette át. Az államosítási folyamat után többé nem az engedélyezés és a rendészeti jellegű hatósági feladatok képezték a bányászattal kapcsolatos államigazgatási feladatok zömét, hanem az állami vállalatok termelésének és igazgatásának megszervezése és irányítása. Az államosítás, a termelési eszközök „társadalmisítása” után az államigazgatásban gyakorlatilag feleslegessé váltak a

tisztán jogi jellegű hatósági aktusok (pl. bányatelek adományozás), az igazgatási feladatok helyébe a termelési folyamatok vezetése került, illetve az államigazgatás szervező tevékenysége vált fontossá.

Az ásványi nyersanyagok állami tulajdonba vételét követően, nagyszámú bánya (elsősorban szénbánya) nyitására került sor úgy, hogy elmaradt az Általános Bányatörvényben meghatározott bányatelek adományozás. Ebből később sok probléma adódott az aláfejtések következtében bekövetkezett bányakárok kezelésében.

Mindez szükségképpen váltotta ki az igazgatási szervezetek új struktúrájának kiépítését, amely az 1950-es évek elején egészen szélsőséges megoldásokat is eredményezett. A bányahatóság jelentős feladatokat vállalt a bányászati termelés 1945 utáni újraindításában majd – a bányászati üzemek élére állított miniszteri biztosok irányításával – rá hárult az államosítások végrehajtásából fakadó feladatok egy része is. A gyorsan kialakuló szocialista társadalmi és gazdasági viszonyok azonban sok esetben megkérdőjeleztek olyan feladatokat, amelyek ellátását addig hagyományosan a bányahatóság végezte. Ma már talán mosolyra fakasztó, de akkor nagyon komoly felvetésként átmenetileg még az is kérdésessé vált, hogy a szocialista tervezőgazdálkodás viszonyai között szükség van-e egyáltalán bányahatóságra? A bányahatóság működését rendkívül megnehezítette, hogy olyan érvek is táptalajra találtak ebben az – eszmerendszerektől túlfűtött – átmeneti időszakban, hogy a szocialista állam és társadalom követelményeit és elvárásait a szocialista bányavállalatok természetesen önszántukból, a „szocialista erkölcsiség és öntudat sziklaszilárd talaján állva” is teljesíteni tudják, így nincs szükség külön hatósági szervekre. Szerencsére az élet hamar bebizonyította e nézetek tarthatatlanságát, de mindenesetre ezek is hozzájárultak a hagyományos bányahatósági szervezeti struktúra megváltoztatásához.

A bányászati szakigazgatási feladatokat az Iparügyi Minisztérium, majd az ebből létrehozott Bánya- és Energiaügyi Minisztérium Termelési Főosztálya, Földtani Kutatási Főosztálya és Bányarendészeti Önálló Osztálya között osztották meg. 1955-ben a minisztériumi szervezetből két, közvetlenül a Minisztertanácshoz tartozó országos főhatóság vált ki: az Országos Bányaműszaki Főfelügyelőség és az Országos Földtani Főigazgatóság és létrehozták az Országos Ásványvagyon Bizottságot is.

A Nehézipari Miniszter 1949. november 23-i hatállyal megszüntette a bányakapitányságokat és helyettük bányarendészeti kirendeltségek szervezéséről rendelkezett. A rendelet alapján a minisztérium hamarosan

minden bányavállalat székhelyén (Ajka, Budapest, Dorog, Miskolc, Nagykanizsa, Ózd, Pécs, Salgótarján, Tatabánya és Várpalota) bányarendészeti kirendeltségeket hozott létre. A kirendeltségek nevét 1953. december 10-i hatállyal kerületi bányaműszaki felügyelőségekre változtatták meg.

A rendelet hatálybalépését követően a bányakapitányságok műszaki dolgozóinak többségét – a pécsiek kivételével – a bányavállalatokhoz helyezték át, a bányavállalatok vezetésére bízva foglalkoztatásukat. A minisztérium a kirendeltségeken belül 1951-től megkezdte a körzeti bányarendészeti ellenőri (a később általánossá vált megnevezés szerint körzeti bányaműszaki felügyelői) tevékenység megszervezését is.

A körzeti bányaműszaki felügyelői intézmény kiépítésével lényegesen átalakult a bányahatóság felügyeleti feladatköre, a körzeti bányaműszaki felügyelőkre vonatkozó követelmények a bányák szinte mindennapos és a legapróbb részletekre is kiterjedő ellenőrzésére irányultak, amelyet a felügyelőségek mérnökei – egyéb feladataik ellátása mellett – rendszeresen felülvizsgálni voltak kötelesek.

Az átmeneti korszak végére megérett a helyzet arra, hogy megkezdődhessenek az első önálló magyar bányatörvény megalkotásának munkálatai is. Az 1956-os forradalmi események és következményeik is hozzájárultak ahhoz, hogy felismerték: nem járható tovább az a sztálini egyeduralmi politika, amelynek egyik biztosítéka éppen a garanciális jellegű jogszabályok hiánya volt.

Ezek hatására a bányajog területén is új törekvések jelentkeztek, 1957-től az Országos Bányaműszaki Főfelügyelőség és a Nehézipari Minisztérium megkezdte az első magyar bányatörvény megalkotásának előkészítő munkálatait.

A magyar bányatörvény megalkotását siettetten az a folyamat is, hogy ekkorra már a legtöbb szocialista országban sor került a bányatörvények megalkotására, így pl. Lengyelországban 1953-ban, Romániában, Bulgáriában és Csehszlovákiában 1957-ben születtek meg azok a jogszabályok, amelyek a szocialista gazdasági rendszer követelményeinek megfelelően szabályozták a bányászati tevékenységeket.

Összefoglalva, az 1945-től 1960-ig tartó időszak a bányajog fejlődése területén olyan átmeneti időszakként határozható meg, amelynek során át-, illetve kialakultak és egyben kiteljesedtek mindazok a jogintézmények, valamint az azokat működtető szervezetek, amelyek a szocialista társadalmi rend követelményeinek már mindenben megfelelték és képesek

voltak a bányászati ágazat jelentősen megnövekedett gazdasági súlyának megfelelő szabályozásra és felügyeletre.

6. A BÁNYÁSZATRÓL SZÓLÓ 1960. ÉVI III. TÖRVÉNY

A törvényalkotási folyamat eredményeképpen az Országgyűlés 1960. december 1-jén elfogadta az 1961. július 1-jén hatályba lépő bányászatról szóló 1960. évi III. törvényt. Ezzel egyidejűleg lépett hatályba a bányatörvény végrehajtásáról szóló 9/1961. (III. 30.) Korm. sz. rendelet, majd később a 14/1969. (III. 28.) Korm. sz. rendelet, amely teljessé tette az új jogi szabályozást.

A bányatörvény sok tekintetben megtartotta, ill. átvette a bányajog több évszázados fejlődése során kialakult sajátos és nemzetközileg is elfogadott jogintézményeket (pl. bányatelek, bányakár, felelős műszaki vezető stb.), emellett önálló részben szabályozta a bányások erkölcsi és anyagi megbecsülésére vonatkozó előírásokat is.

A bányatörvény meghatározó alapelve változatlanul abból indult ki, hogy valamennyi, a népgazdaság számára szükséges ásványi nyersanyag kizárólagos állami tulajdont képezett és a bányászat joga az államot illette meg.

A törvény pontosította az ásványi nyersanyagok jogi fogalmát azzal, hogy szabályozása alá vonta nem csak a földkéregben előforduló, hanem a felszínen lévő ásványi nyersanyagokat is. A törvény megkísérelte tételesen felsorolni a hasznosítható ásványi nyersanyagok körét, de ez csak példálózó jellegű felsorolás volt, amely azokra a szenekre, ércekre, egyéb szilárd és folyékony, illetve gáznemű ásványi nyersanyagokra terjedt ki, amelyekkel a törvény hatálybalépésekor a jogalkotás számolt. A felsorolás hiányosságai a későbbiekben több szabályozási hiányosságot eredményeztek.

Az ásványi nyersanyagok köréhez soroltan a törvény hatálya alá rendelte a hányóban, torlatban és hordalékban előforduló ásványi nyersanyagok kitermelését is, ha az bányászati technológia alkalmazásával történt. A joggyakorlat azonban e téren is következtelen volt, pl. bár nyilvánvaló, hogy a folyómedrek kotrása során ásványi nyersanyag kitermelés történik és az alkalmazott technológia is (úszó vagy parti munkagépekkel történő kitermelés) egyértelműen azonos a kavicsbányászatban alkalma-

zott bányászati technológiával, a mederkotrást mégsem tekintette bányászati tevékenységnek.

Az ásványi nyersanyagok bányászatára szocialista gazdálkodó szervezetek (állami vállalatok és termelő szövetkezetek) szerezhettek bányászati jogosultságot. Szövetkezetek csak segédüzemi jelleggel kaphattak bányászati engedélyt az építőipari ásványi nyersanyagok, illetve a tőzeg külfejtéssel történő kitermelésére és e körben a törvény a bányahatóság mérlegelési jogkörébe utalta, hogy szükségesnek tartja-e e bányák esetében a bányatelek megállapítását.

A törvény emellett sajátos kivételként lehetővé tette azt is, hogy az ingatlan tulajdonosok személyes szükségletük vagy kisebb helyi szükséglet kielégítése érdekében, kézi erővel építőipari ásványi nyersanyagokat termelhessenek ki hatósági engedély nélkül, ha az állam ezekre az előfordulásokra bányászati jogát nem érvényesítette.

A kellően át nem gondolt szabályozás eredményeképpen az építőipari ásványi nyersanyagok kitermelésének túlnyomó hányada kikerült minden hatósági kontroll alól és ez a későbbiekben rendkívül sok problémát okozott. Hozzájárult mindehhez az is, hogy az egyébként nagy számú mélyműveléses bányüzem (elsősorban szénbánya) hatósági felügyeletét ellátó bányahatóság képtelen volt arra, hogy kellő figyelemmel kísérje a segédüzemi jelleggel, illetve földtulajdonosi jogon végzett bányászati tevékenységeket.

A bányatörvény a bányászati tevékenységeket három tevékenységi szakaszra osztotta fel: a kutatásra, a bányaművelésre és a tájrendezésre.

A kutatási tevékenységek engedélyezését és felügyeletét a földtani hatósági feladatokat ellátó Központi Földtani Hivatal végezte. A kutatási engedélyek visszavonásig terjedő határozatlan ideig voltak érvényesek. A kutatás engedélyezésében a bányahatóság nem működött közre, csupán a kiadott engedélyekről kapott tájékoztatást.

A bányaművelési engedélyt a kerületi bányaműszaki felügyelőségekől lehetett megkérni. A tevékenységüket fő tevékenységként végző bányavállalatok, valamint a segédüzemi jelleggel bányászati tevékenységet végző gazdálkodó szervezetek az ásványi nyersanyagok bányászatát csak bányatelek területén végezhették, feltéve, hogy a bányahatóság utóbbi körben nem tekintett el a bányatelek megállapításától. A bányatörvény nem csak az ásványi nyersanyagok kitermelésére, hanem a földalatti gáztárolásra szolgáló földtani szerkezetekre, természetes és mesterséges üregekre is bányatelek megállapítását rendelte el.

A bányászati tevékenységekkel szemben megfogalmazott biztonsági követelmények érvényesítése érdekében a bányatörvény részletes módon szabályozta a bányászati tevékenységek tervszerűségére vonatkozó előírásokat. A törvény a tervszerűség követelményrendszerének tényleges megjelenési formájaként minden bányáüzemre vonatkozóan ún. műszaki üzemi terv rendszeres készítését és bányahatósági jóváhagyását írta elő. A műszaki üzemi tervben kellett meghatározni a bányáüzem egy évre vagy hosszabb időre tervezett tevékenységét oly módon, hogy az abban foglaltak a biztonsági szabályok figyelembevételével tegyék lehetővé az ásványi nyersanyagkészletek minél teljesebb kiaknázását, ugyanakkor biztosítsák az érintett ingatlanok megóvását, valamint a bányákárok megelőzését és csökkentését. A műszaki üzemi terv a bányáüzem műszaki-gazdasági feladatainak biztonságos végrehajtására szolgált.

A bányatörvény megtiltotta a bányaművelési és kutatási tevékenységek jóváhagyott műszaki üzemi terv nélkül történő végzését.

A bányatörvény az Általános Bányatörvényben korábban megfogalmazott elvekhez képest korlátozottabb formában szabályozta az üzemenkénti elvét. Addig ugyanis, amíg az Általános Bányatörvény minden szabadkutatás és adományozott bányamunkában tartására, un. folytonos üzletére rendelkezett, az 1960. évi III. törvényben meghatározott üzemenkénti már csak abban nyilvánult meg, hogy a bányaműveléséhez, illetve megszüntetéséhez is bányahatósági engedély volt szükséges.

A bányáüzemek megszüntetéséhez kapcsolatosan a bányatörvény teljesen új jogintézményként szabályozta a tájrendezési követelményeket. A bányaművelési tevékenység által a külszínen okozott kedvezőtlen következmények felszámolása érdekében a bányászati tevékenységek megszűnését követően előírta, hogy a külszíni területeket hasznosításra (elsősorban mezőgazdasági hasznosításra) alkalmas állapotba kell hozni.

A tájrendezés fogalmán a joggyakorlat annak a külszíni területnek az újrahasznosításra alkalmassá tételét értette, amely a bányászati tevékenység következtében megszűnt vagy lényegesen korlátozódott. Az alkalmassá tétel műszaki szempontból elsősorban a növénytelepítésre alkalmas földréteg kialakítását, a hányók elegyengetését, a vízáramlási viszonyok szabályozását és a közlekedési utak kialakítását jelentette.

Az újrahasznosítás célját a helyi tanács végrehajtó bizottsága határozta meg. A tájrendezési kötelezettségek teljesítésére a bányatörvény a

„mielőbb, de legkésőbb a bányászati tevékenység befejeztével”⁵⁶ megfogalmazással jellemezhető elvet alkalmazta. Ez a pontatlan megfogalmazás a gyakorlatban azt eredményezte, hogy a bányászati tevékenységekkel csak segédüzemi jelleggel foglalkozó gazdálkodó szervezetek, elsősorban a termelő szövetkezetek minden tájrendezési tevékenységet a bányabezárás időszakára halasztottak, majd a végrehajtást a végtelenségig igyekeztek elodáztatni. Ezt könnyen megtehették, mert a bányatörvény a bányauzem szüneteltetésének határozatlan időtartamra szóló engedélyezését tette lehetővé, így amikor az ásványi nyersanyagok kitermelése már számukra nem volt gazdaságos, „leszüneteltették” a bányauzemet, bízva abban, hogy sohasem kell a bányabezárási és tájrendezési követelményeket teljesíteniük.

Ennek a következtelen szabályozásnak volt köszönhető, hogy a törvény hatályon kívül helyezését követően az államnak szembesülnie kellett azzal, hogy hatalmas számban fordulnak elő olyan korábbi ásványi nyersanyag kitermelő helyek, amelyeknek végleges rendezése kiemelt feladatot képez.

A bányatörvény alkotói az idegen ingatlanok igénybevételenek és használatának szabályozása során sajátos ellentmondást voltak kénytelenek feloldani. Azzal ugyanis, hogy az Alkotmány valamennyi ásványi nyersanyagot kizárólagos állami tulajdonba sorolt, gyakorlatilag minden hasznosítható ásványi nyersanyag a korábbi terminológia szerinti fenntartott ásványi nyersanyagok körébe került. Az Általános Bányatörvény a bányauzemi jog alapján minden földtulajdonost kötelezett arra, hogy a bányaműveléshez szükséges ingatlanok használatát a bányavállalkozóknak megfelelő kártalanítás ellenében átengedje. Ezt az új bányajogi szabályozás az ásványi nyersanyagok ilyen széles körében azonban már nem tarthatta fenn, az idegen tulajdonban lévő, de a bányászat részére szükséges ingatlanokhoz történő hozzáférés lehetősége ez által viszont korlátozódott. A megoldást az jelentette, hogy – miután a szocialista gazdálkodás keretei között a bányaszolgálat korábbi fogalma tartalmilag kiüresedett – a fogalmat új jelentéssel töltötték meg. Annak ugyanis már nem volt jelentősége, hogy a szomszédos bányauzemek egymás közötti viszonylatában értelmezzék a bányaszolgálat jogi jelentését, e helyett a bányauzem és a tevékenységével érintett ingatlan vonatkozásában határozták meg a bányaszolgalmi jog új előírásait.

⁵⁶ Lásd az 1960. évi III. törvény 45. § (1) bekezdésében foglaltakat.

A bányatörvény azokban az esetekben, amikor a bányászathoz kapcsolódó tevékenységek az ingatlan rendeltetészerű használatát nem akadályozták, az ingatlan tulajdonos térítési igény nélküli tűrés kötelezettségéről rendelkezett. E körbe sorolta a mérések, megfigyelések végzését, jelek, valamint az ingatlan felszíne alatt vagy felett vezetékek, függőpályák és más bányászati létesítmények elhelyezését, továbbá szeizmikus robbantás és felvételezés végrehajtását.

Ha az ingatlan területén elhelyezett létesítmények (pl. bányászati berendezések, kőolaj-, kőolajtermék-, vagy szállító-, illetve gázelosztó vezetékek) az ingatlan rendeltetészerű használatát akadályozták, akkor a törvényalkotók bányaszolgálatom kártalanítás ellenében történő alapítását írták elő. A bányaszolgálatom – új jelentésében – valamely ingatlan használatára jogosított fel. A bányaszolgálatom alapítása szempontjából közömbös volt, hogy az ingatlan bányatelek határán belül fekszik-e vagy sem. Ha a bányavállalat az ingatlan tulajdonosával szerződés útján a bányaszolgálatom alapításáról nem tudott megállapodni, akkor a helyi tanács végrehajtó bizottságától kérhette a bányaszolgálatom alapítását.

Ha a bányászati tevékenység az ingatlan használatát súlyosan akadályozta vagy kizárta, akkor bányaszolgálatom alapításának már nem volt helye, hanem bármelyik fél kezdeményezhette az ingatlan kisajátítását. A kisajátítás eredményeképpen az ingatlan állami tulajdonba került.

A bányászati tevékenységek előző fejezetben már ismertetett módon kialakított igazgatási szervezete az 1960. évi III. törvény hatályának első évtizedében szervezeti változáson már nem esett át, ugyanakkor több esetben változott az egyes kerületi bányaműszaki felügyelőségek illetékességi területe. 1969-ben újabb szervezeti változás történt a bányahatóság életében, 1969. március 15-től megkezdte működését a szolnoki Kerületi Bányaműszaki Felügyelőség. 1970-től a kerületi bányaműszaki felügyelőségek hatáskörébe került a gázelosztó vezetékek létesítésének és üzemeltetésének felügyelete is. Az 1980-as években a dorogi, majd a salgótarjáni kerületi bányaműszaki felügyelőségek megszüntetésével számuk 6-ra csökkent: Budapest, Miskolc, Szolnok, Tatabánya, Veszprém és Pécs székhellyel.

A bányatörvény több mint negyedszázadon át – az ismertetett szabályozási problémákat leszámítva – megfelelt a vele szemben támasztott alapvető követelményeknek. Az 1980-as évek második felében megindult törvényalkotási munkálatok eredményeképpen azonban sorra jelentek meg a gazdasági társaságokról, a vállalatok átalakulásáról, a koncesz-

szioról, stb. szóló új törvények, amelyek a bányászati jog addigi szigorú értelmezését kitágították és lehetőséget biztosítottak arra, hogy meghatározott engedélyek birtokában az állami gazdálkodó szervezetek körébe nem tartozó gazdasági társaságok is bányászati jogot szerezzenek.

A bányászabadság elvének újabb térhódítása rést ütött a bányatörvény szigorú szabályain és egyszersmind azok egy részét elavulttá is tette. Szükségessé vált a bányászati tevékenység végzésének vállalkozási alapokra helyezése, amely az 1960. évi III. törvény keretein belül már nem volt megoldható.

A folyamat két lépcsőben zajlott le :

- a) az első lépcsőben az 1960. évi III. törvény szabályait kiegészítő, többször változó jogszabályok alapján – elsősorban a bányászati tevékenységet végző állami nagyvállalatok felbomlásával, átalakulásával és privatizációjával – egyre több gazdasági társaság szerzett bányászati jogot,
- b) a második lépcsőben pedig az új bányatörvény megalkotásával a bányászati tevékenység végzését bárki részére lehetővé tették.

A magyar bányajog fejlődésének jelenlegi utolsó állomása a bányászatról szóló 1993. évi XLVIII. törvény 1993. május 12-i hatálybalépésével kezdődött meg. A Bányatörvényt a végrehajtása tárgyában kiadott 115/1993. (VIII. 12.) Kormányrendelet egészítette ki. A Bányatörvény előírásait az 1997. évi XII. törvény átfogó jelleggel módosította és ennek eredményeképpen a törvény végrehajtási rendeletét a 203/1998. (XII. 19.) Kormányrendelet váltotta fel.

FELHASZNÁLT IRODALOM:

Wenczel Gusztáv: A magyar és erdélyi bányajog rendszere. (Buda, Ny. a m. k. egyetemi nyomda. 1866.)

Pallas Nagylexikona I.-XVI. kötet. (Pallas Kiadó Budapest, 1893-1897.)

Balkay Béla és Szeőke Imre: Magyar bányajog. A teljes joganyag. (Apolló r.-társ. Budapest, 1901.)

Dr. Szeőke Imre: Bányászati szótár (Budapest, 1903.)

Dr. Katona Mór: A magyar bányajog vázlata. (Tudományos zsebkönyvtár. Bpest, Stampfel-féle kkh. 1903.)

- Eisele Gusztáv: Gömör és Kishont törvényesen egyesült vármegyének bányászati monográfiája
(Joerges Ágost özvegye Selmecbánya, 1907.)
- Dancsházi Szeőke Imre: Bányajogi döntvénytár. Elvi jelentőségű határozatok, ítéletek és rendeletek bányaugyekben. (Tisza Testvérek Budapest, 1917.)
- Paulinyi Oszkár: A sóregálé kialakulása Magyarországon. (Századok 1923-24. 627-644. p.)
- Alliquander Ödön–Dr. Bán Imre–Tassonyi Ernő: Magyar Bányajog (Athenaeum Irodalmi és Nyomdai Rt. Budapest, 1931.)
- Dr. Mihalovits János: Munkásjog az 1573. évi Miksa-féle bányarendtartásban (Bányászati és Kohászati Lapok 67. évf. 1934.)
- Fejes Béla: Selmecbánya története (Selmecbánya, 1936.)
- Dr. Székely Pál: A bányajogi meghatalmazott és a bányauzem-vezető felelősségéről.
(Standhaft József Könyvnyomdai Müintézete Miskolc, 1936.)
- Dr. Székely Pál: Bánya- és kohóüzemi baleseteink szülőkai / Tartozék-e a határköz?
(Standhaft József Könyvnyomdai Müintézete Miskolc, 1937.)
- Ember Győző: Az újkori magyar közigazgatás története Mohácstól a török kiűzéséig.
(Irod. Műv. Tud. Int. Budapest, 1946.)
- Dr. Kiss László: Az első magyar bányatörvény országgyűlési tárgyalása. (Bányászati Lapok. 138-139. p. 1961.)
- Dr. Tárkány Szűcs Ernő - Dr. Radnay József: Magyar Bányajog. (Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó Budapest, 1964.)
- Kubinyi András: A XV. – XVI. századi magyarországi városi fejlődés kérdéseihez (Századok 1965. 513-521. p.)
- Dr. Kiss László: A magyar bányahatóság száz éves fejlődése. (BKL Bányászati, 102. évf. 11. sz. 777-785. p. 1969.)
- Paulinyi Oszkár: Nemesfémtermelésünk és országos gazdaságunk általános alakulása a bontakozó és a kifejlett feudalizmus korszakában 1000-1525. (Századok 1972. 561-608. p.)
- Dr. Zsámboki László: Az országos bányajog és bányagazgatás fejlődési iránya Magyarországon a Honfoglalástól az I. világháború végéig. Közlemények a magyarországi ásványi nyersanyagok történetéből I.
(A Nehézipari Műszaki Egyetem Központi Könyvtárának Kiadványai 20. sz. Miskolc, 1982.)
- Győrffy György: István király és műve (Gondolat Könyvkiadó Budapest, 1983.)
- Magyarország története tíz kötetben (Akadémiai Kiadó Budapest, 1984-1989.)
- Georgius Agricola: De Re Metallica. Libri XII. (A bányászatról és a kohászatról). Országos Magyar Bányászati és Kohászati Egyesület Budapest, 1985.

- Dr. Esztó Péter: A bányahatóság rendeltetése, feladatai és szerepe napjaink bányászatában.
(BKL Bányászat 121. évf. 732-738. p. 1988.)
- Kovács Mihály: A magyar bányahatóság története a két bányatörvény között (1854-1960).
(BKL Bányászat 122. évf. 117-125. p. 1989.)
- Magyar történelmi fogalomtár I-II. kötet (Gondolat Kiadó Budapest, 1989.)
- Hóman Bálint-Szekfü Gyula: Magyar történet I-V. kötet (Maecenas Könyvkiadó Budapest 1990.)
- A magyar bányászat évezredes története I. kötet. Dr. Zsámboki László: Az országos bányajog és bányagazgatás fejlődési iránya a 16. század derekáig. 56-61. p., A 16-17. században. 153-159. p., Az I. világháborúig. 238-241. p. (OMBKE. Budapest, 1997.)
- Dr. Stipta István: A magyar bírósági rendszer története (Multiplex Media Debrecen, 1998.)
- Pálffy Géza: A bécsi udvar és a magyar rendek a 16. században (Történelmi Szemle 1999. 3-4. szám)
- Dr. Izsó István: A 90 éves Miskolci Bányakapitányság a bányászati szakigazgatás évezredes története tükrében. (A Miskolci Bányakapitányság és a Borsodi Bányász Hagyományokért Alapítvány kiadása, Miskolc, (ny: Danár Kft. Budapest, 2001.)
- Dr. Izsó István: A bányatárspénztárak működésének bányajogi alapjai és felügyelete Magyarországon (Kézirat, 2002.)
- Dr. Izsó István: A magyar bányajog fejlődésének átmeneti korszaka. In: Kor-kép. Dokumentumok és tanulmányok a magyar bányászat 1945-1958 közötti történetéből. (Központi Bányászati Múzeum Közleményei Sopron, 2002. 64-78. p.)

II. FEJEZET

A HATÁLYOS MAGYAR BÁNYAJOG SZABÁLYOZÁSA

Hatályos bányajogunk szabályozási rendszerének bemutatása előtt – a továbbiakban alkalmazott kifejezések, fogalmak könnyebb érthetősége érdekében – érdemes néhány alapvető tudnivalót összefoglalni.

Arról, hogy mely állami szervek és milyen terjedelemben rendelkeznek jogalkotó hatáskörrel, elsődlegesen az alkotmány, illetve a jogalkotásról szóló törvény⁵⁷ ad kimerítő szabályozást.

A törvény szerint Magyarországon a jogalkotó szervek és az általuk kibocsátott jogszabályok hierarchikus rendben a következők:

- a) az Országgyűlés törvényt,
- b) a Kormány, a Miniszterelnök és a Kormány tagjai, valamint az Önkormányzatok rendeletet bocsáthatnak ki.

1989 előtt a Magyar Népköztársaság Elnöki Tanácsa a törvényekkel közel egyenrangú, un. törvényerejű rendelet, az országos hatáskörű szerv vezetésével megbízott államtitkár pedig államtitkári rendelkezés kibocsátására volt jogosult. Ezek egy része ma is hatályban van.

Az egyes jogforrásokat nem csak kibocsátójuk különbözteti meg, hanem jelölésük is különböző:

- a) a törvények jelölése mindig a megalkotás évével kezdődik, majd pedig az adott évben megalkotott törvények kibocsátásának időbeli sorrendjét jelölő, római számmal kifejezett sorszámmal, végül a törvény tárgyának meghatározásával történik, pl. 1993. évi XLVIII. törvény a bányászatról (rövidítve: 1993: XLVIII. tv.);
- b) a különböző szinten kiadott rendeletek mindig arab számmal jelölt sorszámmal, a kibocsátás évével, a Magyar Közlönyben történt megjelenésük keltezésével, majd rendelet tárgyának meghatározásával kerülnek jelölésre, pl. 203/1998. (XII. 19.) Kormányrendelet

⁵⁷ Jelenleg az 1987. évi XI. törvény.

a bányászatról szóló 1993. évi XLVIII. törvény végrehajtásáról (rövidítve: 203/1998. (XII. 19.) Korm. r.).

A jogforrások hierarchiájának rendező elvei a következők:

- a) A rangsor elve: a jogszabályok közötti rangsort az határozza meg, hogy egy adott jogszabály jogforrások közötti helyét a kibocsátó állami szerv hierarchikus helye határozza meg. A jogszabályok, mint a kötelező erejű normák (jogszabályok) mindig magasabb rangúnak tekintendők, mint a jogszabálynak nem minősülő utasítások.
- b) Az alacsonyabb szinten kibocsátott jogszabály nem ütközhet a magasabb szintű jogszabály előírásába.
- c) A később kibocsátott jogszabály lerontja a vele ütköző korábbi előírást, feltéve, ha azzal azonos vagy magasabb helyen áll a rangsorban.

Egy jogszabály érvényességének három alapvető kelléke van:

- a) olyan szerv (személy) adja ki, amelyet (akit) törvény jogszabály alkotási joggal ruházott fel;
- b) a jogszabályt törvényben meghatározott eljárási rendben alkották meg;
- c) végül, törvényben előírt formában közzétették.

Emellett minden jogszabállyal szemben támasztott természetes követelmény, hogy beilleszkedjen a jogforrások hierarchiájába és magasabb rendű jogforrással ne legyen ellentétes.

1. BÁNYAJOGUNK ALAPVETŐ JOGFORRÁSAI

A magyar bányajog elsődleges jogforrása ma a bányászatról szóló 1993. évi XLVIII. törvény (a továbbiakban: Bányatörvény) és a végrehajtásáról szóló 203/1998. (XII. 19.) Kormányrendelet (a továbbiakban: Vhr.).

A törvény hét részben szabályozza a hatálya alá tartozó tevékenységekre vonatkozó előírásokat. Ezek a következők:

I. rész: Általános rendelkezések

II. rész: A koncesszió

- III. rész: A bányászati tevékenység gyakorlásának általános szabályai
- IV. rész: A bányászat állami felügyelete
- V. rész: Fogalom meghatározások
- VI. rész: A bányászok erkölcsi és anyagi megbecsülése
- VII. rész: Hatályba léptető és átmeneti rendelkezések

A Bányatörvény és a Vhr. szabályozása azonban nem teljes körű, hanem csupán keret jelleggel szabályozza a bányászati tevékenységek és a törvény hatálya alá rendelt egyéb tevékenységek alapvető viszonyait. Önmagukban e jogszabályok nem teljesek, egyéb törvényekhez és más jogszabályokhoz szervesen illeszkedve alkotják a szabályozási rendszer egészét. Ez utóbbiak közül a legfontosabb kapcsolódó jogforrások a következők:

- a) a koncesszióról szóló 1991. évi XVI. törvény, amely az állami monopoltevékenységek végzésének, valamint az állami tulajdon hatékony működtetésének legfontosabb szabályait állapítja meg;
- b) a gazdasági társaságokról szóló 1997. évi CXLIV. törvény, melynek előírásai vonatkoznak a bányászati tevékenységet végző vállalkozásokra is;
- c) a bányászati tevékenység mindig kihatással van a környezetre, sok esetben visszafordíthatatlan beavatkozást jelent a környezeti viszonyokban, ezért a bányatörvény előírásait a környezet védelmének általános szabályairól szóló 1995. évi LIII. törvény, a vízgazdálkodásról szóló 1995. évi LVII. törvény, az épített környezet alakításáról és védelméről szóló 1997. évi LXXVIII. törvény, valamint a termőföld védelméről szóló 1994. évi LV. törvény előírásaival összhangban kell alkalmazni;
- d) a bányászati tevékenységek munkavédelmi követelményeit a munkavédelemről szóló 1993. évi XCIII. törvény, míg a tevékenység műszaki biztonsági feltételeit a még hatályos műszaki-biztonsági előírásokat tartalmazó, az Országos Bányaműszaki Főfelügyelőség elnöke által korábban kiadott biztonsági szabályzatok és az e szabályzatokat kiváltó miniszteri rendeletek állapítják meg;
- e) a bányászati szakigazgatási eljárásokban az államigazgatási eljárás általános szabályairól szóló 1957. évi IV. törvény előírásait kell alkalmazni.

2. AZ ÁSVÁNYI NYERSANYAGOK TULAJDONJOGA⁵⁸

A különböző államok bányajogi szabályozása ugyan egymástól eltérő, de néhány szabályozási megoldás révén egymással összehasonlítható. Az egyik legjellemzőbb összehasonlítási kategóriát az ásványi nyersanyagok tulajdonjogára vonatkozó szabályozás jelenti.

Ennek megoldása végső soron két véglet között történhet:

- a) minden ásványi nyersanyag, kivétel nélkül az állam tulajdonát képezi, vagyis az ingatlanok tulajdonjoga elválik a felszín alatt található ásványi nyersanyagok tulajdonjától (teljes hatályú bányaurjog),
- b) az ingatlan tulajdonjoga a földkéreg mélyéig terjed, tehát az ásványi nyersanyagokat a föld tulajdonosa szabadon és korlátozás nélkül kitermelheti (teljes körű bányaszabadság).

Az egyes országok bányajogi szabályozása általában e két véglet között foglal állást.

A lehetséges megoldások felvázolása szinte lehetetlen, hiszen a bányajogi szabályozásra nincs általánosan elfogadott minta, de néhány jellemző megoldást célszerű áttekinteni:

- A Skandináv országokban (pl. Dániában, Svédországban, Finnországban) a bányajog a fenntartott ásványok tekintetében az állam bányászati jogát deklarálja. A nem fenntartott ásványok (pl. építőipari ásványi nyersanyagok) bányászata a földtulajdonhoz kötődik, de ezek bányászatát is hatósági engedélyhez köti, ha annak mértéke meghaladja a tulajdonos igényeit.
- Az osztrák bányatörvény ásványfajtánként több tulajdonformát különböztet meg. A kizárólagos állami tulajdonban lévő ásványi nyersanyagok (pl. szénhidrogének) kitermelése állami feladat. Az ún. bányaszabad besorolású ásványokat bárki szabadon kitermelheti, ha ehhez megszerezte a földtulajdonos hozzájárulását, a kisebb jelentőségű ásványok esetében pedig a földtulajdonos bányászati jogát érvényesíti.

⁵⁸ Az ásványi nyersanyagok tulajdonjogáról a Bányatörvény 3. § (1) bekezdése rendelkezik.

- A német bányajog még inkább érvényesíti a bányaszabadság elvét, mivel a kizárólagos állami tulajdon fogalmát korlátozottabban értelmezi. Rendszere alapjaiban hasonlít a Skandináv országok rendszereihez, de az engedélyeztetésben jelentős központosítás tapasztalható.
- Belgiumban a francia bányajoghoz hasonlóan, az ásványi nyersanyagokat két csoportra osztották. Az első csoportba a magas fajlagos értékű, illetve a nemzetgazdaság számára fontos nyersanyagok tartoznak, (pl. az ércek és az energiahordozók), amelyek állami tulajdont képeznek és kutatásukhoz és kitermelésükhöz egyaránt állami (bányahatósági) engedély szükséges. A második csoportba tartozó nyersanyagok kitermelési joga a földterület tulajdonosát illeti meg.
- A spanyol bányatörvény is két nyersanyag csoportot különített el. In situ állapotban minden ásványi nyersanyag köztulajdont képez, melynek kutatását és kitermelését az állam közvetlenül gyakorolja, illetve ennek jogát átengedheti a vállalkozók számára. Nem tartoznak a törvény hatálya alá a folyékony és gáz halmazállapotú szénhidrogének, valamint az építőipari nyersanyagok, ha a földtulajdonos saját területén, korlátozott mennyiségben, saját céljaira termeli ki azokat.
- A Brit bányajog rendszerében az in situ ásványi nyersanyag alaphelyzetben a földtulajdonhoz kötődik és a földterület felszínének tulajdonosa birtokol mindent, ami a földterület alatt a Föld középontjáig található. Ez alól kivételt csak a nemesfémek (arany és ezüst) képeznek, melyek a Korona alá vannak rendelve, valamint a kőszén, a szénhidrogének és a hasadó anyagok, melyek felett az állam különleges jogokat gyakorol.
- Az Amerikai Egyesült Államok bányajoga is általában elismeri a föld tulajdonosának bányászati jogát, az ún. szövetségi-, ill. az indiánföldek, valamint uratlan területek (pl. tengeri plató, self) vonatkozásában viszont a „lízings” intézményét alkalmazza, (ugyanis a koncesszió fogalma ismeretlen az angolszász jogban).

A bányászati jognak – mindezeket figyelembe véve – két összetevőjét különböztethetjük meg:

- a) az egyik összetevőjét az képezi, hogy a földkéreg mélyében lévő ásványi nyersanyagok az állam, vagy a föld tulajdonosának tulajdo-

- nában állnak-e, illetve minden ásványi nyersanyagra vagy az ásványi nyersanyagok bizonyos körére kiterjed-e az állam tulajdonjoga;
- b) a másik összetevője pedig abban nyilvánul meg, hogy ki végezhet bányászati tevékenységet, csak arra feljogosított gazdálkodó szervezetek, vagy korlátozással, illetve korlátozás nélkül bárki.

A hatályos magyar Bányatörvény szabályozási koncepciója is e két pilléren nyugszik. Egyik pillérét az képezi, hogy az ásványi nyersanyagok és a geotermikus energia kizárólagos állami tulajdont képeznek, továbbá – földgáz kivételével – a szénhidrogének csővezetékes szállítása és földalatti tárolása állami monopólium. A másik pillér azon alapelven nyugszik, hogy az ásványi nyersanyagok kutatása, kitermelése, a geotermikus energia kinyerése és a szénhidrogének szállítása, földalatti tárolása a koncesszióról szóló törvénnyel összhangban vállalkozási alapokon végezhető. Bányászati tevékenységet tehát elvileg bárki végezhet Magyarországon, ha megfelel a különböző jogszabályi előírásoknak és rendelkezik a szükséges hatósági engedélyekkel.

Az I. fejezetben felvázolt jogtörténeti fejlődés alapján megállapítható, hogy a középkorban a korona részére fenntartott ásványok köre első sorban csak az arany és ezüst érceire, valamint a kősóra terjedt ki. A fenntartott ásványok rendszerét mind az 1573. évi Bányarendtartás, mind pedig az 1854. évi Általános Bányatörvény megtartotta, változás e vonatkozásban mindössze annyi volt, hogy az állam részére fenntartott ásványok köre fokozatosan egyre bővült (pl. a fém-, kén-, kálisó tartalmú ásványok, a grafit, a bauxit, a földszurok és a szénhidrogének stb.).

A II. Világháborút követő államosítások eredményeképpen Alkotmányunk valamennyi ásványi nyersanyag vonatkozásában kimondta, hogy azok az állami tulajdon körébe tartoznak. Az 1960. évi III. törvény is ezt szabályozta oly módon, hogy megkísérelte – meglehetősen hiányosan – taxatív felsorolni a törvény hatálya alá tartozó, hasznosítható ásványi nyersanyagfajtákat.

A változtatás elsősorban azért volt szükséges, mert a technika fejlődésével és a földkéreg alkotórészeinek egyre szélesebb körű hasznosításával egyre több új ásványi nyersanyag hasznosítására nyílt lehetőség, így a tételes felsorolás a teljességet és általános jelleget soha nem tudja biztosítani. A hatályos törvény ilyen ásványi nyersanyag felsorolást ezért már nem tartalmaz, e helyett az ásványi nyersanyagok fogalmát általános formában definiálja.

A bányatörvény fogalom meghatározása szerint a föld felszínén vagy a felszín alatt a földkéregben előforduló minden olyan természetes eredetű szilárd, légnemű vagy cseppfolyós halmazállapotú ásványfeldúsulás ásványi nyersanyagnak minősül, amely közvetlenül vagy feldolgozás után bármilyen módon hasznosítható. A leglényegesebb eltérés a korábbi szabályozási elvekhez képest az, hogy minden természetes anyag ásványi nyersanyagnak minősül, ha ásványok feldúsulását foglalja magában és tulajdonságai lehetővé teszik hasznosítását. Az ásványi nyersanyagok minősítése a meghatározás értelmében nem korlátozható csupán a klasszikus ásvány- és kőzetfajták körébe történő egyszerű besorolásra, hanem attól függően, hogy milyen természetes ásványi anyag hasznosítására merül fel igény ez a kör rugalmasan bővíthető. A gyakorlati életben mindez azt jelenti, hogy a föld felszínét takaró humuszréteget nem számítva, minden – a földkéregből származó hasznosítható természetes – anyag ásványi nyersanyagnak minősül. A humusz azért nem sorolható az ásványi nyersanyagok körébe, mert benne a jellemző fizikai és kémiai tulajdonságok szempontjából nem az ásványok, hanem a különböző élő szervezetek és szerves anyagok feldúsulása a meghatározó jelentőségű.

A definíció nyilvánvaló hiányossága miatt egyesek megpróbálták úgy értelmezni a fentieket, hogy a felaprózódás eredményeképpen létrejött üledékes nyersanyagok (pl. kavics, homok, agyag, iszap stb.) nem minősíthetők ásványi nyersanyagok, mert esetükben nem értelmezhető az ásványok feldúsulásának kritériuma. Ez nyilvánvalóan ellentétes a jogalkotás eredeti szándékaival, amelyre elegendő bizonyítékul szolgálhat a bányatörvény országgyűlési vitájáról készült jegyzőkönyv⁵⁹, melyből egyértelműen kiderül, hogy a törvényalkotók az ásványi nyersanyagok teljes körét a törvény hatálya alá rendelték. Emellett könnyen belátható, hogy az ilyen nyersanyagok esetében is egyértelműen megállapítható az ásványok feldúsulásának ténye, hiszen pl. az agyagok egyik jellemző ásvány- és kőzettani jellemzője, hogy nagyobb mennyiségben tartalmaznak alumínium-hidroszilikátokat, földpátot, csillámot stb., míg a homok esetében elsősorban a kvarc, földpát, csillám, biotit, amfibol stb. tartalom lehet meghatározó, természetesen a jellemző szemcseeloszlás mellett. A felhozott példák – tekintve, hogy egyértelműen ásványi eredetű anyagokról van szó esetükben, amelyeket éppen ezen anyagok tulajdonságai révén hasz-

⁵⁹ Megjelent a BKL. Bányászat 125. évf. 11-12. és 126. évf. 2-3. számaiban (1992-93.).

nosítanak – megfelelő módon igazolják e nyersanyagoknak az ásványi nyersanyagok körébe tartozását.

Mindamellett meg kell jegyezni azt is, hogy az ásványi nyersanyaggá minősítést nem az határozza meg elsődlegesen, hogy valamely ismert ásványi nyersanyagfajtába besorolható-e. A hangsúly ugyanis nem a besoroláson van, hanem azon, hogy a kitermelését követően hasznosították-e, illetve hasznosítható-e. Amennyiben ugyanis valamely, a földkéregből származó természetes anyagot bármilyen hasznosítás céljából termelnek ki, az – a már említett humusz kivételével – értelemszerűen ásványi nyersanyagnak minősül.

A különböző anyagok ásványi nyersanyagok körébe történő besorolásának megkönnyítése és egységes megnevezésük érdekében a Bányászati Közlönyben⁶⁰ a Magyar Bányászati Hivatal és a Magyar Geológiai Szolgálat 1744/1995. (Bá. K. 5.) számon tájékoztatást tett közzé az ásványi nyersanyag fajták megnevezéseiről és besorolási kódjairól. A bányahatóság ma ezt a nevezéktant alkalmazza feladatkörének gyakorlása során.

A mindennapi életben gyakorta használt fogalmat képez a talaj. A talaj fogalmával kapcsolatban azt kell megjegyezni, hogy esetében bányajogi szempontból pusztán gyűjtőfogalomról van szó, amely magába foglalhatja a humuszt, a földkéreg hasznosításra nem alkalmas felszíni vagy felszín közeli rétegeit és a hasznosítható ásványi nyersanyagokat egyaránt⁶¹. A talajként meghatározott anyag e megközelítés szerint egyértelműen ásványi nyersanyagnak is minősülhet. Amennyiben pl. valamilyen tevékenység célja az, hogy megfelelő szilárdságú és hasznosításra alkalmas tulajdonságú „talajréteget” termeljen ki és hasznosítson (pl. feltöltésre, töltésépítésre stb.), akkor a tevékenység során kitermelt és felhasznált anyag egyértelműen ásványi nyersanyagnak minősül. Hasonlóképpen kell megítélni a mindennapi életben a „föld” gyakorta használt fogalmát is.

A bányászati tevékenységek körében gyakran használt fogalmat képez a meddő, a meddőhányó is. Meddőhányó alatt az ásványi nyersanyag kitermelése során, illetőleg az ásványi nyersanyaggal együtt szükségszerűen kitermelt és attól fizikai módszerekkel leválasztott olyan szü-

⁶⁰ A Bányászati Közlöny a Magyar Bányászati Hivatal hivatalos lapja.

⁶¹ A talaj fogalmát a 33/2000. (III. 17.) Korm. rendelet 3. § 3. pontja, illetve a 10/2000. (VI. 2.) KÖM-EÜM-FVM-KHVM együttes rendelet 1. sz. mellékletének 3. pontja azonos módon úgy határozza meg, hogy a földtani közeg legfelső rétege, ami ásványi részecskékből, szerves anyagból, vízből, levegőből és élő szervezetekből áll.

lárd anyagok felhalmozott tömegét értjük, amely az adott állapotában nem minősíthető ásványi nyersanyagoknak. A bányajogi szempontból meddőnek minősülő anyag mindazon anyagok összessége, amely – ugyan a hasznosítható ásványi nyersanyagokkal együtt kitermelésre került, de – időlegesen vagy végérvényesen nem hasznosítható. Hangsúlyozandó ugyanakkor, hogy a meddő anyag csak azért nem minősíthető valamely ásványi nyersanyaggá, mert esetében hiányzik a hasznosítás kritériumának teljesülése. Amennyiben a meddőhányó anyaga egészében vagy bármely abból kivonható összetevő vonatkozásában utóbb hasznosíthatóvá válik, úgy értelemszerűen alkalmazni kell rá is a Bányatörvény ásványi nyersanyagokra vonatkozó előírásait.

Nem tekinthető meddőhányónak az olyan elkülönített ásványi nyersanyag depónia, amelynek anyagát a bányavállalkozó pillanatnyilag nem akarja vagy nem tudja értékesíteni, illetve egyéb módon hasznosítani. Ez utóbbira ugyanis szintén érvényesíteni kell a Bányatörvény ásványi nyersanyagokra vonatkozó előírásait. Tipikusan e körbe tartoznak azok a bányászati tevékenység során elkülöníthető módon kitermelhető és tárolható ásványi nyersanyagok, amelyeket csupán más ásványi nyersanyaghoz való hozzáférés érdekében termeltek ki, továbbá ide sorolandók a kitermelt ásványi nyersanyagok osztályozása során keletkezett egyes frakciók is.

A Bányatörvény az ásványi nyersanyag fogalomtól megkülönbözteti az ásványvagyon fogalmát, amely alatt az ásványi nyersanyagoknak azon részét értjük, amelynek mennyiségét és minőségét földtani, valamint bányaműszaki és bányagazdasági szempontok alapján becsléssel vagy számítással már meghatározták. Addig tehát, amíg az ásványi nyersanyag fogalom általánosan értelmezhető gyakorlatilag valamennyi, a földkéregben előforduló ásványi anyagra, addig az ásványvagyon fogalma már kizárólag csak a számba vett ásványi nyersanyagokra értelmezhető.

A törvény – bizonyos eltérésekkel – az ásványi nyersanyagokra vonatkozó szabályok alkalmazásáról rendelkezik a geotermikus energia vonatkozásában is. A törvény definíciója szerint geotermikus energia fogalmán a földkéreg belső energiáját értjük és ezen túlmenően meghatározza a geotermikus energiahordozók fogalmát is: azokat a különböző halmozott állapotú anyagokat (pl. felszín alatti vizeket, gőzöket), melyek a földkéreg belső energiájának hőenergetikai célú hasznosítását kitermeléssel vagy más technológia alkalmazásával lehetővé teszik.

Az ásványi nyersanyagok és a geotermikus energia – kivétel nélkül – kizárólagos állami tulajdont⁶² képeznek. E szabályozás a Polgári Törvénykönyv⁶³ (a továbbiakban: Ptk.) azon rendelkezéséből fakad, amely szerint a föld méhének kincsei kizárólagos állami tulajdont képeznek és forgalomképtelenek. A Ptk. arról is rendelkezik, hogy a felszíni ingatlan-tulajdonos tulajdonjoga a föld méhének kincseire és az un. természeti erőforrásokra nem terjed ki.

Gyakorta okoz problémát még ma is, hogy egyes ingatlan tulajdonosok abban a hiszemben, hogy tulajdonjoguk az ingatlan felszíne alatt található hasznosítható anyagokra is kiterjed, ásványi nyersanyagokat termelnek ki az ehhez szükséges hatósági engedélyek nélkül. A Bányatörvény az ilyen ásványi nyersanyag kitermeléseket szankcionálni rendeli. Az ingatlan tulajdonjoga ugyanis a föld felületétől lefelé csak olyan mértékig terjed ki, amelyre a föld rendeltetésszerű használatához az ingatlan tulajdonosának szüksége van⁶⁴. A hangsúly itt a rendeltetésszerű használaton van, amely azt jelenti, hogy csak arra a célra használható egy adott ingatlan, amely célra használata az ingatlan-nyilvántartás bejegyzései szerint megengedett. E korlátozáson alapul az, hogy a felszíni viszonyok megváltoztatása – néhány kivételtől eltekintve – minden esetben hatósági engedélyhez kötött tevékenység.

Meg kell még említeni a forgalomképtelenség fogalmát és jogkövetkezményeit. A forgalomképtelenség azt jelenti, hogy a földtulajdonos az ingatlan tulajdonjogának megszerzésekor nem szerez tulajdonjogot a föld méhének kincseire, ill. az abból fakadó természeti erőforrásokra. A kizárólag állami tulajdonban lévő tárgyak – így az ásványi nyersanyagok is – az állami tulajdon köréből önhatalmúan nem vonhatók ki, más tulajdoni formába nem kerülhetnek át (ezért forgalomképtelenek). Ezért a földtulajdonos nem szerezhethet tulajdonjogot a föld méhének kincseire, illetve az abból fakadó természeti erőforrásokra, amikor az ingatlan tulajdonjogát megszerzi. Ezekben a tárgyakban csak állami tulajdon keletkezhet, a tulajdonjogot a törvénytől fogva az állam szerzi meg. A forgalomképtelen dolgok elidegenítése semmis, amely alapján a dolog elidegenítésére vonatkozó bármely szerződés, illetve egyéb megállapodás érvénytelen és annak érvénytelenségére bárki – külön eljárás nélkül – határidő nélkül

⁶² Az állami tulajdon fogalmát a Jogi Lexikon vonatkozó címszavai foglalják össze (32-33. p.).

⁶³ Az 1959. évi IV. törvény.

⁶⁴ Lásd a polgári törvénykönyv magyarázatát (I. k. 425-432. p.).

hivatkozhat. Ha a dolgot a törvényi tiltás ellenére mégis elidegenítik, az eredeti tulajdonjogi állapotot utólag helyre kell állítani.

A Ptk. felhatalmazása alapján azonban külön törvény megengedheti, hogy a kizárólagos állami tulajdonkörbe tartozó dolog is más tulajdonba kerüljön. Ilyen engedményt tesz a Bányatörvény is, amely szerint „a bányavállalkozó által kitermelt ásványi nyersanyag a kitermeléssel, az energetikai célra kinyert geotermikus energia a hasznosítással a bányavállalkozó tulajdonába megy át”. Hangsúlyozandó ugyanakkor, hogy a bányatörvény az egyébként forgalomképtelen ásványi nyersanyag tulajdonjogának megváltoztatását kizárólag a bányavállalkozó – a meghatározott ásványi nyersanyagra jogszerűen bányászati jogot szerzett személy – irányában teszi lehetővé. A Bányatörvény e felhatalmazása alapján tehát bányavállalkozónak nem minősülő személyek az ásványi nyersanyagok felett nem szerezhetnek tulajdonjogot.

Úgy tűnhet, hogy ez a korlátozás azon tevékenységek gyakorlása során problémát okozhat, amelyek nem minősülnek bányászati tevékenységnek (nem bányavállalkozó végzi őket). Gondoljunk csak a mélyépítési, tereprendezési, folyómeder kotrási vagy tölétesítésre irányuló tevékenységekre, amelyek szükségszerűen ásványi nyersanyag kitermelésével is járhatnak. E tevékenységek esetében nem a Bányatörvény, hanem annak végrehajtási rendelete ad hézagpótló szabályozást. Eszerint az építésre, a tereprendezésre, illetve a vízgazdálkodási célból végzett mederalakításra hatósági engedéllyel rendelkező személy a tevékenysége során kitermelt ásványi nyersanyagot az engedélyében meghatározottak szerint használhatja fel, vagy azon külön jogszabály⁶⁵ szerint tulajdonjogot szerezve azt üzletszerűen hasznosíthatja, illetve értékesítheti.

Az államháztartásról szóló törvény a tulajdonszerzést a következőképpen szabályozza. Mindaz, amit törvény a kizárólagos állami tulajdon körébe sorol, a kincstári vagyona tartozik. A kincstári vagyon felett az államot megillető tulajdonosi jogok gyakorlását a kincstári vagyonért felelős miniszter a Kincstári Vagyon Igazgatóság (KVI) útján látja el. A törvény szerint a kincstári vagyon értékesítésére kizárólag akkor van lehetőség, ha annak a kincstári vagyonkörből történő kikerüléséhez a KVI előzetesen hozzájárul. A nem bányászati tevékenységek során jogszerű módon kitermelésre kerülő ásványi nyersanyag értékesítéséhez tehát elő-

⁶⁵ Az államháztartásról szóló 1992. évi XXXVIII. törvény

zetesen be kell szerezni a tulajdonosi jogot gyakorló KVI-nek az értékesítéshez – vagyis az állami tulajdon köréből való kikerüléséhez – történő hozzájárulását.

Ilyen hozzájárulás hiányában, illetve ha az ásványi nyersanyag kitermelést jogosulatlan módon végzik (bővebben lásd a IV./3.1 fejezetet), az ásványi nyersanyag a forgalomképtelenségre vonatkozó Ptk. előírás alapján változatlanul állami tulajdonban marad és amennyiben annak elidegenítése már megtörtént az eredeti tulajdonjogi állapotot kell helyreállítani vagy ha az már nem lehetséges a polgári jog kárfelelősségi szabályait kell alkalmazni.

Ezen túlmenően a Bányatörvény külön szankció (bányászati bíróság) alkalmazását rendeli a kitermelés végzőjével szemben, továbbá bizonyos esetekben az ásványi nyersanyagok jogosulatlan kitermelése és értékesítése bűncselekménynek is minősülhet. Ha ugyanis a kitermelés végzője bizonyíthatóan egyenes szándékkal – vagyis magatartását és annak elkerülhetetlen következményeit előre látva, annak jogellenes voltával tisztában léve és a jogkövetkezményeket is ismerve – végzi valamely ásványi nyersanyag jogosulatlan kitermelését és eltulajdonítását, akkor jogosulatlan tevékenységével megvalósítja a lopás büntetőjogi tényállását is.

3. AZ ÁSVÁNYVAGYONNAL TÖRTÉNŐ GAZDÁLKODÁS⁶⁶

A Bányatörvény az ásványvagyon gazdálkodás fogalmát tevékenységek, intézkedések, termelési programok, kutatási, feltárási, művelési rendszerek és módszerek együtteseként határozza meg. Ezek az ásványi nyersanyagok gazdaságos kitermelését úgy szolgálják, hogy a lelőhely művelésbe nem vont részeit nem károsítják, megóvják abból a célból, hogy azok a későbbiekben kitermelhetők legyenek; és egyben lehetővé teszik a veszteségek csökkentését és az ásványi nyersanyagvagyon műszakilag lehetséges és a piaci viszonyok által indokolt minél teljesebb kitermelését. Az ásványvagyon gazdálkodás célja az ásványi nyersanyagok kiaknázása során a legnagyobb jövedelmezőség biztosítása oly módon, hogy egyide-

⁶⁶ Az ásványvagyon gazdálkodás alapvető kereteit a Bányatörvény Preambuluma, 2. §-a, 7. § (1), 27.§ (2)-(3), 29.§ (3), 43.§ (2)-(3) és (7) bekezdései, valamint 49. § 3. pontja, továbbá a Vhr. 4. § (6), 15.§ (1) és 16. § (5) bekezdései határozzák meg.

jüleg biztosítsa a nemzeti vagyon e körbe tartozó nemzetgazdasági szempontból indokolt teljes körű védelmét is.

A jogszabályi definícióból kitűnik, hogy az ásványvagyon gazdálkodásnak szerves, el nem választható területét képezi az ásványvagyonvédelem is. Ennek érdekében közvetve vagy hatósági eszközök révén olyan kitermelési feltételeket kell megteremteni, amely mellett a termelési veszteségek és az ásványvagyon visszahagyás mértéke optimális marad.

Az ásványi nyersanyagok hasznosítása társadalmi, gazdasági és környezeti érdekek összevetése eredményeképpen valósulhat meg. A hasznosítás a bányászati tevékenységek folyamatával kezdődik, majd a félkész és végtermékek előállításával folytatódik. Az állam érdekeinek a gazdasági eredmény szemléletű ásványvagyon gazdálkodás felel meg⁶⁷. Ez azt jelenti, hogy a műszakilag kitermelhető ásványvagyomból addig termelhető ki gazdaságosan ásványi nyersanyag, amíg a bevételek és a ráfordítások különbségének adott időpontban összegzett értéke⁶⁸ pozitív.

Az ásványi nyersanyagok természetes előfordulási helyükön (in situ) kizárólagos állami tulajdonban állnak. Az ásványi nyersanyagok számba vett részét ásványvagyonnak nevezzük mely fogalmon belül további megkülönböztetéseket érdemes tenni:

- a) Földtani ásványvagyon a kutatási adatok alapján igazolt teljes ásványvagyon mennyiség, melynek számítása vagy becslése a nyersanyagra jellemző számbavételi feltételek figyelembevételével történik. A földtani ásványvagyonnal kapcsolatos megbízhatósági (ismeretességi) kategóriák a következők: reménybeli (D), következtetett (C₂), kimutatott (C₁) és bizonyított (A, illetve B).
- b) Kitermelhető ásványvagyon a földtani ásványvagyomból - az alkalmazott technológiával - műszakilag kitermelhető mennyiség. A kitermelhető ásványvagyon a kiaknázás gazdaságossága szerint az adott időpontban lehet: gazdaságos (ipari), tartalék és nem gazdaságos (nem ipari) minősítésű.
- c) Ipari ásványvagyon a kitermelhető ásványvagyon azon ismert része, mely az adott időpontban gazdaságosan kiaknázható. Meny-

⁶⁷ Forrás: Dr. Fodor Béla: Ásványvagyon gazdálkodás és nemzeti ásványvagyon politika (Magyar Geológiai Szolgálat Budapest, 2002.)

⁶⁸ Az ún. nettó jelenérték (Dr. Fodor Béla meghatározása alapján).

nyiségét és minőségét előzetes gazdasági értékeléssel állapítják meg. Az ásványi nyersanyagok bányászata értelemszerűen, az ipari ásványvagyonnak a kitermelésére irányul. Az ipari ásványvagyon ugyanakkor az ásványi nyersanyag előfordulás megismerésének folyamata, a kitermelési, felhasználási technológia fejlődése, illetve a piaci igények változásai okán a kitermelés során állandóan változó kategóriát képez.

A Bányatörvény hatálya alá tartozó tevékenységek esetében a más tevékenységekre is vonatkozó általános alkotmányos követelmények érvényesítésén túlmenően az állami ásványvagyon gazdálkodás követelményrendszerét is alkalmazni kell.

Ezek a követelmények egyaránt kiterjednek a bányászati tevékenységgel még igénybe nem vett ásványi nyersanyag előfordulások védelmére, továbbá a már bányaművelés alatt álló előfordulások tekintetében a művelési és egyéb veszteségek minimalizálására. Elsődleges céljuk ugyanis, hogy amennyiben az állam tulajdonát képező ásványi nyersanyagok kitermelésére van piaci igény és vállalkozó, azt minél teljesebb mértékben ki kell termelni vagy ha ez az adott helyzetben nem lehetséges, oly módon kell visszahagyni, hogy sem a kitermelés módszere, sem a visszahagyás a jövőbeli kitermelést ne lehetetlenítse el.

Az ásványvagyon gazdálkodás néhány alapelve a fentiek figyelembevételével, a következők szerint fogalmazható meg⁶⁹:

- a) Az ásványvagyon gazdálkodás alapját az állami tulajdon védelme és optimális hasznosításának lehetővé tétele, elősegítése képezi.
- b) A földkéregben, természetes állapotban meglévő ásványi nyersanyag előfordulások felett az állami tulajdon védelmét biztosítani kell, függetlenül az előfordulások ismeretességi fokától, valamint attól, hogy adott időpontban gazdaságosan kitermelhetők-e vagy sem. Az ásványi nyersanyag fogalom független attól a ténytől is, hogy előfordulása ismert-e vagy sem, továbbá, hogy bányászati tevékenység során vagy más tevékenység során kerül-e hasznosításra.

⁶⁹ Az alábbiak az ásványvagyon gazdálkodásról szóló rendelet tervezete és indokolása tárgyában a Miskolci Bányakapitányság által megfogalmazott következtetések (1998.).

- c) Az ásványvagyon gazdálkodás egyidejűleg és párhuzamosan képez állami (hatósági) feladatkört és bányavállalkozói, illetve vállalkozói kötelezettséget. Az ásványvagyon gazdálkodás szempontjából mellékes, hogy az állami tulajdon bányászati vagy más tevékenység eredményeképpen szenved kárt, célja minden esetben az indokolatlan károkozás megelőzése, illetve elhárítása.
- d) Az ásványvagyon gazdálkodás keretében a bányavállalkozó hatósági eszközökkel nem kényszeríthető gazdaságtalan kitermelésre, de valamennyi az ásványvagyon mennyiségére és minőségére kiható tevékenységére vonatkozóan elszámolási kötelezettséggel tartozik az ásványvagyon gazdálkodási hatáskörrel felruházott hatóság, a bányafelügyelet felé.

Az ismert ásványi nyersanyag előfordulásokat ásványvagyonként kell nyilvántartani, továbbá alkalmazni kell rájuk az ásványvagyon gazdálkodás követelményrendszerét. Az ásványvagyont három jellemzővel írhatjuk le:

- a) mennyisége,
- b) minősége,
- c) ismeretességi szintje.

Az ásványvagyon mennyisége és minősége a bányászati tevékenységek végzésének időszakában nem állandó, hanem a kitermelés előtt, továbbá azzal párhuzamosan elvégzett kutatások, valamint a kitermelés eredményeképpen végbemenő megismerési folyamat következtében folyamatosan változó (növekvő-csökkenő mennyiségi, javuló-romló minőségi) kategória. Ezek alapján a bányászati tevékenységek gyakorlása során az ásványvagyon gazdálkodásnak is két szintjét különböztethetjük meg:

- a) az ásványvagyon mennyiségével való gazdálkodást,
- b) az ásványvagyon minőségének védelmét.

Az ásványvagyon mennyiségével való gazdálkodás keretében hatósági feladat mindazon intézkedések megtétele, amely az ásványi nyersanyag előfordulás teljes kimerüléséig terjedő időszak során arra irányul, hogy az államot illető bányajáradék hiánytalanul megfizetésre kerüljön. A bányászati tevékenységek végzésének, illetve az ásványi nyersanyag előfordulás kimerülésének – mint időbeli folyamatnak – minden időpontjá-

ban az ásványvagyon három kategóriára bontható és e kategóriákhoz csoportosíthatók az ásványvagyon gazdálkodás feladatai.

1. Az adott időpontig kitermelt ásványvagyon:

E kategóriába tartozik az ásványvagyon hígulással megnövelt azon része, amely után – annak kitermelését követően – a bányavállalkozó önbevallás alapján bányajáradékot fizet.

A bányavállalkozó kötelezettsége a valós adatszolgáltatás, a műszaki üzemi tervben foglaltak megtartása, továbbá a művelési technológia olyan alkalmazása, hogy a lelőhely művelésbe nem vont részei ne károsodjanak és a veszteségek optimális szinten maradjanak.

2. Az adott időpontig az ásványvagyon mennyiségének kitermelésen túlmenő, egyéb okból bekövetkezett csökkenése:

E kategória további két csoportra bontható :

a) Indokolt ásványvagyon csökkenés:

Az ásványvagyonban bekövetkező olyan csökkenés, amely bányajáradék fizetés szempontjából nem hárítható a bányavállalkozóra. A csökkenés oka lehet :

- a pillérekben lekötött vagon (lásd IV/2. fejezet),
- a jóváhagyott művelési és termelési veszteségek,
- az elháríthatatlan esemény következtében történő ásványvagyon megsemmisülés,
- az egyéb okból (más érdekből) bekövetkezett ásványvagyon csökkenés (pl. lelőhely kivett helyé nyilvánítása, lelőhelyen engedélyezett tereprendezés stb.)
- a műveléssel már igénybevett területen megmaradó gazdaságosan nem kitermelhető ásványvagyon.

Az ásványvagyon indokolt csökkenése vonatkozásában hatósági és bányavállalkozói ásványvagyon gazdálkodási feladatot a csökkenés minimalizálása képez.

b) Indokolatlan ásványvagyon csökkenés:

Az ásványvagyonban bekövetkező olyan csökkenés, amely hatósági ellenőrzés alapján határozható meg és bányajáradék fizetési kötelezettséget eredményez, valamint szankcionálható.

A csökkenés oka lehet:

- a bányavállalkozó szabálytalan tevékenységére visszavezethető ásványvagyron veszteség, illetve megsemmisülés,
- más személy jogosulatlan tevékenysége alapján bekövetkezett ásványvagyron veszteség, illetve megsemmisülés.

Az ásványvagyron gazdálkodási feladatot itt a folyamatos hatósági kontroll képezi, melynek során a bányafelügyelet rendszeresen ellenőrzi az ásványi nyersanyagok kitermelésének jogszerűségét és szabályosságát.

3. Az adott időpontban még „érintetlen” ásványvagyron:

Az ásványvagyonnak az a része, amely a jövőben kerül besorolásra az 1. sz. vagy 2. sz. kategóriába. Értelemszerűen e körbe tartozik a műveléssel még nem érintett területen az adott időpontban nyilván tartott ipari vagyon és a gazdaságosan nem kitermelhető ásványvagyron.

A felsorolt csoportosítás néhány olyan fogalmat is tartalmaz amelyek magyarázatra szorulnak. Ezek a következők:

- a) Hígulás a szilárdásvány bányászatban a bányaművelés sajátosságaiból és az alkalmazott technológiából adódóan az ipari vagyon mennyiségén túlmenően kitermelt ásványvagyron vagy meddő, amely a kitermelt mennyiséget megnöveli, de a kitermelt ásványi nyersanyag minőségét lerontja.
- b) Művelési veszteség a szilárdásvány bányászatban az ipari vagyon csökkenése, amely
 - az alkalmazott fejtésmód következtében kamrák, pászták, szintek, tömbök stb. közötti pillérekben;
 - a fejtési mezők közötti pillérekben;
 - tűz, vízbetörés és más üzemzavar következtében visszahagyott pillérekben; továbbá
 - geológiai okok (pl. képlékeny fedő vagy fekű, úszóhomok) miatt;
 - a lelőhely bonyolult települési viszonyai miatt;
 - a lelőhely tektonikai zavarai (pl. vetők) miatt; illetve
 - a lelőhely alsó és felső határán, illetve szárnyain marad vissza.

- c) Termelési veszteség a szilárdásvány bánya művelésével és a fejtéssel közvetlenül összefüggő, a fejtési üregeken belül, valamint azon kívül (pl. a kitermelt ásványi nyersanyag bányanyílásig történő szállítása során) keletkező veszteség. Ennek mennyiségét a művelési tömbben meghatározott földtani ásványvagyonra vonatkoztatva %-osan kell megadni. Szénhidrogén bányászatban az a veszteség, amely a természeti adottságok által meghatározott optimális termelési technológiához tartozóan a művelés során visszamarad. Szénhidrogén bányászatban a veszteség komplementereként a kihozatali tényező fogalmát használják.

Az ásványvagyon gazdálkodás másik szintjét a minőségvédelem képezi, melynek feladatai két kategóriára bonthatók:

- a) Az ismert ásványvagyon minőségének védelme, amikor az előfordulásra bányászati jog nem áll fenn. Ez hatósági feladatkör, amely abban nyilvánul meg, hogy a hatóság figyelemmel kíséri az előfordulás területén tervezett, illetve végzett tevékenységeket. Itt nagy szerepe van a más hatóságok eljárásaiban való szakhatósági közreműködésnek is.
- b) A minőség védelme a bányászati jog fennállása alatt. Ez bányavállalkozói kötelezettség, amelyet elsődlegesen nem jogszabályi és hatósági korlátozások, hanem a piac szabályoz. A piac szabályozza, pl. hogy a bányavállalkozó mekkora hígulást engedhet meg a kitermelés során. A hatóságnak akkor kell közbelépnie, ha a bányavállalkozó tevékenysége olyan minőségromlást eredményezne, amely az ásványvagyon gazdaságos kitermelését veszélyezteti vagy az ásványvagyon megsemmisülésével jár.

A bányavállalkozók kötelesek gondoskodni a még ki nem termelt (tehát még állami tulajdont képező) ásványi nyersanyagok értékmegőrzéséről, illetve további hasznosíthatóságáról. A bányaművelés során gazdasági indok nem alapozhatja meg az ásványi nyersanyagok értékvesztését. Ha az értékvesztés mégis bekövetkezik, akkor a bányavállalkozó köteles a bányajáradékkal azonos mértékű díj megfizetésére. A bányászati tevékenységek során kitermelt azon ásványi nyersanyagokat, melyekre a bányavállalkozó bányászati jogosultsága nem terjed ki, köteles szelektív

módon, a hasznosítás és a hozzáférés lehetőségét biztosítva értékálló módon megőrizni⁷⁰.

A bányavállalkozók tevékenységüket az ásvány- és geotermikus energiavagyon gazdálkodási követelmények teljesítésével és a Bányatörvény III. Részében meghatározott általános szabályok szerint kötelesek végezni. A bányatörvény ezen előírásai azonban csak a bányavállalkozókra vonatkoznak, az egyéb hatósági engedélyek alapján történő kitermelésre nem. A Bányatörvény felhatalmazást adott a miniszternek az ásványvagyon gazdálkodás rendeleti szintű további szabályozására, azonban ez a jogszabály mindeddig még nem került megalkotásra. A jogszabály kihirdetéséig tehát, a bányakapitányságok mérlegelésére van bízva, hogy a Bányatörvény adott szabályozási keretei között és alapelvei érvényesítésével hogyan tudnak érvényt szerezni az állam ásványvagyon gazdálkodással kapcsolatos érdekeinek.

4. A BÁNYAJÁRADÉK JOGINTÉZMÉNYE⁷¹

Az állam a tulajdonát képező, de felhatalmazása alapján más által jogszerűen kitermelt ásványi nyersanyag és geotermikus energia tulajdonjogáról nem ingyen mond le. A kitermelt ásványi nyersanyag és a felszínre emelt geotermikus energiatömeg után az államot részesedés, az un. bányajáradék illeti meg. A bányajáradék mértéke a kitermelt és a bányanyíláson (kútfejen) kiszállított ásványi nyersanyag mennyisége után keletkező érték, melyet pénzben kell megfizetni. A kitermelt ásványi nyersanyag mennyiségét a bányajáradék fizetésre kötelezett bányamérési (földmérési) módszerekkel vagy egyéb alkalmas módon köteles meghatározni, és az így kapott adatokról köteles nyilvántartást vezetni. A meghatározás módját és eredményét bizonylatolnia kell és a változást a bányavállalkozónak a bányaművelési térképen is fel kell tüntetnie. A nyilvántartást és az egyéb bizonylatokat a fizetésre kötelezett öt évig köteles megőrizni.

Kivételes esetben engedélyezhető a bányajáradék ásványi nyersanyagban (természetben) történő teljesítése is. Erre elsősorban rendkívüli- vagy szükségállapot esetén, illetve jelentős természeti katasztrófák bekö-

⁷⁰ Lásd a 2/2002. MBH. elnöki utasításban foglaltakat.

⁷¹ A bányajáradékra vonatkozó előírásokat a Bányatörvény 20. §-a és 41. § (7) bekezdése, a Vhr. 4. §-a és 25. § (7) bekezdése, továbbá a 15/1994. (V. 24.) IKM rendelet tartalmazza.

vetkezésekor merülhet fel állami igény. Alkalmazásának nyilvánvaló alapfeltétele, hogy a természetben szolgáltatott ásványi nyersanyag lehetőleg a helyszínen és gyakorlatilag azonnal hasznosítható legyen.

A bányajáradék megállapítására és fizetésére vonatkozó szabályozás új elemként jelentkezett a magyar jogrendben, hiszen a korábbi bányatörvény e jogintézményt nem ismerte. Ezzel a szabályozással a törvény tulajdonképpen visszatért a bányaadó (urbura) korábbiakban már ismertett rendszeréhez, amelyre a bányászati tevékenység vállalkezési alapokra helyezése miatt volt szükség. A bányajáradék jogintézménye természetesen nemzetközi összehasonlításban nem számít kivételes megoldásnak, a különbség csupán az, hogy a különböző országokban más és más a kitermelt ásványi nyersanyag után az államnak fizetendő járadék elnevezése (pl. royalty, taxa, bányakamat), mértéke és meghatározásának módja. A fejlettebb országokban – elsősorban környezetvédelmi érdekből – az állam által elvont bányajáradék összegének akár 50%-át is ún. tájrendezési alapba fektetik és a tájrendezési feladatok végrehajtásának elősegítése céljából a bányavállalkozók rendelkezésére bocsátják.

A bányajáradék pénzben kifejezett összege a kitermelt ásványi nyersanyag értékének a Bányatörvényben vagy a törvényes mértéktől eltérően koncessziós szerződésben meghatározott százaléka.

A fizetendő bányajáradék törvényes mértéke jogszerű kitermelés esetén a kitermelt ásványi nyersanyag, illetve geotermikus energia értékének:

- a) kőolaj, a földalatti gáztárolás során az ún. párnagáz lecseréléséből származó földgáz, valamint az 1998. január 1. után termelésbe állított mezőkön kitermelt földgáz és szén-dioxid gáz esetében 12%-a;
- b) az 1998. január 1. előtt termelésbe állított mezőkön kitermelt földgáz és szén-dioxid gáz esetében a bányatörvényben⁷² meghatározott számítási metodika szerint adódó %-a, amely 12%-nál nem lehet kevesebb;
- c) az energiahordozó ásványi nyersanyagokat nem számítva, a kifejtéssel termelt nemfémes ásványi nyersanyagok esetében 5%-a;

⁷² Lásd a Bányatörvény 20. § (3) bekezdés b) pontját.

- d) az egyéb szilárd ásványi nyersanyagok (ide értve az energiahordozó ásványi nyersanyagok külfejtéssel történő kitermelését is) valamint a geotermikus energia* esetében 2%-a;
- e) a szilárd ásványi energiahordozók mélyműveléses bányászata esetében 0 %-a.

*Amennyiben a kitermelt geotermikus energia mennyiséget 50%-ot meghaladóan hasznosítják, úgy utána nem kell bányajáradékot fizetni.

Az állam a jogosulatlan bányászati tevékenység eredményeképpen kitermelt és értékesített vagy üzletszerűen hasznosított ásványi nyersanyag teljes értékét elvonja a kitermelőtől, ez esetben ugyanis a fizetendő bányajáradék mértéke 100%-os. A bányajáradékot akkor is a kitermelőnek kell megfizetnie, ha a kitermelt ásványi nyersanyagot hasznosítás céljából másnak adta át.

A kitermelt ásványi nyersanyag fajlagos értékét jogszabály⁷³ határozza meg és ugyanezen jogszabály írja elő a kitermelt ásványi nyersanyagok értékének megállapítására alkalmazható számítási szabályokat is.

A Bányatörvény tételesen állapítja meg a bányajáradék fizetésére kötelezettek körét. E szerint bányajáradékot köteles fizetni

- a) a bányavállalkozó,
- b) a torlatban, hordalékban előforduló ásványi nyersanyagok kitermelését vízjogi engedély alapján végző személy,
- c) a terep rendezése során ásványi nyersanyagot hatósági engedéllyel kitermelő személy, ha a kitermelt ásványi nyersanyagot üzletszerűen hasznosítja vagy értékesíti,
- d) a geotermikus energiát energetikai célból hasznosító személy, valamint
- e) a jogosulatlan bányászati tevékenységet végző személy.

A bányajáradékot önbevallás alapján adók módjára kell kiszámítani és szénhidrogének esetén havonta, egyéb ásványi nyersanyagok, illetve a geotermikus energia esetében pedig negyedévenként (a tárgyidőszakot követő hónap 20. napjáig) kell befizetni a központi költségvetés e célra elkülönített számlájára.

⁷³ Jelenleg a 118/2003. (VIII. 8.) Korm. rendelet, 2003. december 31-ig a 15/1994. (V.27.) IKM rendelet.

A be nem fizetett bányajáradékot adók módjára kell behajtani. Az adók módjára történő befizetés, illetve behajtás azonban nem jelenti azt, hogy a bányajáradék egyfajta adónem volna. A bányajáradék – bár állami jövedelem elvonás – nem minősül adónak. Az adó ugyanis olyan pénzbeli szolgáltatás, amelyet törvény alapján az állam minden ellenszolgáltatási kötelezettség nélkül követel, a bányajáradék esetében viszont – a bányászati tevékenységek esetében – az állam ellenszolgáltatásként átruházza a bányavállalkozó által kitermelt ásványi nyersanyag, geotermikus energia tulajdonjogát a bányászati tevékenység jogosítottjára.

Az ásványi nyersanyagok, mint állami tulajdonok jövőben kitermelhető számba vett része az ipari ásványvagyon, melyből meghatározható az adott előfordulás lehetséges (potenciális) bányajáradék tömege, vagyis az állam számára a bányászati tevékenységből a jövőben várhatóan befolyó közvetlen pénzbeli haszon. Természetes, hogy az állam az őt megillető bányajáradék-tömeghez csak az ipari ásványvagyon teljes kitermelése esetén juthat hozzá és ez szükségszerűen eredményezi az előző fejezetben ismertetett állami ásványvagyon-gazdálkodási követelmények érvényesítését.

A bányajáradékból az állam jelentős bevételekhez jut, ezért koránt sem elhanyagolható követelmény, hogy a bányavállalkozók megfelelően gazdálkodjanak a rájuk bízott ásványvagyonnal. Erre vonatkozó garanciákat állapított meg a Vhr. rendelkezése, mely szerint, ha a bányavállalkozó az engedélyezett ásványvagyon veszteség, illetve visszahagyás mértékét az előírások megszegésével túllépi, vagy az ásványvagyon jövőbeni kitermelését lehetetlenné teszi, akkor a kiesett bányajáradék pótlására díjfizetésre kötelezhető.

Az évente befizetett bányajáradék összegének – leszámítva belőle az 1998. január 1. előtt termelésbe állított mezőkön kitermelt földgáz és szén-dioxid gáz után fizetett bányajáradék 12%-ot meghaladó hányadát – 10%-a az ún. Környezetvédelmi Alap Célelőirányzatának elkülönített részét képezi, amelyet a bányavállalkozókra át nem hárítható, elmaradt tájrendezési feladatok fedezésére lehet fordítani. Ilyen tájrendezési feladatnak minősül a bányászati tevékenység következtében megváltozott külszíni terület, a tevékenységhez kapcsolódó műtárgy, valamint a bányászati tevékenység körébe nem tartozó meddőhányó ökológiai, természeti és tájképi környezetbe illő kialakításához vagy újrahasznosíthatóvá tételéhez szükséges tevékenység.

A tájrendezési feladat akkor nem hárítható át bányavállalkozóra, ha az jogutód nélkül megszűnt és a felszámolás vagy végelszámolás során a tájrendezési feladat elvégzésére nem került sor, illetve ha a bányavállalkozó vagy jogutódja nem deríthető fel. A finanszírozást pályázati úton az elvégzendő feladatokat tartalmazó tájrendezési terv készítésére vagy a bányahatóság által jóváhagyott tájrendezési terv végrehajtására lehet igényelni.

5. A BÁNYATÖRVÉNY TÁRGYI HATÁLYA⁷⁴

Egy jogszabály hatályossága alatt általánosságban azt értjük, hogy az adott jogszabályt milyen jogviszonyokra, milyen személyi körre, hol és mikor kell alkalmazni. Ennek megfelelően megkülönböztethetünk tárgyi, területi, személyi (szervezeti) és időbeli hatályt.

Az időbeli hatály azt határozza meg, hogy egy jogszabály mely időponttól hatályos. Általános elv, hogy a jogszabályoknak visszaható hatálya nincs. Nem történhet tehát meg, hogy egy jogszabály a hatálybalépését megelőző időre állapítson meg kötelezettséget, nyilvánítson valamely magatartást jogellenessé, vagy alkalmazzon szankciót.

A területi hatály azt a területet határozza meg, amelyre nézve a jogszabály alkalmazható. A magyar jogszabályok területi hatálya általában a Magyar Köztársaság államterületére terjed ki, de pl. egy önkormányzati rendelet területi hatálya értelemszerűen csak az adott önkormányzat illetékességi területére korlátozódhat.

A jogszabály személyi hatálya azoknak a személyeknek (szervezeteknek), más szóval jogalanyoknak a meghatározását jelenti, akikre (amelyekre) a jogszabály jogokat és kötelezettségeket hárít. Leggyakrabban a jogszabályok a magyar állampolgárokra és Magyarországon bejegyzett szervezetekre kiható személyi hatállyal rendelkeznek, továbbá általában hatályosak az ország területén tartózkodó külföldi állampolgárokra és tevékenykedő szervezetekre is.

A jogszabály tárgyi hatálya alatt azon jogviszonyokat értjük, amelyek az adott jogszabály szabályoz. A jogviszony fogalma a jogalanyok

⁷⁴ A törvény hatályára vonatkozó előírások a Bányatörvény 1. §-ában és 44/A. §-ában kerültek meghatározásra.

jogosultságainak és kötelezettségeinek összességét, illetve azok kölcsönös viszonyát jelenti.

A felsoroltak közül a Bányatörvény tárgyi hatályát szükséges részletesen is kifejteni.

Általánosságban elmondható, hogy a Bányatörvény tárgyi hatálya kiterjed minden olyan tevékenységre és magatartásra, amelynek teljes körű vagy részleges szabályozását a jogalkotó e törvény keretei között szükségesnek tartotta. Ezek körét a törvény preambulumban (bevezető rendelkezésében) a következőképpen határozták meg:

„e törvény célja az ásványi nyersanyagok bányászatának, a geotermikus energia kutatásának, kitermelésének, a szénhidrogén szállító vezetékek létesítésének és üzemeltetésének, továbbá az ezekhez kapcsolódó tevékenységeknek a szabályozása...”.

Látható, hogy a törvényalkotó a bányatörvény megalkotása során bizonyos – a későbbiekben részletesen ismertetésre kerülő – tevékenységek szabályozására helyezte a hangsúlyt és e tevékenységek gyakorlását kötötte meghatározott feltételekhez.

A bányatörvény tárgyi hatálya alá rendelt tevékenységeket három fő csoportra bontjuk:

- a) a bányászati tevékenységek körére;
- b) a bányászati tevékenységekhez közvetlenül kapcsolódó tevékenységekre;
- c) a törvény hatálya alá rendelt egyéb tevékenységekre.

A bányatörvény tárgyi hatálya szempontjából a felsoroltakon túlmenően megkülönböztethetünk egy negyedik csoportot is. E körben azonban már nem tevékenységeket különböztetünk meg, hanem mindazon létesítményeket és berendezéseket soroljuk ide, amelyek a törvény hatálya alá tartozó tevékenységek gyakorlásához szükségesek. Ezek közé tartoznak, pl. a mélyműveléses bányák külszíni létesítményei, a bányavasutak, a bányászati kötélpályák és szalagpályák, továbbá a szénhidrogén termelésre szolgáló berendezések, a mezőn belüli és a mezők közötti gyűjtő vezetékek, stb.

5.1 A bányászati tevékenységek köre

A Bányatörvény tárgyi hatálya kiterjed a bányászati tevékenységek minden fázisára, ideértve a torlatban és hordalékban előforduló ásványi nyersanyagok kitermelését is.

A bányászati tevékenység alapvető fázisai a következők:

1. a kutatás, amely kiterjed
 - a) az ásványi nyersanyagok lelőhelyének felfedezésére, a felfedezett ásványi nyersanyag lelőhely lehatárolására, továbbá mennyiségi és minőségi megismerésére,
 - b) a felszín alatti víz kiemelését nem igénylő geotermikus energiaforrás meghatározó jellemzőinek megismerésére energetikai célú hasznosítás szempontjából,
 - c) valamint a szénhidrogének földalatti tárolására alkalmas földtani szerkezetek megismerésére szénhidrogén tárolására való alkalmasság szempontjából;
2. a feltárás és kitermelés, amely kiterjed
 - a) az ásványi nyersanyagok feltárására, kitermelésére, valamint a kitermelt ásványi nyersanyag előkészítésére (a szénhidrogénbányászatban elsődleges feldolgozására),
 - b) a geotermikus energia felszín alatti víz kiemelését nem igénylő energetikai célú hasznosítására,
 - c) továbbá a szénhidrogének tárolására alkalmas földtani szerkezetek tárolásra történő kialakítására és hasznosítására;
3. a kitermelés időszakos szüneteltetése;
4. a bányabezárás, illetve a szénhidrogénmező felhagyása;
5. a tájrendezés;
6. végül az ásványvagyon gazdálkodás.

A geotermikus energia kinyerése két módszerrel történhet: a felszín alatti víz (pl. termálvíz) kiemelésével vagy a hőcserélés elvének felhasználásával. Az 1. és 2. pontban foglaltak szempontjából érdemes megkülönböz-

tetni, hogy amíg a geotermikus energia a Bányatörvény hatálya alá tartozik, a geotermikus energia kinyerésére gyakran igénybevett hordozó közeg (a felszín alatti víz) nem.

A bányászati tevékenységek egyes fázisainak fogalmát a Bányatörvény a következőképpen definiálja:

1. A kutatás az 1. pontban felsoroltak megismerése céljából földtani (geológiai, geofizikai, geokémiai) és mérnöki módszerekkel végzett bányászati tevékenység, amelytől élesen elhatárolódik a földtani kutatás fogalma. Utóbbi ugyanis a földkéreg anyagi, szerkezeti és fejlődéstörténeti sajátosságainak megismerésére irányuló műszaki-tudományos tevékenység, amelyre a Bányatörvény tárgyi hatálya csak a bányakárok, az idegen ingatlanok használata és a bányafelügyeletnek a mélyfúrási és ipari robbantási tevékenységekre előírt műszaki biztonsági és engedélyezési hatásköre vonatkozásában terjed ki.
2. A feltárás az ásványi nyersanyagok kitermelésének megkezdésére irányuló bányászati tevékenység, amely magában foglalja
 - a) a mélyműveléses bányászatban a bányanyitást (főfeltárás), a mezőfeltárást és a fejtés-előkészítést,
 - b) a külfejtéses bányászatban a meddőréteg eltávolítását (letakarás) és a nyitóárok kialakítását,
 - c) a szénhidrogén-bányászatban és a geotermikus energia hasznosításában pedig a mezőfejlesztést és próbatermelést, illetve a kutatás és feltárás alatti termelést.
3. A kitermelés az ásványi nyersanyagok természetes előfordulási helyéről történő lefejtése, elválasztása, felszínre hozatala, továbbá kitermelésnek minősül az elhagyott meddőhányókból történő ásványi nyersanyag kitermelése (a meddőhányó hasznosítás) is.
4. A szüneteltetés olyan bányászati tevékenység, amikor a bányában (szénhidrogén mezőben) feltárási és kitermelési munkát – a szezonjellegű munkák esetét kivéve – a művelés újraindításának igényével, valamely ok miatt 6 hónapot meghaladó időtartamban nem végeznek.
5. A bányabezárás valamennyi bányaművelési tevékenység megszüntetését, a bánya külszínre nyíló térségeinek szabályszerű felhagyását,

tömedékelését, lezárását és a bányászati tevékenységgel érintett kül-színi területek tájrendezésének befejezését jelenti.

6. A tájrendezés fogalma a bányászati tevékenységgel érintett területnek újrahaznosításra alkalmassá tételét vagy a természeti környezetbe illő kialakítását foglalja magába.
7. Az ásványvagyon-gazdálkodás magában foglalja mindazon bányavállalkozói és bányahatósági tevékenységeket, intézkedéseket, termelési programokat, kutatási, feltárási, művelési rendszereket és módszereket, melyek az ásványi nyersanyagok gazdaságos kitermelését úgy szolgálják, hogy a lelőhely művelésbe nem vont részeit nem károsítják, megóvják abból a célból, hogy azok a későbbiekben kitermelhetőek legyenek és egyben lehetővé teszik a veszteségek csökkentését és az ásványi nyersanyagvagyon műszakilag lehetséges és a piaci viszonyok által indokolt minél teljesebb kitermelését.

A bányászati tevékenységek körének megítélése szempontjából két további fogalom ismerete is szükséges:

- a) Hordalékon a vízfolyás medrében a víz által (a víztérben lebegéssel vagy a mederfenéken görgetéssel) szállított, útközben koptatott és bizonyos helyeken lerakott közettörmeléket és ásvány szemcséket értjük. Tipikusan hordaléknak tekinthető az álló- és folyóvizek partját és medrét képező kavics, homok, stb. ásványi nyersanyagok előfordulása, valamint a folyók mentén kialakult kavicsteraszok ásványi nyersanyagvagyon, amelyek kitermelése fő szabályként bányászati tevékenységnek minősül. A törvényalkotó azonban, abban az esetben, ha az álló és folyóvizek medrének kotrása elsődlegesen vízgazdálkodási célt szolgál, továbbá ha a tevékenység mesterséges vízterek (tározók) létesítésére irányul, az ezek során végzett ásványi nyersanyag kitermelést nem sorolta a bányászati tevékenységek körébe.
- b) A torlat a vízfolyások partszegélyén lerakódott olyan törmelékeny üledékek gyűjtőneve, amelyekben hasznosítható ásványok (pl. Au-, Pt-, Sn-ércsek vagy drágakövek, gyémánt stb.) halmozódtak fel. Az aranymosás, pl. torlatból történő kitermelésnek minősül, azaz bányászati tevékenység. A kézi erővel végzett aranymosást a

jogalkotó azonban szintén kivételként - vélhetően kis volumenére való tekintettel - nem vonta a Bányatörvény hatálya alá.

Befejezésül, a bányászati tevékenységekkel kapcsolatban még egy fontos alapelvet kell rögzíteni, melynek lényege, hogy a bányászati tevékenységek végzéséhez először ún. bányászati jogot kell szereznie a tevékenységet végezni kívánó személynek (lásd a II/6. fejezetben), majd a feljogosítást követően a tényleges tevékenységre vonatkozó hatósági engedélyt (lásd a III. fejezetben) is meg kell szereznie. A bányászati jogosultság hiánya eleve kizárja a tevékenység végzésére jogosító engedély megszerzését.

5.2 A bányászati tevékenységekhez kapcsolódó tevékenységek

A bányászati tevékenységhez közvetlenül kapcsolódó tevékenységeket a Bányatörvény értelemszerűen a tárgyi hatálya alá vonja.

Ezek közé tartozik :

- a) a meddőhányók létesítése és megszüntetése, valamint a korábban létesített meddőhányók hasznosítása;
- b) a szilárdásvány bányászatban az érc és- ásványelőkészítés, amely magában foglalja ásványi nyersanyagok gyűjtését, szállítását, fizikai elválasztását, felaprózását, osztályozását, tisztítását és fizikai módszerekkel történő dúsítását;
- c) a szénhidrogén bányászatban az elsődleges feldolgozás, amely az előkészítést követő bányüzemi tevékenység (az előkészített ásványi nyersanyag tovább-feldolgozásra vagy felhasználásra alkalmassá tétele, pl. propán-bután kinyerés, gázolin feldolgozás stb.).

A felsorolt tevékenységekre vonatkozó részletesebb ismereteket a jegyzet V. fejezete foglalja össze.

A 2004. január 1.-től hatályos földgázellátásról szóló törvény módosította a Bányatörvény tárgyi hatályát szabályozó előírásokat. A módosítások az e fejezetbe sorolható tevékenységek körét úgy bővítik, hogy nevesítetten a Bányatörvény hatálya alá vonják a szénhidrogén termelésben, előkészítésben és az elsődleges felhasználásban használt tech-

nológiai létesítményi csővezetékek létesítését, használatba vételét, műszaki üzemeltetését és elbontását.

5.3 A Bányatörvény hatálya alá rendelt egyéb tevékenységek

A Bányatörvény hatálya kiterjed néhány olyan tevékenységre is, melynek célja nem az ásványi nyersanyagok bányászatára irányul, nem is kapcsolható közvetlenül az ásványi nyersanyagok bányászatához, de az ezek során alkalmazott módszer, illetve technológia azonos vagy hasonló a bányászati technológiákhoz. Ezek a tevékenységek tehát nem minősülnek bányászati tevékenységnek, mégis kiterjed rájuk a törvény hatálya.

E tevékenységek körébe tartozik:

- a) a szénhidrogének tárolására alkalmas földtani szerkezetek tárolásra történő kialakítása és hasznosítása;
- b) a megszűnt föld alatti bányák nyitva maradó térségeinek fenntartása, hasznosítása és felhagyása;
- c) a nem bányászati célt szolgáló, de bányászati módszerekkel végzett földalatti tevékenységek (pl. aknamélyítés, mélyfúrás, alagút- és vágathajtás, földalatti tárolók kialakítása és használata);
- d) a szénhidrogén szállítóvezetékek létesítése és üzemben tartása;
- e) a geotermikus energia felszín alatti vizek kitermelésével járó energetikai célú hasznosítása.

E tevékenységeket ugyancsak az V. fejezet ismerteti részletesen.

A előzőekben említett földgázellátásról szóló törvény az e fejezetbe sorolható tevékenységek körét is bővíti oly módon, hogy a d) pontban felsorolt tevékenységek kiegészülnek a földgáz elosztó és célvezetékkel, valamint az egyéb gázok és termékek vezetésére szolgáló vezetékek létesítésére, használatba vételére, műszaki üzemeltetésére és elbontására. A módosítás azon szabályozási elven alapul, hogy a földgáz-szolgáltatás műszaki-biztonsági előírásrendszerét is egységesen a Bányatörvény szabályozza, mert e tevékenységek hatósági felügyeletét is a bányahatóság gyakorolja.

5.4 A Bányatörvény hatálya alá nem tartozó tevékenységek

A Bányatörvény – elsősorban az ásványi nyersanyagok kitermelésével járó, nem bányászati tevékenységek körének egyértelmű elhatárolhatósága érdekében – tételesen felsorol néhány olyan tevékenységet is, amelyek annak ellenére sem tartoznak a törvény hatálya alá, hogy a törvény néhány előírását e tevékenységekre is alkalmazni kell. E tevékenységek körébe tartozik:

- a) a felszín alatti vizek kutatása és kitermelése, még abban az esetben is, ha azt geotermikus energiát hordozó közegként alkalmazzák;
- b) az építés és a tereprendezés, illetve az ezek keretében végzett ásványi nyersanyag kitermelés;
- c) a vizek medrének vízgazdálkodási célból végzett alakítása, beleértve az ennek során végzett ásványi nyersanyag kitermelést is;
- d) a már említett kézi erővel folytatott aranymosás;
- e) valamint, a földtani kutatás.

Az a)-c) és e) pontokban felsoroltak közös jellemzője, hogy ezek a tevékenységek csak külön jogszabályokban⁷⁵ meghatározott hatósági engedélyek alapján végezhetők. Egyedül a kézi erővel folytatott aranymosás végzése nem kötött hatósági engedélyhez.

A következőkben néhány általános közigazgatási jogi fogalommal célszerű részletesebben is megismerkedni.

Hatósági engedélyen mindig valamely engedélyezési eljárásban az eljárást érdemben lezáró határozatot értjük. Az engedély tehát valamilyen jogot, jogosultságot, valamilyen cselekvési vagy magatartási lehetőséget, illetve valamilyen kötelező magatartástól vagy cselekvéstől való eltérés lehetőségét biztosítja a jogosítottnak. Egy közigazgatási szerv hatósági engedélyében – általában a címzés alatt – mindig megtalálható a „határozat” megnevezés, amelyet a hatóság jogszabályon alapuló rendelkezései, feltételei, illetve az engedélyből fakadó jogok és kötelezettségek pontokban szedett felsorolása követ. Ezt nevezzük a határozat rendelkező részének. A rendelkező részt általában a jogorvoslati lehetőségekről szóló tájékozta-

⁷⁵ Ezek a vízgazdálkodásról szóló 1995. évi LVII. törvény, a termőföldről szóló 1994. évi LV. törvény és az épített környezet alakításáról és védelméről szóló 1997. évi LXXVIII. törvény, valamint e törvényeket kiegészítő egyéb jogszabályok.

tás, majd a határozat indokolása követi. A felsorolt kellékekkel nem rendelkező közigazgatási iratok általában nem engedélyező határozatok, a hatósági engedélyt nem pótolhatják, tevékenységet önállóan nem engedélyeznek, jogot és kötelezettséget önállóan nem állapítanak meg.

A közigazgatási szervek gyakran vesznek részt más hatóságok engedélyezési eljárásaiban is. Ezt nevezzük szakhatósági közreműködésnek, mellyel kapcsolatos legfontosabb ismeretek a következők.

Egy adott eljárásban a szakhatóság – különös hatáskörére és szakértelmére való tekintettel – bizonyos szakmai kérdésekben az ügydöntő hatóság mellett részt vesz az engedélyezés jogszabályi előírásokon alapuló hatósági feltételeinek meghatározásában. Ha jogszabály adott eljárásban valamely szakhatóság közreműködését előírja, akkor az ügyben döntésre jogosult közigazgatási szerv a szakhatóság bevonása nélkül döntést nem hozhat, a szakhatóság megkeresésétől nem tekinthet el. A szakhatóság azonban nem érdemben dönti el a közigazgatási eljárás során felvetett kérdést, állásfoglalása csak az érdemi döntés alapját képezi, a végleges döntést ugyanis az ügyben döntésre jogosult közigazgatási szerv hozza meg. A szakhatóság hozzájáruló nyilatkozata tehát önmagában nem helyettesíti a hatósági engedélyt.

A szakhatóság közreműködése az eljárásban megosztott hatáskört tükröz. Az I. fokú hatóságnak a döntés meghozatalánál, a szakhatóság jogszabályon alapuló nyilatkozatát figyelembe kell vennie és feltételeit a határozatban sajátjaként kell érvényesítenie, feltéve ha azok az eljárás tárgyához tartoznak és jogszerűek.

Ezek után térjünk vissza a fejezet elején felsorolt tevékenységekre.

A felszín alatti vizek kutatására és kitermelésére, valamint a vizek medrének kotrására vízjogi engedély alapján kerülhet sor, amelyet a területileg illetékes vízügyi igazgatóságtól kell megkérni. Az engedélyezési eljárásban a bányakapitányság szakhatóságként működik közre. A tevékenységre vonatkozó részletesebb ismereteket az V/5. fejezet tartalmazza.

A tereprendezés a talaj felszínének megbontásával járó olyan földmunka, amelyet nem kifejezetten az ásványi nyersanyagok kutatása, feltárása és kitermelése céljából végeznek, ugyanakkor a tereprendezés szükségszerűen együtt járhat ásványi nyersanyag kitermelésével, amelyet értékesíthetnek, hasznosíthatnak. Az alábbiakban ismertetésre kerülő, 1 m mélységet meg nem haladó mértékű építési célú tereprendezés esetének kivételével minden tereprendezés hatósági engedély köteles tevékenység.

Tereprendezés végezhető

- a) építési munkák járulékos tevékenységeként, amikor az építmény létesítése előtt vagy azzal párhuzamosan a terepet az építési terveknek megfelelően szabályozzák (építési célú tereprendezés);
- b) talajvédelmi és talajjavítási célból (melioráció), melynek során a csökkent termőképességű vagy terméketlen területeket a tereprendezéssel és egyéb eszközökkel mezőgazdasági termelésbe vonásra alkalmassá teszik, vagy azok termőképességét megnövelik (mezőgazdasági tereprendezés);
- c) egyéb területrendezési célból (pl. közlekedési, vízügyi stb. beruházásokhoz szükséges terep előkészítés céljából).

A különböző célú tereprendeзések végzéséhez más-más hatósági engedély szükséges és ezek a tevékenységek általában eltérő hatósági feltételekkel végezhetők.

Építési célú a tereprendezés, ha az belterületen vagy külterület építési célra engedélyezett részén valamely építési munkához kapcsolódik. A telek természetes terepszintjének tartós, végleges jellegű megváltoztatása a telekhatárok melletti 3,0 m széles sávon belül, továbbá a telek egyéb részein 1,0 m-t meghaladóan csak az építési hatóság (a települési önkormányzat jegyzője) engedélye alapján végezhető. A telekhatárok melletti 3 m széles területsávot érintő tereprendezés a terepszint változás mértékétől függetlenül építési engedélyköteles munka.

Az építésügyi hatóság engedélye nem menti fel az építtetőt a külön jogszabályok szerint szükséges más hatósági engedélyek megszerzésének kötelezettsége alól.

Tipikusan e körbe sorolható, ha az építési tereprendezés során kitermelt ásványi nyersanyagot értékesíteni kívánják, ugyanis ahhoz előzetesen be kell szerezni a Kincstári Vagyoni Igazgatóság hozzájárulását. Hasonlóan előzetesen kell beszerezni a földhivatal más célú hasznosításhoz adott engedélyét, ha az építés, illetve építési célú tereprendezés termőföld vagy belterületi, de mezőgazdasági művelés alatt álló föld felhasználásával jár.

A kitermelt ásványi nyersanyag után építési célú tereprendeзések esetén is bányajáradékot kell fizetni, ha a kitermelt ásványi nyersanyagot üzletszerűen hasznosítják vagy értékesítik.

Az üzletszerűség fogalmát a Bányatörvény nem definiálja, erre vonatkozó definíció az egyéni vállalkozókra vonatkozó jogszabályban,

illetve a büntetőjogban található⁷⁶. A fogalom analógiaként történő átvételével üzletszerűnek akkor minősíthetjük a hasznosítást, ha a tereprendező tevékenységével ellenérték fejében rendszeres haszonszerzésre törekszik. A rendszeres haszonszerzésre törekvést az bizonyíthatja, ha a tereprendező ily módon kívánja jövedelmét, vagyonát rendszeresen kiegészíteni. Ennek tipikus esete, ha a tereprendezési tevékenysége során kitermelt ásványi nyersanyagot folyamatosan mások részére valamilyen (nem pénzbeli) ellenszolgáltatás fejében adja át, anyagi gazdagodásának biztosítása érdekében.

A mezőgazdasági tereprendezés az erózió elleni védekezés földműveinek kialakításával, a mezőgazdasági művelést akadályozó terepviszonyok megváltoztatásával, a káros felszíni vízösszefolyások megszüntetésével vagy a termőréteg létrehozását szolgáló felszínalakító földmunkák végzésével a termőföld termőképességének javítására szolgál. Az ilyen célból történő tereprendezések csak az illetékes növény- és talajvédelmi szolgálat (a továbbiakban: talajvédelmi hatóság) engedélyével végezhetők, de e tereprendezésekre is igaz, hogy a talajvédelmi hatóság engedélye nem menti fel az engedély jogosítottját a külön jogszabályok szerint szükséges egyéb hatósági engedélyek megszerzésének kötelezettsége alól.

Utóbbiak közé tartozik pl., hogy amennyiben a tereprendezés az ingatlan művelési ágának ideiglenes megváltoztatását is igényli, akkor előzetesen be kell szerezni a területileg illetékes földhivatal engedélyét. Gyakori hiányosság a mezőgazdasági tereprendezések körében, hogy a tereprendező rendelkezik ugyan a földhivatal művelési ágváltoztatási engedélyével, de a tereprendezés végzésére ténylegesen feljogosító talajvédelmi hatósági engedélyt annak ellenére is elmulasztja beszerezni, hogy a földhivatali határozat tartalmaz olyan kitételt, hogy az a művelési ágváltozás célját képező tevékenység (jelen esetben a tereprendezés) végzésére önmagában nem jogosít.

A mezőgazdasági tereprendezések engedélyezése során alapvető irányelv, hogy az ilyen tereprendezések általában földtömeg-egyenleg biztosításával megoldhatók és csak kivételes esetben indokolt esetükben a kitermelt ásványi nyersanyagok értékesítése vagy más területen történő hasznosítása. A tényleges céljaikat tekintve ásványi nyersanyagok kitermelésére irányuló tevékenységek még abban az esetben sem minősíthetők

⁷⁶ Lásd az 1978. évi IV. törvény (Btk.) 137. § 7. pontját, illetve az 1990. évi V. törvény 2. § (1) bekezdését.

mezőgazdasági tereprendezésnek, ha azok eredményeképpen a termőföld művelhetősége kedvezőbbé válik és termőképessége is növekszik.

Ha a tervezett tereprendezés során többletanyag keletkezik és annak értékesítését vagy másik ingatlan területén történő hasznosítását tervezik, akkor a talajvédelmi hatóság az engedélyezési eljárásba a bányakapitányságot szakhatóságként vonja be. A földtöbbletként kitermelt ásványi nyersanyagok értékesítése esetén ez esetben is szükséges a Kincstári Vagyoni Igazgatóság előzetes hozzájárulása.

A termőföldről szóló törvény nem szabályozza külön a mezőgazdasági művelésre nem alkalmas, művelés alól kivett területeken végzett tevékenységekre vonatkozó feltételeket, de a talajvédelmi hatóságok általános földvédelmi hatáskörük révén ezekben az esetekben is a rendelkeznek engedélyező hatáskörrel.

A gyakorlati életben sokszor előfordul, hogy bizonyos beruházások (pl. nagyobb építkezések, útépitések, stb.) helyszínén nagy töltésanyag igényrel járó feltöltési tevékenység válik szükségessé, amelynek anyagigényét nem bányából, hanem kifejezetten a töltésanyag biztosításának céljából végzett, de tereprendezésnek beállított és engedélyezett tevékenység révén biztosítják. Ennek fő oka az, hogy a tereprendezések végzéséhez a bányászati tevékenységekhez képest sokkal kevesebb jogszabályi és hatósági feltételt kell teljesíteni, így az anyagszükségletet is sokkal gyorsabban és lényegesen olcsóbban lehet biztosítani. Ez azonban csak a kivitelezésben közreműködők érdeke. Az ásványi nyersanyag tulajdonos állam érdeke ugyanis az, hogy a tulajdona reális értékén kerüljön hasznosításra. Az erre irányuló tevékenységeket mindig összefüggésében kell vizsgálni. Lehet jogszerűen tereprendezésnek tekinteni a kitermelő helyen végzett munkát, de bírósági döntések is megerősítették azt a jogalkalmazási elvet, hogy nem tekinthető tereprendezésnek az olyan tevékenység, amelynek nyilvánvaló célja arra irányul, hogy a kitermelt ásványi nyersanyagot felhasználja, a tereprendezés és rekultiváció munkafolyamatától független módon más célra hasznosítsa. Ez a cél ugyanis tipikusan a bányászati tevékenységek körébe tartozó ásványi nyersanyag kitermelésre irányul, amely a tereprendezéstől független tevékenység és bányászati engedélyek hiányában jogellenes.

A vizek medrének vízgazdálkodási célból végzett alakítása csak akkor nem tartozik a Bányatörvény hatálya alá, ha célja kizárólagosan a vizek medrének mederalakítási (vízgazdálkodási, folyószabályozási) célzatú szabályozása. Az ásványi nyersanyag kitermelés nem képezheti e

tevékenységek célját, pusztán a tevékenység szükségszerű következménye lehet. Ha a tevékenység célja a vizek medrét alkotó ásványi nyersanyagok kitermelése és hasznosítása (pl. építőipari célú mederkostrás, egyéb ipari célú kotrási tevékenység), akkor hordalékból történő kitermelésnek minősül és a Bányatörvény hatálya alá tartozó bányászati tevékenységek körébe tartozik.

A meder vízgazdálkodási célú alakítása során végzett anyagkitermelés vízimunkának minősül és vízjogi engedély köteles tevékenység. A vízjogi engedélyt a területileg illetékes vízügyi igazgatóság adja ki, melynek engedélyező eljárásában a bányakapitányság szakhatóságként működik közre. Természetesen a kitermelt ásványi nyersanyagok értékesítése esetén a kotrási tevékenységekhez is szükséges a Kincstári Vagyoni Igazgatóság előzetes hozzájárulása és bányajáradékot is kell fizetni a kitermelt ásványi nyersanyagok értékesítése vagy üzletszerű hasznosítása esetén.

A nem bányászati tevékenységek során történő ásványi nyersanyag kitermelésre vonatkozóan a jogszabályok sokkal kevesebb kötelezettséget és feltételt írnak elő, mint a bányászati tevékenységekre vonatkozóan. Így, pl. a kavicsbányászat végzéséhez jogszabály környezetvédelmi engedélyezést ír elő, míg a jellegében, módszerében és technológiájában teljesen azonos tó- vagy folyókostrás során végzett kavicskitermeléshez nem szükséges környezetvédelmi engedély. Ennek a nyilvánvaló diszkriminációnak elsődleges oka az, hogy a jogalkotás – amikor a bányászati tevékenységeket szigorú jogszabályi keretek közé szorította – nem ismerte fel annak veszélyét, hogy a kevesebb és egyszerűbb kötelezettség sokakat inspirálhat arra, hogy tevékenységüket tereprendezésnek vagy mederkostrásnak „álcázva” egyszerűbb feltételek mellett és kisebb befektetéssel szerezzenek jelentős hasznot az ásványi nyersanyagok kitermeléséből, tevékenységükkel elsősorban a tulajdonos államot károsítva meg.

A nem kellően következetes jogi szabályozás eredményeképpen kialakult helyzetet tovább bonyolítja, hogy a Bányatörvény hatálybalépése előtt elsősorban a nagyobb beruházások (pl. útépitések) során jogszerű és általános volt az a gyakorlat, hogy a beruházásokhoz szükséges töltésanyagokat, nem bányákból, hanem különböző jogcímenen létesített un. anyagnyerő helyekről biztosították. A hatályos Bányatörvény az anyagnyerő helyek korábban meghonosodott gyakorlatát jogilag ma már nem ismeri el. Az ásványi nyersanyagokat elsődlegesen bányákból lehet beszerezni és csak kiegészítő jelleggel kerülhet sor tereprendezésekből, mederkostrásokból származó ásványi nyersanyagok felhasználására. Kifejezetten

abból a célból, hogy a beruházások ásványi nyersanyag forrásául szolgáljanak, ilyen tevékenységek nem engedélyezhetők.

Sajnálatos módon az ingatlan-nyilvántartás a megváltozott jogi szabályozást nem követi. Ma is hatalmas számban található az ingatlan-nyilvántartásban a mezőgazdasági művelésből kivont olyan ingatlanok, melyek művelési ágaként „anyagnyerő hely” vagy „anyagbánya” stb. megnevezések vannak bejegyezve, holott azok területéről jogszerűen ásványi nyersanyag kitermelésére hatósági engedély hiányában nincs lehetőség. Az ilyen, megtévesztésre alkalmas bejegyzések nem a jogszerűségekre való törekvést szolgálják.

A Bányatörvény a külön jogszabályokban előírt hatósági engedélyk nélkül vagy attól eltérően folytatott tevékenységek során végzett ásványi nyersanyag kitermelést jogosulatlan bányászati tevékenységnek minősíti és az ilyen tevékenység végzőjét szigorúan szankcionálja.

6. AZ ÁLLAMI TULAJDONJOGBÓL SZÁRMAZÓ BÁNYAJOGI KORLÁTOZÁSOK⁷⁷

A koncesszióról szóló törvény, illetve Bányatörvény kizárólagos állami tevékenységként szabályozza az ásványi nyersanyagok kutatását, kitermelését és a kőolaj, a kőolajtermékek, továbbá – a földgáz kivételével – a szénhidrogén gázok csővezetéken történő szállítását és föld alatti tárolását. E tevékenységek gyakorlására – fő szabályként – az állam e célra alapított, többségi tulajdonában álló gazdálkodó szervezete alanyi jogon jogosult.

Hasonló jogok illetik meg azokat a gazdasági társaságokat is, amelyben az állam tartós kisebbségi tulajdonnal, de szavazatszám többségi részvénnyel rendelkezik. Bányászati tevékenység szempontjából azonos jogok illetik meg továbbá az önkormányzat közüzemét is.

A bányászati tevékenységet alanyi jogon csak állami (önkormányzati) gazdálkodó szervezetek végezhetik, illetve a gazdasági és közlekedési miniszter a tevékenységek gyakorlását más gazdasági társaság részére koncessziós szerződésben meghatározott időre a felsorolt kritériumoknak meg nem felelő gazdálkodó szervezeteknek is átengedheti.

⁷⁷ A vonatkozó előírásokat a Bt. 3. §-a, 49. §-ának 5. pontja 50. §-a és a Vhr. 35. § (7)-(8) bekezdése tartalmazza.

A Bányatörvény azonban, élve a Koncessziós törvényben foglalt felhatalmazással – amely szerint ágazati törvény egyes tevékenység fajtákat mentesíthet a koncesszió kötelezettsége alól – széles körben lehetővé tette a bányászkodás liberalizált tevékenységként történő végzését. E célból a Bányatörvény megkülönböztet ún. „zárt” és „nyílt” területeket. E megkülönböztetésnek azonban csak az ásványi nyersanyag kutatására irányuló tevékenységek végzése szempontjából van gyakorlati jelentősége.

Zárt terület a Magyar Bányászati Hivatal által kijelölt, koordinátákkal lehatárolt olyan terület, amely meghatározott ásványi nyersanyag kutatása, feltárása, kitermelése céljából koncessziós pályázatra jelölhető ki. Természetesen egy adott terület zárttá nyilvánítása önmagában még nem jelenti azt, hogy a területen meglévő ásványi nyersanyag előfordulás koncessziós pályázatra alkalmas. Az alkalmasság komplex társadalmi, gazdasági és környezeti hatásvizsgálatok alapján dönthető el.

A zárt terület fogalomkörébe tartozik emellett a bányászati joggal már lefedett terület is az adott ásványi nyersanyag vonatkozásában. Itt a zárt minősítés fogalmilag azt jelenti, hogy mindaddig, amíg egy bányavállalkozó bányászati joga egy adott ásványi nyersanyag előfordulás tekintetében az adott területen fennáll, addig más személy ugyanarra az előfordulásra bányászati jogot nem szerezhet.

Lényeges viszont, hogy a zárttság nem csak az adott terület térbeli kiterjedéséhez, hanem az azon belül meghatározott ásványi nyersanyaghoz is kötött. Ezáltal előfordulhat, hogy több bányavállalkozónak is bányászati joga van ugyanarra a területre, de különböző ásványi nyersanyagokra vonatkoztatva.

Az előbbiekkal szemben nyílt területnek tekintendő minden olyan terület, amely meghatározott ásványi nyersanyag vonatkozásában nem minősül zárt területnek. Nyílt területen a bányászat liberalizált tevékenységként, hatósági engedéllyel bárki által gyakorolható.

Az ország területének a bányászati tevékenységek folytatása szempontjából zárt vagy nyílt területté minősítése nem képez merev rendszert. Az állam érdekeinek és az ásványi nyersanyagok elhelyezkedésének, mennyiségének és minőségének ismeretében a rugalmasan változtatható azzal a megköttéssel, hogy a már megszerzett és gyakorolt bányászati jogok emiatt nem korlátozhatóak. Jelenleg – a koncessziós pályázathoz szükséges komplex vizsgálatok elvégzéséig – az ásványi nyersanyagok bányászata területén zárt területek nincsenek kijelölve.

Zárt minősítésű területek hiányában, ma az ország területén bárhol, bármely ásványi nyersanyag vonatkozásában bárki végezhet bányászati tevékenységeket, feltéve, hogy előzetesen hatósági engedéllyel bányászati jogosultságot szerez.

7. A BÁNYÁSZATI JOG TERJEDELME ÉS MEGSZERZÉSÉNEK LEHETŐSÉGEI

A bányászati jog lényegét tekintve az a jogosítvány, amely meghatározott jogcímen, meghatározott személyt feljogosít arra, hogy adott területen található, vagy remélt meghatározott ásványi nyersanyag vonatkozásában bányászati tevékenységet végezzen. A bányászati jogosultság egyrészt térben lehatárolt, másrészt csak meghatározott ásványi nyersanyagra vagy nyersanyagokra terjed ki. A térbeli lehatároltság azt jelenti, hogy a jogosult által végezhető bányászati tevékenység, csak a földkéregben kijelölt hasáb alakú térrészre (az ún. bányatelekre) korlátozódik.

Bár a bányászat joga elvileg egyedül az ásványi nyersanyagok felett kizárólagos tulajdonjoggal rendelkező államot illeti meg, az állam meghatározott jogcímenek a bányászat jogát feljogosított személyeknek, az ún. bányavállalkozóknak engedi át. Az állam ugyanis általában nem az általa létrehozott szervezetek útján kíván bányászati tevékenységet végezni, hanem a vállalkozás szabadságának biztosításával kívánja lehetővé tenni a bányászati tevékenységek végzését. Ennek megfelelően Magyarországon bármely belföldi gazdálkodó szervezet, külföldi gazdálkodó szervezet belföldi fióktelepe, vagy bármely vállalkozásra jogosult természetes személy szabadon, azonos feltételekkel szerezhet bányászati jogot. E szempontból gazdálkodó szervezetnek minősül az állami vállalat, az egyéb állami gazdálkodó szerv, a szövetkezet, a gazdasági társaság, a közhasznú társaság, az egyesülés, az egyes jogi személyek vállalatja, a leányvállalat, a pénzüintézet, a külföldi székhelyű vállalkozás magyarországi fióktelepe, a vízgazdálkodási társulat, az egyéni vállalkozó és a mezőgazdasági vállalkozó⁷⁸.

⁷⁸ Lásd az 1959. évi IV. törvény (Ptk) 685.§ c) pontjának és az 1999. évi CXXI. törvény 2. § a) pontjának előírásait.

A belföldi gazdasági társaságok a cégbíróági bejegyzéssel jönnek létre, annak megtörténteig pedig ún. előtársaságként működhetnek. Az előtársaság üzletszerű gazdasági tevékenységet csak a gazdasági társaság cégbejegyzése iránti kérelem benyújtását követően folytathat, azzal a megszorítással, hogy a cégbejegyzésig hatósági engedélyhez kötött tevékenységet – ilyen a bányászati tevékenység is – nem végezhet⁷⁹. A gazdálkodó szervezetek és egyéni vállalkozók esetében további szükséges feltétel a bányászati tevékenységre jogosító tevékenységi kör⁸⁰ cégbíró-ság, illetve az egyéni vállalkozók esetében a jegyző által történő engedélyezése, bejegyzése is.

Bányászati jogot a cégbejegyzés alatt álló gazdasági társaság is szerezhet, de a bányászati tevékenység végzésére jogosító bányahatósági engedély csak a bejegyzett gazdasági társaság részére adható ki, illetve a bányászati tevékenység is csak a bejegyzést követően végezhető.

Külföldi vállalkozás csak Magyarországon nyilvántartásba vett fióktelepe útján végezhet vállalkozási (bányászati) tevékenységet. A fióktelep a cégnyilvántartásba történő bejegyzéssel jön létre és a vállalkozási tevékenységét csak a cégbejegyzést követően kezdheti meg.

Természetes személy abban az esetben szerezhet bányászati jogot, ha rendelkezik egyéni vállalkozói igazolvánnyal, amely a bányászati tevékenység végzésére feljogosítja. Bármely belföldi vagy külföldi állampolgár gazdasági tevékenysége ugyanis egyéni vállalkozásnak minősül. Gazdasági tevékenységen az üzletszerűen – ellenérték fejében, nyereség- és vagyonszerzés céljából, rendszeresen – folytatott termelő vagy szolgáltató tevékenységet értjük⁸¹.

Az egyéni vállalkozó tevékenységét csak az un. egyéni vállalkozói igazolvány birtokában kezdheti meg, és az abban meghatározott tevékenység keretei között folytathatja⁸².

A bányászati jogot csak a Bányatörvényben meghatározott jogcímenek lehet megszerezni. Önmagában az a tény, hogy valaki olyan ingatlan tulajdonosa, melynek területén korábban ásványi nyersanyag kitermelést végeztek és a terület az ingatlan-nyilvántartásban anyagbányaként,

⁷⁹ Lásd az 1997. évi CXLIV törvény 14. § (3) bekezdésének előírását.

⁸⁰ Az engedélyezhető tevékenységi köröket a 8008/1997. (SK 7.) KSH közleménnyel megjelentetett Tevékenységek Egységes Ágazati Osztályozási Rendszerre (TEÁOR-jegyzék) tartalmazza.

⁸¹ Lásd az 1990. évi V. törvény 2. § (1) bekezdésében foglaltakat.

⁸² Lásd az 1990. évi V. törvény 4. § (1) és 8. § (1) bekezdésében foglaltakat.

anyaggyödörként vagy más mezőgazdasági művelés alól kivont területként szerepel, még nem jelenti azt, hogy jogosulttá válik a kitermelés folytatására.

A bányavállalkozó bányászati joga alapulhat: koncessziós szerződésen, alanyi jogon, hatósági engedélyen, törvényi engedményen, továbbá megszerzhető jogátruházással és jogutódlással.

7.1 A bányászati jog megszerzése koncesszióval⁸³

A Koncessziós törvény előírásai szerint az állam a bányászati tevékenységek, illetve a jogszabály alapján kizárólagos állami tevékenységek körébe sorolt egyéb tevékenységek gyakorlásának jogát időlegesen koncessziós szerződéssel a koncessziós pályázat nyertesének átengedheti. A koncessziós pályázat lefolytatására és a koncessziós szerződés megkötésére részletesen szabályozott eljárás keretében kerül sor⁸⁴. A bányatörvény hatálya alá sorolt tevékenységek közül a kőolaj, kőolajtermék, illetve – a földgáz kivételével – az egyéb szénhidrogén gázok csővezetéken történő szállítása, illetve az e célra szolgáló vezetékek létesítése és üzemben tartása minősül kizárólagos állami tevékenységnek⁸⁵.

A bányászati koncessziós szerződést a gazdasági és közlekedési miniszter írja alá. A koncessziós pályázat nyertese belföldi székhelyű gazdasági társaságot vagy magyarországi fióktelepet⁸⁶ köteles a koncessziós tevékenység gyakorlására alapítani. A koncesszió köteles tevékenység végzésének további feltétele, hogy a koncesszió jogosultja a tevékenység végzéséhez szükséges hatósági engedélyekkel rendelkezzen.

A bányászati jog koncessziós szerződés alapján történő megszerzése a zárt minősítésű területeken történő bányászati jog szerzés egyik módja, de a vállalkozói kezdeményezések alapján elvileg sor kerülhet koncessziós szerződés megkötésére nyílt területen is.

⁸³ A koncesszióra vonatkozó előírásokat az 1991. évi XVI. törvény, valamint a Bányatörvény 8-16. §-ai és a Vhr. 2. §-a tartalmazza.

⁸⁴ Fogalmáról bővebben a Jogi Lexikon címszavainál (346-347. p.) olvashatunk.

⁸⁵ A felsorolás már tartalmazza a földgázellátásról szóló törvény tervezetében foglalt kiegészítéseket is.

⁸⁶ Lásd az 1997. évi CXXXII. törvény fióktelepekre vonatkozó előírásait.

7.2 Alanyi jogon gyakorolható bányászati jog⁸⁷

A Koncesszióról szóló törvény alapján a bányászati tevékenység folytatására jogosult lehet az állam által e célból létrehozott, az állam többségi részesedésével működő gazdálkodó szervezet is. Az ilyen gazdálkodó szervezet zárt területen is mentesül a koncessziós szerződéskötési kötelezettség alól, ezért mind a zárt, mind pedig a nyílt területen a bányászati tevékenységet hatósági engedélyek alapján végezheti. Ebbe a körbe tartoznak azok a gazdasági társaságok, melyekben az állam többségi tulajdonnal, illetve szavazati joggal, vagy tartós állami kisebbségi tulajdon esetén szavazatelsőbbbségi részvénnyel rendelkezik.

Az önkormányzatok közüzemeit a bányászati tevékenység szempontjából a fentiekkel azonos jogok illetik meg. Önkormányzati közüzemek⁸⁸ minősül minden olyan közüzemi célra alapított állami gazdálkodó szerv, amelynek felügyeletét 1991. 09. 01-jén már önkormányzat gyakorolta, vagy amelyet ezen időpontot követően az önkormányzat alapított. Önkormányzati közüzemet közüzemi célra lehet alapítani, alapvetően a közszükségletet kielégítő alapvető szolgáltatások folyamatos biztosítására. Ilyen közüzemi cél lehet pl. személyszállítás, az energiaszolgáltatás, a vízellátás, a csatornázás, a távfűtés és a melegvíz szolgáltatás, a köztisztasági szolgáltatás, az egyéb város és községgazdálkodási szolgáltatás, valamint egyéb közszükségletek kielégítése. Az önkormányzati közüzem akkor szerezhethet alanyi jogon bányászati jogot, ha tevékenységi körébe felveszi a bányászati tevékenységek végzését is, illetve megszerzi a szükséges hatósági engedélyeket.

Az önkormányzat közüzemét nem szabad összetéveszteni az önkormányzattal. Maga az önkormányzat nem kérhet és nem is kaphat bányászati jogot, hiszen esetében nem gazdálkodó szervezetről van szó és az állam az ásványi nyersanyagok és a geotermikus energia tulajdonjogát sem adta az önkormányzatok tulajdonába.

⁸⁷ A felhatalmazás az 1991. évi XVI. törvényen és az 1991. évi XXXIII. törvényen alapul.

⁸⁸ Lásd az 1991. évi XXXIII. törvény 38. § 849 bekezdésében, illetve 52. § e) pontjában foglaltakat.

7.3 Bányászati jog megszerzése hatósági engedéllyel⁸⁹

Nyílt területen a bányászat állami monopóliumát a Bányatörvény liberalizálta, ezzel szabad kutatási és kitermelési lehetőséget biztosított valamennyi bányavállalkozás részére. A bányahatóságtól kérelemre kutatási engedélyt kaphat bárki, aki vállalja a szakszerű kutatás végrehajtását, viseli annak kockázatát és a tevékenységgel okozott károk megtérítéséhez megfelelő biztosítékot igazol. Eredményes kutatást követően, ha a kutató kutatási zárójelentéssel igazolja, hogy a kutatási terület ásványvagyonnal rendelkezik, a kutatás engedélyese kizárólagos jogot nyer a kitermelés jogát biztosító bányatelek megállapítását kérni a bányahatóságtól. A megállapított bányatelek jogosítottjának kizárólagos joga, hogy a bányatelekben lekött ásványi nyersanyagvagyont jóváhagyott műszaki üzemi tervek alapján szakszerűen feltárja, kitermelje, értékesítse, hasznosítsa. E jogait, felelősségét és kötelezettségeit a Bányatörvény tételesen meghatározza.

7.4 Törvényi engedményen alapuló bányászati jog⁹⁰

A törvényalkotók gondoltak a Bányatörvény hatályba lépésekor – a korábban hatályos bányatörvény alapján már – bányászati joggal már rendelkezőkre is. Ezek a bányavállalkozók működő bányáikban a bányászati tevékenységet a törvény által meghatározott feltételekkel tovább folytathatták, kitermelési jogot szerezhettek az általuk megkutatott és bányatelekkel már lefedett területekre, továbbá a még érvényes kutatási engedélyükben meghatározott nyersanyag kutatását az engedély érvényességi idejében befejezhatték és bányatelek megállapítását kezdeményezhették.

A bányászati jogosultság törvényi engedményen alapuló fenntartásának lehetősége független volt attól, hogy a bányák területe esetleg zárttá minősített területre esett-e. A bányászati tevékenység folytatásának egyetlen feltétele az amúgy is szükséges hatósági engedélyeken kívül, az un. terület-kimutatás benyújtása volt. E vonatkozásban hatósági engedély-

⁸⁹ A hatósági engedély jogcímét a Bányatörvény 3. § (4) bekezdése fogalmazza meg.

⁹⁰ E jogcím szintén a Bányatörvény 3. § (4) bekezdéséből, valamint az 50. § (6) bekezdéséből fakad.

nek számított valamennyi, az 1960. évi III. törvény alapján kiadott bányászati engedély.

A terület-kimutatások elfogadása során a bányahatóság nehéz helyzetbe került. Ekkor derült ugyanis ki először, hogy a korábbi bányatörvény nem kellően következetes előírásai miatt számos olyan, a helyi önkormányzat jegyzője, illetve jogelődjei által engedélyezett bányászati jogosultság létezett, amelyről a bányahatóság nem is tudott. Az elbírálás alapelveként, ezért az ilyen bányászati jogosultságok jövőbeli rendezésére helyezték a hangsúlyt.

7.5 Bányászati jog megszerzése átruházással, jogutódlással⁹¹

A Bányatörvény lehetővé teszi, hogy a bányászati tevékenységre jogosult bányavállalkozó a bányászati jogosultságát a tevékenység bármely szakaszában – kutatás, feltárás, kitermelés, szüneteltetés, bányabezárás és tájrendezés – a bányászati jogosultságát másra átruházza.

A koncesszió vagy a hatósági engedély (kutatási engedély, illetve bányatelek határozat) alapján szerzett bányászati jogok átruházásának törvényi feltételei azonosak, de az eljárás eltérő. Koncesszió átruházása esetében a bányászati jog átruházásához a gazdasági és közlekedési miniszter, míg a hatósági engedély alapján gyakorolt bányászati jog átruházásához a bányakapitányság hozzájárulása szükséges.

A hozzájárulás mindkét esetben akkor adható meg, ha a bányászati jog átvevője

- a) szerződésben, illetve közokiratban vagy ügyvéd által ellenjegyzett magánokiratban nyilatkozik az átadót terhelő valamennyi kötelezettség átvállalásáról;
- b) az a) pontban felsorolt kötelezettségek mértékével arányos biztosíték nyújtására vonatkozó ajánlatot terjeszt elő;
- c) igazolja, hogy a bányászati tevékenység gyakorlására jogszabályban előírt szakmai, személyi, pénzügyi feltételek teljesítésére alkalmas;
- d) megállapodik az átadó által megépített bányászati létesítmények tulajdoni, használati jogának rendezésében.

⁹¹ A bányászati jog átruházására a Bányatörvény 6. § (2) bekezdése, 18. §-a, a Vhr. 3. § (1)-(2) és 12. § (6)-(7) bekezdései, továbbá az 1959. évi IV. törvény (Ptk.) 215. §-a vonatkozik.

A bányászati jog átruházással történő megszerzését szokás származékos jogszerzésnek is nevezni, mert itt a bányavállalkozó bányászati jogát nem közvetlenül az államtól, hanem egy már korábban bányászati jogot szerzett személytől szerzi meg.

A bányászati jog átruházása során a bányavállalkozót megillető jogokat és kötelezettségeket nem lehet egymástól különválasztani, részleges átruházásra nem kerülhet sor. Csak valamennyi jog és kötelezettség együttesen ruházható át. Lehetőség van azonban a bányászati jog átruházására akkor is, amikor ténylegesen jogosultság már alig áll fenn és leginkább csak kötelezettségre terjed ki a bányászati jog. Ilyen eset lehet, pl. ha a bányatelek területén már a teljes ásványvagyon kitermelésre került és a bányászati jog átvevője a bányabezárási és a tájrendezési kötelezettségek végrehajtását vállalja magára a rendezett ingatlan utólagos használati jogának megszerzése fejében.

A gazdasági társaságokról szóló törvény átalakulási szabályainak⁹² megfelelően egy bányászati jogosultsággal rendelkező gazdasági társaság átalakulásával a létrejövő új társaság egyetemleges jogutódlással megszerzi az átalakulás eredményeképpen megszűnő társaság bányászati jogait is. Hasonló átalakulás jöhet létre a társaságok egyesülése, szétválása vagy egyik társaság másikba történő beolvadása eredményeképpen is. Valamennyi származékos jogszerzésre vonatkozik ugyanakkor a „nemo plus iuris...” jogelve, mely szerint senki sem adhat át másnak több jogosultságot, mint amellyel önmaga is rendelkezik.

A bányászati jog átruházásához hozzájáruló, illetve a jogutódlást regisztráló bányahatósági határozat jogerőre emelkedéséig a bányászati jog még az átadót illeti meg és a bányászati tevékenységekből származó kötelezettségek is őt terhelik. Az átruházásról szóló megállapodás megkötésének időpontjától a hatósági hozzájárulás megadásáig vagy megtagadásáig azonban a felek a megállapodásban rögzített nyilatkozataikhoz kötve maradnak. A hozzájárulás megadásával az átruházási megállapodás (szerződés) a megkötésének időpontjától kezdődő hatállyal válik érvényessé⁹³.

⁹² Lásd az 1997. évi CXLIV. törvény 59-80. §-inak előírásait.

⁹³ Lásd a Polgári Törvénykönyv 215.§-ának előírásait és a hozzájuk fűzött magyarázatot.

8. A BÁNYÁSZATI JOGOSULTSÁGBÓL FAKADÓ JOGOK, KÖTELEZETTSÉGEK ÉS A BÁNYAVÁLLALKOZÓI FELELŐSSÉG⁹⁴

Minden jogosultságból annak címzettjét megillető jogok és az őt terhelő kötelezettségek származnak. A jogok és kötelezettségek egységes egészet alkotnak, nem választhatók külön egymástól. Ez az alapelv egyértelműen leginkább a bányászati jog átruházásakor mutatkozik meg, amelynek során a bányavállalkozót megillető minden jogot és terhelő valamennyi kötelezettséget csak együttesen lehet a másik félre átruházni. A bányakapitányságok csak akkor járulnak hozzá a bányászati jog átruházásához, ha e követelmény teljesülése az átruházási megállapodásból egyértelműen kitűnik.

A bányavállalkozót megillető jogosultságok és az őt terhelő legfontosabb kötelezettségek a Bányatörvény, illetve a Vhr. különböző előírásai alapján – a teljességre törekvés igénye nélkül – az alábbiak szerint foglalhatók össze.

A bányászati jogból fakadó legfontosabb jogosultság, hogy a bányavállalkozó kizárólagosan jogosult az érintett hatóságok által kiadott engedélyek szerint a bányászati tevékenységet gyakorolni, illetve a tevékenységhez szükséges létesítményeket megépíteni és használni. Jogosult továbbá bányászati jogának más ásványi nyersanyagokra történő kiterjesztését kezdeményezni, bejelentési kötelezettségének teljesítése mellett az ásványvagyonra vonatkozó adatokat üzleti titokként kezelteni, valamint az egyes bányászati tevékenységek elvégzésére a szakmai követelményeknek megfelelő vállalkozót igénybe venni. E mellett a bányászati tevékenységekkel érintett ingatlanok rendeltetésszerű használatát nem akadályozó tevékenységeket végezhet, az ingatlan területére szolgálat alapítását igényelheti vagy az ingatlan kisajátítását kezdeményezheti és a bányatelek határai között fekvő ingatlanon építési tilalom, illetve korlátozás elrendelését kérelmezheti stb.

A bányavállalkozó jogosultságaival szervesen összefüggő és attól elválaszthatatlan alapvető kötelezettsége, hogy a bányászati tevékenységet jóváhagyott műszaki üzemi terv alapján, az emberi élet, az egészség, a környezet és a tulajdon védelmének, valamint az ásvány- és geotermikus

⁹⁴ A bányavállalkozó felelősségét a Bányatörvény 28. § (2) bekezdése, 37. §-a, valamint a Ptk. 339-347.§-ai szabályozzák.

energiavagyon gazdálkodási követelmények érvényesülésének biztosításával végezze. Köteles továbbá a jogszabályokon alapuló műszaki-biztonsági szabályzatok előírásait megtartani, a kitermelt ásványi nyersanyag után az államot megillető bányajáradékot bevallani és megfizetni, a bányauzemben felelős műszaki vezetőt és helyettesét kijelölni, több bányavállalkozó által végzett összefüggő ásványi nyersanyag lelőhely együttes kitermelése esetén tevékenységét az érdekelt bányavállalkozókkal összehangolni, a bányászati tevékenység hatásától a védendő létesítményeket és területeket védőpillérrel megóvni, továbbá az okozott bányakárokat megtéríteni stb.

A Bányatörvény hatálya alá tartozó tevékenységekkel okozott károkért fennálló felelősségnek három alakzatát különböztetjük meg:

- a) A bányászati tevékenységnek nem minősülő tevékenységekkel okozott károkra többnyire a polgári jog általános felelősségi szabályai vonatkoznak. A Polgári Törvénykönyv általános felelősségre vonatkozó előírása szerint, aki másnak jogellenesen kárt okoz, köteles azt megtéríteni. Mentésül a felelősség alól, ha bizonyítja, hogy úgy járt el, ahogy az adott helyzetben elvárható. A károkozó felelőssége tehát csak abban az esetben és olyan mértékben állapítható meg, amikor és amennyiben az általa kifejtett magatartás neki felróható. Minden más esetben – amennyiben bizonyítani tudja „vétlenségét” – mentesül a kártérítési felelősség alól.
- b) Az esetek többségében a Bányatörvény hatálya alá tartozó tevékenységek végzője, valamint a bányászati tevékenységet végző bányavállalkozó nem az általános, hanem a fokozott veszéllyel járó tevékenységekre vonatkozó polgári jogi felelősség szabályai szerint felel. Ez annyiban szigorúbb az előző felelősségi alakzatnál, hogy leszűkül a felelősség alóli kimentés lehetősége. Ebben az esetben a mentesüléshez nem elég annak bizonyítása, hogy a károkozó úgy járt el, ahogy az adott helyzetben elvárható, hanem két tényt kell együttesen alátámasztania: nevezetesen, hogy a kárt elháríthatatlan ok idézte elő és ez az ok kívül esik az általa kifejtett (a fokozott veszéllyel járó) tevékenység körén. Az ilyen károkozásért nem a kárt ténylegesen okozó személy felel, hanem aki

az üzemet működteti, fenntartja, illetve akinek érdekében az üzem működik és aki az üzemre vonatkozó alapvető döntéseket hozza.

- c) A legszigorúbb felelősségi alakzatot a bányavállalkozó bányakárookért fennálló felelőssége képezi. A Bányatörvény a bányászati tevékenységgel, valamint a geológiai képződmények és szerkezetek földtani kutatásával a más tulajdonában álló ingatlanban, épületben, az ingatlan egyéb alkotórészében és tartozékában okozott, továbbá a vízelvonás folytán keletkezett károk megtérítésére - ide értve a károk megelőzésére, csökkentésére és elhárítására fordított kiadásokat is - bányakártalanítás jogcímén a bányavállalkozót, illetve a földtani kutatást végzőt kötelezi. Amennyiben a bányászati tevékenység és a bekövetkezett kár között okozati összefüggés állapítható meg, a felsorolt esetek körében a bányákra vonatkozó előírások szerint kell eljárni.

A bányavállalkozó bányakárookért fennálló felelőssége további figyelmet érdemel.

A bányászati tevékenységgel okozott bányakár általában nem kapcsolódik jogellenesen (jogsabályi előírásba ütköző módon) végzett tevékenységhez, ezért a Bányatörvény kártalanítás – nem pedig a jogellenesen okozott károk esetére vonatkozó kártérítés – megfizetésére kötelezi a bányavállalkozót. A bekövetkezett kárnak bányakártalanítás jogcímén természetesen csak az a része térítendő meg, amely a bányászati tevékenységre vezethető vissza (okozati összefüggésben áll vele). Ennek során az ingatlanban⁹⁵ és annak egyéb alkotórészeiben, tartozékaiban bekövetkező bányakárokat is meg kell térítenie. Nem kell megtéríteni viszont a kárnak azt a részét, amely a károsult magatartására vezethető vissza.

Mindezek alapján bányakárnak számít többek között a talaj állékonyságának vagy a talajvíz szintjének megváltozása, a talaj alkotórészeire történő egyéb hatás, az ingatlan megsüllyedése, a növényzetre kiható káros hatás, forrás, kút, vízfolyás vagy tó kiszáradása, elszennyeződése, a vízfolyás megváltozása, az épületek és egyéb építmények megcsúszása, megrepedezése vagy szakadása. Emellett bányakárnak minősül az ingatlan vízzel való előntése, belvíz okozása, továbbá az ingó dolgokban (pl. la-

⁹⁵ Az ingatlan fogalmához tartozik a föld és mindaz, ami a földdel tartós kapcsolatban van, pl. épület, fák stb.

kásberendezési tárgyak) állagában bekövetkezett kár, feltéve, hogy az a bányászati tevékenységre vezethető vissza. Bányakárnak minősülhet továbbá a bányában vagy hányón keletkezett tűz idegen ingatlanra történő áttérjedése, illetve a szikra okozta kár, valamint ha a bányavállalkozó az idegen ingatlant jogcím nélkül veszi igénybe bányászati tevékenysége végzéséhez és ennek során kárt okoz. Bányakárként kell megtéríteni azokat a kiadásokat is, amelyeket az ingatlan tulajdonos vagy más személy a kár megelőzésére vagy elhárítására fordított.

A bányakár felelősség a veszélyes üzem üzembentartóját is meghaladó, közel abszolút jellegű felelősség, ami azt jelenti, hogy ha a bányászati tevékenység és a kár között az okozati összefüggés megállapítható, csak egyetlen kimentési ok alapján mentesülhet a bányavállalkozó a kártalanítási kötelezettség alól. Nevezetesen: ha a kár olyan épületben következik be, amelyet a bányaművelésre fenntartott területen vagy bányatelek határain belül építési engedély nélkül vagy az engedélyben – a kármegelőzés érdekében – megszabott feltételek megsértésével létesítettek.

Egészben vagy részben (kármegosztás) nem jár kártalanítás abban az esetben sem, ha a károsult a kár elhárítására vagy csökkentésére vonatkozó polgári jogi kötelezettségeinek nem tett eleget és nem úgy járt el, ahogy az adott helyzetben ez tőle általában elvárható lett volna. A kármegosztás megállapításának van helye ezen kívül akkor is, ha a károsult az építményt neki felróható hibákkal építtette meg (pl. nyilvánvaló alapozási hibák) és megállapítható, hogy építési hiba nélkül bányakár nem is következett volna be vagy a bányakár mértékét maguk az építési hibák növelték, továbbá ha az építés során figyelmen kívül hagyta a jogszerűen végzett bányászat előrelátható hatásait.

A bányakártalanítást – ha a bányavállalkozó és az ingatlantulajdonos másként nem állapodik meg – pénzben kell megfizetni. A bányakárt szenvedő ingatlantulajdonosnak kártalanítási igényével közvetlenül a bányavállalkozóhoz kell fordulnia. A bányavállalkozó köteles megkísérelni az egyezség létrehozását az esedékessé vált kártalanítás módjában és mértékében, továbbá a megtérítés esedékességében. Megegyezés hiányában a bányavállalkozó – a kártalanítás esedékessé válásától számított 30 napon belül – köteles szakértői véleménnyel alátámasztott összegű kártalanítást fizetni a károsultnak. Ha a bányavállalkozó ezt a határidőt elmulasztja, továbbá ha a károsult a kifizetett kártalanítást meghaladó többletkártalanítási igényt támaszt, akkor a károsult bírósághoz fordulhat, polgári peres eljárás lefolytatása keretében kérve kártalanítási igényének elbírálását. Az

eljárás során a kártalanítást igénylőnek kell bizonyítania a bányakár tényleges bekövetkezését és mértékét. A bányakárokat elismerő egyezség megkötése, illetve az ennek hiányában megindított bírósági eljárás a felek között fennálló polgári jogi jogviszonyon alapul, amelyben a bányászati tevékenységek hatósági felügyeletét ellátó bányahatóság nem vesz részt.

A bányavállalkozó felelős a jogelődje által folytatott bányászati tevékenységből fakadó bányakárokért is. Ez alól egyetlen kivételt a szénbányák államosítását megelőzően végzett bányászati tevékenységekből eredő bányakárok köre jelent, mert a szénbányák államosításáról szóló törvény⁹⁶ előírásai értelmében a szénbányák tehermentesen szállták át az államra (és ennek megfelelően a bányákat üzemeltető állami bányavállalatokra) így az e tevékenységekből fakadó kötelezettségek nem szállhattak tovább azok jogutódjaira és nem is érvényesíthetők a jogutód bányavállalkozók irányában. Egyéb bányák esetében ugyanakkor ez utóbbi szabályok nem alkalmazhatók, mert a bányák államosításáról szóló egyéb jogszabályok⁹⁷ e követelések érvényesíthetőségét nem zárták ki.

Ha a bányakárt több bányavállalkozó, pl. együttes kitermelési kötelezettség (lásd III/4. fejezet) keretében végzett bányászati tevékenység okozza, akkor a kártalanítási kötelezettség egyetemleges, vagyis mindegyik bányavállalkozó a károsulttal szemben az együttesen okozott egész kárért felel. Az egyetemlegesen kötelezettek egymás elleni megtérítés iránti követelése ugyanakkor nem bányakártalanítási követelés. Az egyetemleges felelősség alapfeltétele, hogy a több bányavállalkozó által végzett bányászati tevékenység eredményeképpen bekövetkezett kár egységes legyen.

A bányakárnak nem minősülő, nem a bányászati tevékenységgel okozati összefüggésben keletkezett károkat a Polgári Törvénykönyv általános szabályai szerint kell megtéríteni.

A bányavállalkozó felelősségi körének különleges esetét képezi, ha a bányászati joggal rendelkező gazdálkodó szervezet felszámolási vagy végelszámolási (csőd-) eljárás alá kerül. A felszámolási eljárás megindításának akkor van helye, ha a bányavállalkozó fizetéseképtelenné válik, tartozásai meghaladják vagyonát és emiatt jogutód nélküli megszüntetésére kell intézkedni. Végelszámolásról ezzel szemben akkor beszélünk, ha a

⁹⁶ Az 1946. évi XIII. törvény.

⁹⁷ Az 1948. évi XXV. törvény és az 1949. évi 20. tvr.

bányavállalkozó pénzügyi helyzete megfelelő, de egyéb okból elhatározza a cég jogutód nélküli megszüntetését⁹⁸.

A Vhr. rendelkezése szerint a felszámoló, végelszámoló az eljárás befejezéséig köteles a bányavállalkozót terhelő tájrendezési és bányakár kötelezettségeket teljesíteni. A jogszabály a felsorolt kötelezettségek teljesítésének egyszemélyi felelőseként azért a felszámolót, illetve a végelszámolót nevesíti, mert az eljárások cégbíróóság által elrendelt megindítását követően a cég korábbi vezetése már nem rendelkezik a cég vagyona felett, és a nyilvánvalóan jelentős anyagi kötelezettséggel járó tájrendezési feladatok végrehajtására, illetve a bányakárok megtérítésére vonatkozó döntési jogosultsággal kizárólag e személyek vannak felruházva. Ebben az esetben a bányavállalkozó felelőssége jogszabályi rendelkezés folytán átszáll a felszámolóra vagy végelszámolóra és a felelősségi körből fakadó feladatok végrehajtását a bányahatóság a továbbiakban már tőle, nem pedig a bányavállalkozótól kéri számon.

A felszámoló, illetve végelszámoló a felsorolt kötelezettségek teljesítése alól csak úgy mentesülhet, ha talál olyan vállalkozót, akire a bányászati jogot (beleértve valamennyi kötelezettséget is) átruházhatja. Ez egyéb okból is elemi érdeke, hiszen jogszabályból fakadó feladata, hogy a felszámolási, végelszámolási eljárást a lehető legjobb pénzügyi mérleggel zárja le.

A felszámolási és végelszámolási eljárás bányahatósághoz történő bejelentését a Bányatörvény az eljárás megindítását követő 8 napos határidőn belül írja elő.

Amennyiben mégis bekövetkezik olyan eset, hogy a bányavállalkozó jogutód nélkül megszűnik, a cég megszűnése még nem jelenti automatikusan a bányászati jog megszűnését is. A Bányatörvény e vonatkozásban – elsősorban az ásványi nyersanyagok további kiaknázhatóságának további biztosítása érdekében – egy késleltetési lehetőséget teremtett meg. Ennek keretében a jogutód nélkül megszűnt bányavállalkozó hatósági engedélyben megállapított bányászati jogát (a fennálló bányakár, tájrendezési, környezet- és természetvédelmi kötelezettségekkel együtt), a Magyar Bányászati Hivatal átruházás céljából a minisztérium hivatalos lapjában, valamint a Bányászati Közlönyben meghirdeti. Amennyiben a meghirdetéstől számított egy év elteltéig a bányászati jog más személy részére nem kerül átruházásra, a bányászati jogot (a bányatelket) a bányakapi-

⁹⁸ Lásd az 1991. évi IL törvény előírásait.

tánság hivatalból törli és intézkedik a fennmaradó kötelezettségeknek az esetlegesen még rendelkezésre álló biztosíték terhére történő teljesítéséről.

Ez utóbbi, a bányavállalkozó által nyújtandó biztosítékre vonatkozó szabályozás és joggyakorlat a következő.

A bányavállalkozót terhelő kötelezettségek teljesítésére – különösen a bányakárok megtérítésének, valamint a tájrendezési kötelezettségek teljesítésének pénzügyi fedezetére – a bányakapitányság a bányászati jog átruházására, a műszaki üzemi terv vagy a tájrendezési terv jóváhagyására vonatkozó hatósági engedélyben, illetve a műszaki üzemi terv felülvizsgálatának keretében biztosíték adását írhatja elő. A biztosíték vonatkozásában a bányavállalkozónak a biztosítékadás módjára vonatkozó ajánlata alapján hozza meg döntését. A biztosítékadási ajánlat nem tartalmazhat jövőbeli ígéretet.

Ha a bányavállalkozó a megadott határidőre a biztosítéknyújtási kötelezettségének nem tesz eleget, a bányakapitányság – a kötelezettség teljesítéséig – a bányászati tevékenység megkezdését vagy folytatását felfüggesztheti, illetve szabálytalan bányászati tevékenység jogcímén bányászati bírságot is kiszabhat.

Biztosítékkul általában a bányavállalkozó által hitelintézettel vagy biztosítási társasággal e célra megkötött fedezeti megállapodás, bankgarancia, zálogjog, jelzálog, tartozás-átvállalási szerződés, jogszabály⁹⁹ szerint képzett céltartalék, illetve hitelintézetnél e célra tartósan lekötött pénzbetét szolgálhat. A biztosítékkul szolgáló pénzüsszeg felhasználásához a bányakapitányság hozzájárulása szükséges, amely feltételt a pénzüintézetel kötött szerződésben is rögzíteni kell. A Bányakapitányság határozatban tételesen rendelkezik a biztosíték elhelyezési módjáról és mértékéről, e rendelkezés tehát nem pusztán arra szolgál, hogy a Bányakapitányság a biztosítékre vonatkozó ajánlatot elfogadja.

A bányavállalkozó a biztosíték mértékét azzal tudja minimalizálni, ha bányászati tevékenységével párhuzamosan folyamatos tájrendezést is végez, illetve erre irányuló kötelezettségét a mindenkori műszaki üzemi tervben megtervezett módon végrehajtja. Egy megfelelően üzemeltetett bányauzemben – ahol tervszerű bányaművelést és folyamatos tájrendezést végeznek – ugyanis már csak minimális tájrendezési feladatok maradnak a művelés befejezésének időszakára, emiatt a biztosíték is elsősorban csak

⁹⁹ A számvitelről szóló 2000. évi C. törvény.

egy váratlan csődhelyzetben még szükségessé váló tevékenységek finanszírozására szolgál.

A biztosíték mértékét egy adott időszakban (pl. műszaki üzemi tervciklusban) várható költségekre figyelemmel lehet a legpontosabban meghatározni. A végrehajtásra tervezett munkák volumene alapján azonban az adott időszakban a biztosíték indokolt mértéke akár magasabb is lehet, mint a bányauzem működésének végállapota idején várható költségek mértéke. A bányavállalkozó által felajánlott és a Bányakapitányság által elfogadott biztosíték mértékét minden tervciklusban legalább a műszaki üzemi terv jóváhagyási eljárásában felül kell vizsgálni.

A kutatási tevékenységek végzéséhez biztosíték nyújtása kötelező, attól a Bányakapitányság jogszerűen nem tekinthet el. A biztosíték alapját a kutatási tevékenység során várható összes kötelezettség teljes ellenértéke képezi, amelyet a kérelmező köteles tételes költségbecsléssel meghatározni.

A Bányakapitányságnak ugyancsak nincs mérlegelési jogköre a biztosítékadás vonatkozásában a bányászati jog átruházása során. A Bányakapitányság csak a bányászati jog átvevője által felajánlott és elfogadható, ténylegesen biztosítékul szolgáló biztosíték megléte esetén járulhat hozzá a bányászati jog átruházásához.

Egyéb, a bányatörvényben felsorolt esetekben a Bányakapitányság mérlegelési jogkörrel rendelkezik a biztosítékadás szükségessége vonatkozásában, de a bányászati tevékenységek vonatkozásában a bányavállalkozó felelősségére való tekintettel a biztosítéknyújtástól gyakorlatilag csak kivételes esetekben tud eltekinteni. A feltárás és mezőfejlesztés időszakában – a jelentős beruházási költségigényre tekintettel – a bányavállalkozó által nyújtandó biztosíték minimalizálása indokolt, de a további üzemelési időszakokban már a ténylegesen indokolt mértékű biztosíték nyújtására kell intézkedni.

Mind a kutatásra, mind a feltárásra és kitermelésre szolgáló első műszaki üzemi tervben a bányavállalkozó köteles a műszaki tartalomhoz igazodó költségbecslést készíteni, amely a biztosíték alapjának meghatározására szolgál. A biztosíték minimális mértékeként legalább a váratlan csődhelyzet bekövetkezése esetén teljesítendő legfontosabb élet- és balesetvédelmi, valamint egyéb biztonsági intézkedések fedezetét kell meghatározni. A további időszakra vonatkozó műszaki üzemi tervekben a bányavállalkozó minden esetben köteles felülvizsgálni és indokolni az

által korábban felajánlott és a bányakapitányság által elfogadott biztosíték megfelelőségét, vagy köteles azt kiegészíteni.

9. AZ INGATLANOK BÁNYÁSZATI HASZNÁLATRA TÖRTÉNŐ IGÉNYBEVÉTELE, A BÁNYÁSZATI TEVÉKENYSÉGEK SORÁN FELSZÍNRE EMELT VIZEK HASZNÁLATA¹⁰⁰

A Bányatörvény az ingatlanok bányászati célú használatára vonatkozó szabályozásnál a következő tényeket és érdekeket veszi figyelembe:

- a) az ásványi nyersanyagok természetes előfordulásukban nem az ingatlantulajdonos, hanem az állam tulajdonában állnak;
- b) az ásványi nyersanyagok sajátossága a helyhez kötöttség;
- c) a bányászati tevékenység és a földtani kutatás mindig a tevékenységgel érintett ingatlanok valamilyen mértékű igénybe vételével, használatával jár;
- d) a bányászati tevékenység szükségképpen beavatkozással jár az épített és a természeti környezet viszonyaiba;
- e) a védelem alatt álló természeti és környezeti értékek megóvásához fűződő közérdek, valamint az állampolgárok egészséges környezethez fűződő joga megelőzheti a bányászathoz fűződő gazdasági érdekeket;
- f) az Alkotmány minden tulajdonost azonos szintű védelemben részesít, függetlenül a tulajdonosi formától (állami tulajdon – magántulajdon).

A bányászati tevékenység végzéséhez általában nem szükséges az ásványvagyonnal érintett valamennyi ingatlan tulajdonjogának megszerzése, elegendő, ha az ingatlan használatának jogát a bányavállalkozó, illetve a földtani kutatást végző valamilyen jogcímen a tulajdonostól megszerzi. Amennyiben azonban egy adott területen a bányavállalkozó engedélyt kap bányászati tevékenységek végzésére, úgy szükségszerűen alkalmaznia kell a Bányatörvény felszíni ingatlantulajdon korlátozással kapcsolatos előírásait. Az ingatlanhasználat ésszerű keretek között tartását több bányajogi

¹⁰⁰ A vonatkozó előírásokat a Bányatörvény 38.-40. §-ai és 44. § (4) bekezdése, a Vhr. 23. §-a, valamint az 1976. évi 24. tvr. tartalmazzák.

jogintézmény is szolgálja. Egyrészt a műszaki üzemi terv jóváhagyása során a bányakapitányság és az eljárásban résztvevő szakhatóságok vizsgálják az ingatlan használat tervezett módjának és mértékének indokoltságát, másrészt, ha érdek fűződik a felszíni ingatlan sértetlenségéhez, akkor annak biztosítására védőpillért kell kijelölni. Emellett az ingatlanhasználat különös feltételeinek érvényesítését szolgálja a bányatörvény un. kivett helyekre (fogalmát lásd a III/1.1 fejezetben) vonatkozó szabályozása is.

A bányászati tevékenységekkel az ingatlanokra kifejtett hatás különböző mértékű lehet és az ingatlan rendeltetésszerű használatának befolyásolása szerint három kategóriába sorolható.

9.1 Az ingatlan tulajdonos tűrésre kötelezettsége

A bányászati tevékenység, illetve a földtani kutatás során történő ingatlanhasználat első módját azok az esetek képezik, amikor a tevékenység az ingatlan rendeltetésszerű használatát nem akadályozza. Ebben az esetben a Bányatörvény az ingatlan tulajdonosát tűrésre kötelezi. E körbe tartozik, amikor a bányavállalkozó vagy a földtani kutatásra jogosult szervezet az ingatlanon, annak rendeltetésszerű használatát nem akadályozó módon megfigyeléseket, méréseket (pl. szeizmikus robbantás és felvételezés) végez, jeleket helyez el, illetve az ingatlan felszíne alatt vagy felett vezeték (pl. függőpálya, csővezeték) létesít, továbbá mindezeket rendszeresen ellenőrzi, javítja, karbantartja. A kötelezett ingatlan tulajdonos az ingatlan használata során köteles az ingatlanon elhelyezett jeleket, létesítményeket megkímélni. A bányavállalkozó, illetve a földtani kutatást végző viszont az ingatlan tulajdonosát (kezelőjét, használóját) legalább 8 nappal a tevékenység megkezdése előtt köteles kiértesíteni és amennyiben az ingatlan használata során kárt okoz, azt köteles a bányakárookra vonatkozó szabályok szerint megtéríteni.

A tűrésre kötelezettség csak a hatósági engedély alapján gyakorolt tevékenységek vonatkozásában áll fenn.

9.2 Az ingatlan használat közérdekű korlátozása szolgalm alapításával¹⁰¹

Az ingatlanhasználat második módját azok az esetek képezik, amikor a bányavállalkozó, vagy a földtani kutatást végző által kifejtett tevékenység, továbbá az ingatlanon elhelyezett létesítmény az ingatlan rendeltetésszerű használatát akadályozza. Tipikusan ebbe a körbe tartoznak azok az esetek, amikor az ingatlanon kutatási és bányászati műveletekhez szükséges berendezést, szénhidrogén szállító- vezetéket és az azok tartozékát képező állomásokat, oszlopokat, egyéb kisegítő létesítményeket helyeznek el. A Bányatörvény ebben az esetben lehetővé teszi, hogy kártalanítás ellenében a jogosult a tevékenység befejezéséig szolgalm alapítását igényelhesse.

A bányajogi szolgalm olyan közérdekből eredő ingatlanhasználati jog, amely a következő jellemzőkkel bír¹⁰²:

- a) csak jogszabályban meghatározott jogosultak javára létesíthető,
- b) létesítésének alapfeltétele a közérdek megléte (csak jogszabályban meghatározott tevékenységek folytatása esetében lehetséges)
- c) jogszabályban meghatározott közigazgatási szerv hatósági határozatával alapítható,
- d) a szolgálmi jog jogosultja mindig valamely tevékenység gyakorlására jogosultságot szerzett személy, kötelezettje pedig mindig a tevékenységgel érintett ingatlan mindenkori birtokosa,
- e) a szolgalm a kötelezettet az ingatlan-nyilvántartásba való bejegyzés nélkül is köti,
- f) alapításáért a kötelezettet minden esetben kártalanítás illeti meg.

A szolgalm alapítása fogalmilag azt jelenti, hogy annak jogosítottja a más tulajdonában lévő ingatlant – kártalanítás ellenében – meghatározott terjedelemben használhatja, illetve a tulajdonost valamilyen tevékenység eltűrésére kötelezi. A bányajogi szolgalm rokon a polgári jogból ismert telki szolgálommal; a kettő közötti különbség abban nyilvánul meg, hogy a bányajogi szolgalm nem valamely más ingatlan rendeltetésszerű használatának előmozdítására, hanem valamely tevékenység zavartalan végzésére szolgál és a jogosítottat nem ingatlan birtokosi minőségében, hanem a

¹⁰¹ A közérdekű használatok fogalma megtalálható a Jogi Lexikon címszavánál (362-363. p.)

¹⁰² Lásd a polgári törvénykönyv magyarázatát (I. k. 421-422. p.)

tevékenység végzésére kapott jogosultsága alapján illeti meg. A bányajogi szolgálatom ún. közérdekű szolgálatom.

A szolgálat alapítása, valamint a kártalanítás módja és mértéke tekintetében a bányavállalkozó és egyéb jogosult köteles - ajánlat előzetes megküldésével - az ingatlan tulajdonosával egyezség létrehozását megkísérelni. Amennyiben közöttük az egyezség nem jön létre, a szolgálat alapítása és az ezért járó kártalanítás tárgyában, kérelemre a területileg illetékes közigazgatási hivatal határoz. A kártalanítás megállapításánál a szolgalmi jog alapításának az időpontja irányadó. A kártalanítás mértékének meghatározásánál az ingatlan rendeltetészerű használata akadályoztatásának mértékét, illetve az ingatlan forgalmi értékében ezáltal beálló csökkenést kell figyelembe venni. A szolgalmi jogot a jogosult kezdeményezésére az ingatlan-nyilvántartásba be kell jegyezni. A szolgalmi jog kötelezettje az ingatlan mindenkori tulajdonosa, tulajdonos változás esetén a szolgalmi jog az új tulajdonost az ingatlan-nyilvántartásba történő bejegyzés nélkül is köti. A szolgalmi jog alapján elhelyezett létesítmények miatt az ingatlan forgalmi értékében bekövetkezett csökkenés nem minősül bányakárnak.

9.3 Az ingatlan kisajátítása¹⁰³

Az idegen ingatlanok igénybevételének harmadik módját azok az esetek képezik, amikor a bányászati tevékenység, illetve az ezzel összefüggésben elhelyezett létesítmények az ingatlan rendeltetészerű használatát jelentős mértékben akadályozzák vagy megszüntetik. E kategóriába tartozik az az eset is, amikor a bányavállalkozónak a bányászati tevékenység végzéséhez az adott ingatlanra tartósan szüksége van.

Ezekben az esetekben a bányavállalkozó kezdeményezheti az ingatlan tulajdonosánál az ingatlan tulajdonjogának (kezelői jogának) adásvétel útján történő megszerzését és amennyiben ez nem vezet eredményre, úgy közérdekből – az ingatlan tulajdonosának fizetendő kártalanítás ellenében – kisajátítás jogcímén szerezheti meg az ingatlan használati jogát. A kisajátítás iránti igényhez fűződő jog az ingatlan tulajdonosát is megilleti, ha megítélése szerint a bányászati tevékenység, illetve az elhe-

¹⁰³ A fogalomhoz tartozó legfontosabb tudnivalókat a Jogi Lexikon címszava (338. p.) foglalja össze.

lyezett bányászati létesítmény az ingatlan rendeltetésszerű használatát megszüntette vagy súlyosan akadályozza és a bányavállalkozó ennek ellenére nem kíván vele megállapodni. Az erre vonatkozó igényét a súlyos akadályozás kezdetétől számított 1 éven belül terjesztheti elő.

A kisajátítási eljárást az erre irányuló kérelem alapján a területileg illetékes közigazgatási hivatal folytatja le. A közigazgatási hivatal határozata ellen államigazgatási úton jogorvoslatnak helye nincs, de mindkét fél kérheti a kártalanítás összege vonatkozásában a kisajátítási határozat bírósági felülvizsgálatát. A kisajátítással kapcsolatban felmerülő kiadásokat, beleértve a kártalanítás előrelátható összegét és az eljárási költségeket is a bányavállalkozó az eljárás megindításakor köteles megelőlegezni.

A kisajátítás tulajdonképpen a jogrendben szabályozott kényszeradásvétel, amikor az ingatlan tulajdonosa valamilyen jogszabályban meghatározott közérdekből (a bányászat is e körbe tartozik) köteles tulajdonjoga átszállását eltérni, ugyanakkor igényelheti az ingatlan teljes értékének megtérítését. Kisajátításra csak teljes és feltétlen kártalanítás ellenében kerülhet sor. A kártalanítást azonban nem csak pénzben, hanem csereingatlannal vagy mindkettővel együtt is lehet nyújtani.

A közigazgatási hivatal a kisajátítási kérelem benyújtását követően a kártalanítás összegének megállapítása céljából szakértőt rendel ki. A szakértő feladata, hogy a kisajátítandó ingatlan környezete, fekvése, művelési ága és egyéb jellemzői figyelembevételével meghatározza az ingatlan valós értékét és az ingatlan tulajdonosát megillető egyéb címen járó kártalanítást. A szakértő tulajdonképpen arra ad választ, hogy a felek között korábban meghiúsult adásvételi tárgyalás során előterjesztett vételár ajánlatok közül melyik a valós. A gyakorlatban eddig a szakértők által meghatározott kártalanítási összegek általában a bányavállalkozó által az ingatlan megvásárlása érdekében tett eredeti vételi ajánlat és az ingatlan tulajdonos által megszabott vételár közé estek.

A bányászati tevékenység végzéséhez szükséges ingatlan kisajátításának egyetlen célja van, az ásványi nyersanyagokhoz történő hozzáférés biztosítása. Nyilvánvaló, hogy a kisajátítani kért ingatlan tulajdonosának érdekeit adott esetben súlyosan sértheti ez az igény, ezért erre tekintettel írják elő a jogszabályok meghatározott közérdekű cél meglétét. Az ásványi nyersanyagok az állami tulajdonjog és gazdálkodási vagyon körébe tartoznak és az ásványi nyersanyagok kitermelhetőségének állami kényszereszközökkel történő biztosítása, éppen emiatt képez közérdeket. A közérdek megléte független attól, hogy a bányászati tevékenységet

adott esetben a tulajdonos állam nem saját alapítású gazdálkodó szervezet útján gyakorolja, hanem állami tulajdonrészrel nem rendelkező gazdasági társaság végzi hatósági engedély alapján.

Az ingatlan tulajdonjogát kisajátítással akkor lehet megszerezni, ha az adásvétel útján nem lehetséges. Lehetőség van az ingatlan meghatározott részének kisajátítására is, a tulajdonos kérelmére azonban az ingatlan közérdekű célra nem szükséges részét is ki kell sajátítani. Az ingatlan részbeni kisajátítása esetén a tulajdonos értékvesztés megtérítésére tartathat igényt.

Az ingatlant kisajátítani a Magyar Állam javára lehet, melyre a bányavállalkozót – a bányászati jogosultsága időtartama alatt – megilletik az ingatlan birtoklására és ingyenes használatára vonatkozó jogok, azonban az ingatlan nem rendelkezhet, így pl. az ingatlant nem idegenítheti el és nem terhelheti meg. A kisajátítási jog alapján elhelyezett bányászati létesítményekkel okozott hátrány sem bányakár, a kártalanításra a kisajátítási eljárás keretében kerül sor.

Amennyiben a megkutatott ásványi nyersanyag előfordulás művelése érdekében szükségessé válik, a bányászati jog jogosítottja kezdeményezheti a kisajátítási eljárás lefolytatását, de a közérdekű cél meglétét az állam képviselőjének kell az eljárás során igazolnia. A bányászati tevékenység végzésére jogosult bányavállalkozó ugyanis bányászati célra a kisajátítást csak kezdeményezi, de a kisajátítás a Magyar Állam javára történik. Ezért alakult ki az a hatósági gyakorlat a bányászati kisajátítási eljárásokban, hogy az állam részéről a gazdasági és közlekedési miniszter a kisajátítási eljárásban való részvételre – az állam képviselőjére – a területileg illetékes bányakapitányságot jelöli ki. Az állami képviselő tartalma e vonatkozásban kizárólag az ásványi nyersanyagok vonatkozásában fennálló állami érdekek képviselőjére korlátozódik. A kijelölés alapján a bányakapitányság igazolja az ásványi nyersanyag előfordulását, az ipari vagyont meglétét, a kitermelési tevékenység hatósági engedélyek általi megalapozottságát, az ingatlan adott mértékű igénybevételének indokoltságát, továbbá szükség esetén egyéb szakmai szempontok szerint véleményezi is a kisajátítási tervet.

9.4 A bányászat vízhasználati joga

A bányászati tevékenységek nemcsak a felszíni ingatlanok, hanem szükségszerűen a felszíni és felszín alatti vizek igénybevételével és használata-

tával is járnak. Hatályos bányajogunk általános szabálya szerint a vizekre a környezetvédelmi és vízügyi jogszabályok előírásai az irányadók, amennyiben azonban a Bányatörvény e tárgykörben tartalmaz előírásokat, úgy a Bányatörvény különös szabályai megelőzik az egyéb jogszabályokban foglalt általános előírásokat.

A bányászati tevékenységek az alábbi területeken kapcsolódhatnak a felszíni és felszín alatti vizekhez:

- a) a mélyműveléses szilárdásvány bányászat esetében gyakran szükséges a felszín alatti vizek kiemelése, a víznívó lecsökkentése;
- b) a külfejtéses bányászatban sok esetben kerül sor víztelenítésre, meglévő felszíni vízfolyások áthelyezésére, illetve – elsősorban a kavicsbányászat következtében – a bányászat gyakran eredményezi tavak kialakulását;
- c) a szénhidrogén bányászat megváltoztatja a tárolók hidrogeológiai viszonyait és igénybe veszi a felszín alatti vízkészleteket (réteg-víz) is.

A vízgazdálkodásról szóló törvény¹⁰⁴ előírásai szerint a vízi munkák elvégzéséhez és vízi létesítmények építéséhez, átalakításához, valamint megszüntetéséhez, továbbá minden egyéb vízhasználathoz a vízügyi hatóság vízjogi engedélye szükséges. A bányavállalkozónak tehát a bányászati tevékenységgel összefüggésben szükségessé váló vízkivételhez, valamint a geotermikus energia felszín alatti vizek kiemelésével történő kitermeléséhez vízjogi engedélyt kell szereznie. Ugyancsak vízjogi engedély alapján történhet a vízkutak bányászati technológiával végzett fúrása is. A vízjogi engedélyezési eljárásban a bányafelügyelet szakhatóságként működik közre.

Ha ásványi nyersanyagok kutatása során víz kerül a felszínre, a bányavállalkozó köteles azt a vízügyi hatóságnak 24 órán belül bejelenteni.

A bányavállalkozó a bányászati tevékenység biztonsága érdekében kiemelt vizet (bányavizet) bányaiüzemi célra szabadon felhasználhatja, a saját üzemében felhasználni nem kívánt ivóvíz minőségű vizet viszont köteles hasznosításra a vízügyi szerveknek átadni. Az átadásra kerülő bányavíz mennyiségének és minőségének megóvásáról, amíg az a bányaiüzem területét el nem hagyja, a bányavállalkozó köteles gondoskodni, de

¹⁰⁴ Lásd az 1995 évi LVII. törvény előírásait.

a hatóság által engedélyezett érték alatt a bányavíz mennyiségi változásáért nem felelős. A vízigények kielégítésénél figyelemmel kell lenni az ásványi nyersanyagok kitermelési szempontjaira is. Ennek biztosítása érdekében a vízügyi hatóság az ügy elbírálásába köteles bevonni a bányahatóságot is.

Külön szabályozás vonatkozik a bányatavakra. Ezekre is irányadóak a vízügyi jogszabályok rendelkezései, de alkalmazásuk szempontjából meg kell különböztetni azokat a tavakat, amelyek területén a bányavállalkozó jogszerűen bányászati tevékenységet végez, azoktól a tavaktól, ahol a bányászati tevékenységet már befejezték¹⁰⁵. A tulajdonképpeni bányató fogalom csupán utóbbi esetben értelmezhető, ahol ugyanis még folyamatban van a bányászati tevékenységek végzése, ott végső soron a tó a bányászati tevékenység végzésének helyét jelenti. Ennek különösen a bányatavak halászati, horgászati hasznosítása szempontjából van jelentősége. A művelt bányák területén halászati, horgászati tevékenység végzésére csak akkor van lehetőség, ha a Bányakapitányság – egyenértékű intézkedések megtétele mellett – a vonatkozó bányabiztonsági szabályzat előírása alól eltérést, felmentést engedélyez. Az eltérés, felmentés engedélyezése során olyan egyenértékű intézkedéseket kell tenni, hogy az annak során lehetővé tett halászati, horgászati tevékenység és a bányászati tevékenység együttes végzése során a Bányatörvény preambulumban felsoroltak védelme, érvényesülése biztosított legyen.

¹⁰⁵ Lásd az 1997. évi XLI törvény 2. § (1) bekezdés f) pontjának meghatározását.

III. FEJEZET

A Bányászati Szakigazgatási Eljárások

A bányászati tevékenységek megkezdéséhez, végzéséhez és befejezéséhez különböző hatósági engedélyezési eljárások lefolytatása szükséges. E hatósági eljárások szervesen kapcsolódnak egymáshoz és meghatározott rendben követik egymást. Lényeges ismervük, hogy először mindig a bányászati jogosultság kérdésében kell döntést hozni és csak ezt követően kerülhet sor magának, a bányászati tevékenységnek az engedélyezésére.

A hatósági engedély¹⁰⁶ nem más, mint a közigazgatási szerv határozata, amellyel meghatározott tevékenység végzését vagy cselekmény megtörténtét jogilag lehetségessé teszi, illetve amelynek hiányában a tevékenység végzése, a cselekmény elkövetése tilos. Ha az engedélyes nem tartja magát a határozatban rögzített feltételekhez, akkor az engedély tőle visszavonható.

Az egyes szakigazgatási eljárások alapvető típusai a következők:

- a) A bányászatra tervezett területen először meg kell ismerni az ásványi nyersanyag előfordulás mennyiségi és minőségi jellemzőit. Ennek érdekében először kutatási jogosultságot kell az adott előfordulásra szerezni (kutatási engedély), majd jóváhagyott műszaki üzemi terv alapján lehet a tervezett kutatási tevékenységet végrehajtani.
- b) Az elvégzett kutatásról zárójelentést kell készíteni.
- c) A zárójelentésben foglaltak alapján bányatelek megállapításával kell ténylegesen lehatárolni a bányászati jogosultság terjedelmét.

¹⁰⁶ A fogalomról bővebben a Jogi Lexikon címszavánál olvashatunk (172-173. p.).

- d) A bányászati jog kereteinek rögzítését követően a tervezett tevékenységre vonatkozóan környezetvédelmi engedélyt kell beszerezni.
- e) A környezetvédelmi engedély megléte esetén műszaki üzemi tervek engedélyeztetésével kerülhet sor a feltárásra, a kitermelésre, a bányauzem szüneteltetésére, illetve a bányabezárásra. A bányanyitással párhuzamosan kell beszerezni az engedélyköteles létesítmények létesítési és használatbavételi engedélyeit is.
- f) A tájrendezési feladatok egészét külön tájrendezési tervben kell engedélyeztetni.
- g) A bányászati jog átruházásához ugyancsak külön hatósági engedély szükséges.
- h) Végül a bánya megszüntetését és tájrendezését követően - ha a külszíni területekre kihatóan mozgások már nem várhatók - lehet a bányatelek törlésével a bányavállalkozó bányászati jogát törölni.

A felsoroltak közül a d) pontban foglalt engedélyt a környezetvédelmi hatóság, a többi engedélyt a bányakapitányság adja ki. Az engedélyköteles tevékenységeket csak a bányahatóság által kiadott engedélyek alapján lehet megkezdeni és az abban foglalt feltételeknek megfelelően lehet gyakorolni.

A felsorolás nem teljes, számos esetben további hatósági engedélyeket kell beszerezni építmények és létesítmények létesítésére, felszín alatti vizek használatára, un. kivett helyek (lásd alább) és erdők bányászati célú igénybevételére, mezőgazdasági ingatlanok művelési ágának megváltoztatása érdekében, stb.

1. AZ ÁSVÁNYI NYERSANYAGOK KUTATÁSA

A kutatásra vonatkozó szabályok először a középkori ércbányászatban alakultak ki. A kutatást (korabeli nevén: turzást) kezdetben megkötés nélkül folytathatták, mások bányászati jogának sérelme nélkül. A Miksa-féle Bányarendtartás előírásai szerint a turzási (altáró hajtási) jogot a bányá-

mestertől lehetett felkérni. A Selmeci Felvilágosító Szabályok, pl. egyszerre kilenc turzás létesítését tették a felkérő számára lehetővé. A felkérő ezeket a legjobb tudása szerint vájhatta a telér mentén. A turzást, a felkérést követő 3 napon belül meg kellett kezdenie, ellenkező esetben kutatási joga elenyészett. Az 1854. évi Általános Bányatörvény kutatáson a fenntartott ásványok telepeikben történő felkérését, illetve olyan mértékű feltárását értette, amely alapján azokra tulajdonjog (bányatelek) adományozása történhetett¹⁰⁷. A kutatás tulajdonképpen a kutatási engedélyben meghatározott, az ún. vájástérdemlőségig folytatott előmunkálatokat foglalta magában. A kutatási tevékenységet alapvetően két fázisra bontották:

- a) az előkutatás vagy általános kutatás magában foglalta a terep földtani és bányászati bejárását, valamint a kőzetek fúrások és árkok által történő tanulmányozását, de kizárólagos jogot nem származtatott a jogosított részére;
- b) a rögzített kutatás (az ún. szabadkutatás) viszont a reménybeli területek kutató vágták és aknák, illetve fúrások által történő feltárását tette lehetővé, kizárólagos jog biztosításával.

A törvény a kutatási területek méretét nem korlátozta, továbbá ugyanazon kutatási területre egyidejűleg több előkutatási engedély is kiadható volt, de legfeljebb 1 év időtartamra. Megkezdett kutatás esetén az engedély érvényessége évenként meghosszabbítható volt. Az előkutatást követően a kutató a kutatási pont megjelölésével szabadkutatást jelenthetett be a bányahatóság felé. A bejelentés eredményeképpen erre a pontra, illetve 224 bécsi öl¹⁰⁸ sugarú körrel határolt környezetére kizárólagos kutatási jogot szerzett a kutatási engedélye érvényességének időtartamán belül.

A II/5.1 fejezetben foglaltak alapján az ásványi nyersanyagok kutatása ma is bányászati tevékenységnek minősül. A hatályos Bányatörvény szerint a kutatás a bányászati tevékenység első szakasza; célja, hogy az ásványi nyersanyag lelőhelyét és tényleges elhelyezkedését kijelölje, valamint meghatározza a kitermelés számba vehető lehetőségeinek megítéléséhez szükséges mennyiségi és minőségi adatokat. Ezek megismerési folyamata szempontjából a Bányatörvény megkülönbözteti azokat a kutatási módszereket, amelyek nem eredményezik a föld felszínének megbon-

¹⁰⁷ 1854. évi Általános Bányatörvény 13. §.

¹⁰⁸ 1 bécsi öl 2,0258 m volt.

tását, azoktól, amelyek a földkéregbe hatolva szolgáltatnak információt. Előbbieket a törvény az előkutatás fogalomkörébe sorolja, megkülönböztetve azt a tényleges ásványi nyersanyag kutatási tevékenységtől.

1.1 A bejelentés alapján végezhető felszíni előkutatás¹⁰⁹

A felszíni előkutatás célja az ásványi nyersanyag lelőhely meglétének kimutatására, valamint az ásványi nyersanyag megközelítő elterjedésének, mennyiségének meghatározására irányuló kutatás. Az előkutatás általában a tényleges kutatási tevékenységet megelőzően végzett, a talaj felszínének megbontásával nem járó megfigyelés, mérés stb. gyűjtőfogalma.

Az előkutatást akkor lehet a talaj megbontásával nem járó ásványi nyersanyagkutatásnak minősíteni, ha azt távérzékeléssel, légi geofizikai méréssel, felszíni geofizikai méréssel (a szeizmikus mérési módszereket kivéve), terepi földtani észleléssel, illetve méréssel, felszíni vagy felszín közeli laboratóriumi mértékű mintavételezéssel, továbbá az előzőekben felsoroltakhoz hasonló és a talaj felszínének megbontását nem eredményező kutatási módszerekkel végzik.

A törvényalkotó a felszíni előkutatás végzéséhez csak a bányahatóság felé fennálló bejelentési kötelezettséget ír elő, ellentétben a kutatási joggal, amely kizárólag hatósági engedély alapján vagy koncessziós szerződéssel szerezhető. A felsoroltaktól eltérő módszerrel végzett minden más ásványi nyersanyagkutatáshoz szükséges a bányahatóság kutatási engedélye.

Az előkutatás végzőjét nem terhelik a bányászati tevékenységre vonatkozó törvényben meghatározott kötelezettségek (pl. műszaki üzemi terv, felelős műszaki vezető stb.). Nem érvényesülnek a bányászati tevékenységhez kötődő fokozott felelősségi szabályok sem, az okozott károkat a Polgári Törvénykönyv előírásai szerint kell megtérítenie. Az előkutatásról zárójelentést sem kell készíteni, de a tevékenység során nyert földtani adatokat a Magyar Geológiai Szolgálat részére be kell jelenteni. A bejelentési kötelezettség nem korlátozza a kutató azon jogát, hogy az ásványvagyonra vonatkozóan nyert ismeretekkel szabadon rendelkezhet.

¹⁰⁹ Az előkutatásra vonatkozó szabályokat a Bányatórvény 4. § és 49. § 7. pontja, illetve a Vhr. 1. § és 34. § (7) bekezdése tartalmazza.

Az előkutatás ugyanakkor – tekintettel arra, hogy végzéséhez nem szükséges hatósági engedély – az előkutató részére a területen semmilyen előjogot, kizárólagosságot sem biztosít. Ha az előkutatással érintett területre vonatkozóan más személy hatósági engedéllyel kutatási vagy bányászati jogot szerez, akkor az előkutatáshoz fűződő jogosultság megszűnik, mert ugyanazon területen, ugyanarra az ásványi nyersanyagra vonatkozóan egyidejűleg csak egy – a joghatásait tekintve erősebb – jog állhat fenn.

Az előkutatást, a tevékenység megkezdése előtt 30 nappal a bányakapitányságnak írásban be kell jelenteni. A bejelentésnek tartalmaznia kell az előkutatást végző megnevezését és címét, az előkutatással kutatni kívánt ásványi nyersanyagot, az érintett ingatlanok helyét, megjelölését és területét, az előkutatás tervezett idejét, a kutatási módszerek rövid leírását és az elbíráláshoz szükséges egyéb adatokat. A bejelentéshez csatolni kell az előkutatással érintett terület helyszínrajzát, illetve a terület tulajdonosával kötött megállapodás másolatát, továbbá a külön jogszabályban esetleg előírt egyéb hatósági engedélyek másolatát.

Bizonyos esetekben ugyanis az előkutatás végzéséhez – külön jogszabályok előírásai alapján – más hatóságok engedélyeit kell beszerezni. Ez nemcsak az előkutatásra igaz, hanem a bányászati tevékenységekre általában is. Ha külön jogszabály előírja, akkor más hatóság előzetes engedélye, bizonyos esetekben pedig szakhatósági hozzájárulása szükséges a bányászati tevékenység engedélyezéséhez. Ilyen hatósági engedélyek megléte szükséges, pl. az ún. kivett helyen végzendő előkutatás és bányászati tevékenységek végzéséhez.

A bányászati tevékenységek szempontjából kivett helynek minősül

- a) a belterület és a külterület beépítésre szánt része;
- b) a közlekedési célt szolgáló terület;
- c) az üzemi terület, a függőpálya vagy vezeték alatt, illetve felett lévő terület, valamint azok biztonsági- és védőövezete;
- d) vízfolyás vagy állóvíz medre, vízi létesítmény, ivóvíz, ásványvíz, forrás, gyógyvíz és azok kijelölt védőterülete;
- e) a védett természeti terület, a védőerdő, továbbá a gyógy- és üdülőhelyek védőövezete;
- f) a műemléki, illetve régészeti védelem alatt álló ingatlan, továbbá a honvédelmi létesítmények területe;

- g) végül kizárólag a külfejtések vonatkozásában az ingatlan nyilván-
tartásban szántó, szőlő, gyümölcsös, kert művelési ágban nyilván-
tartott és legalább az 1-4. minőségi osztályba tartozó termőföld.

Hangsúlyozni kell, hogy a kivett helyek fogalma pusztán gyűjtőfogalom. Az e körbe sorolt területek és létesítmények közös jellemzője, hogy ott a bányászati tevékenységet csak a bányafelügyeletnek az illetékes hatóság-
gal egyetértésben kiadott engedélyében meghatározott feltételek mellett szabad folytatni. A kivett helyhez kötődő érdekeltség még a termőföld esetében sem terjeszthető ki a kivett helynek minősülő ingatlanok tulajdo-
nosainak érdekeire. Az érdekeltek megnevezés alatt ugyanis a jogszabály nem az érintett ingatlanok tulajdonosait vagy a felsorolt létesítmények üzemeltetőit, hanem a hatáskörrel felruházott hatóságokat érti.

A termőföld kivett helyé minősítésével kapcsolatban további megszorító feltétel, hogy kizárólag a külfejtéssel történő bányaművelés esetében értelmezhető, sem a kutatás, sem a mélyműveléssel vagy fűrő-
lyukon keresztül történő bányászat esetkörüire nem alkalmazható.

A kivett hely fogalma nem csak a ma hatályos bányatörvényből ismert. E fogalmat¹¹⁰ ugyanis az 1854. évi Általános Bányatörvény vezette be Magyarországon mindazon területek gyűjtőfogalmaként, amelyeken a kutatást csak a földtulajdonos vagy valamely hatóság engedélye mellett lehetett végezni.

Az előkutatás fogalomkörén belül célszerű említést tenni egy – ma már egyre inkább kereskedelmi jellegűvé váló – tevékenységről, az ásványgyűjtésről. Magyarországon az ásványgyűjtés részletes szabályai nincsenek jogszabályi szinten meghatározva, de ez nem jelenti azt, hogy az ásványgyűjtés, mint tevékenység egésze teljesen szabályozatlan lenne. A nem hobbi szinten, hanem kereskedelmi célból és mennyiségben vég-
zett ásványgyűjtés ugyanis, mint felszíni és felszínközeli „mintavételezés” csekély párhuzam alkalmazásával jól besorolható a felszíni előkutatás fogalmába, mert általában az ásványgyűjtés egyik célja – túl a tényleges leletszerzésen – kétségtelenül az előfordulás megismerését is szolgálja, éppen a további leletszerzések érdekében.

Emellett a régészeti tevékenységekre vonatkozó jogszabály¹¹¹ is megfogalmaz olyan előírást, amelyet az ásványgyűjtés esetére alkalmazni

¹¹⁰ Eredetiben: Ausgenommene Plätze.

¹¹¹ A 9/1999. (VII. 16.) NKÖM rendelet 1. § f) pontja.

kell. A jogszabály szerint ugyanis un. természettudományi feltárásnak minősül minden olyan gyűjteményezési, illetve földmunkával egybekötött tevékenység, mely a szervesen világ (ásvány, kőzet, ősmaradvány, meteorit, talaj) és a szerves élet (növény és részei, állat és részei, emberi csontváz, illetve tetem) természettudományi muzeális értékű tárgyainak begyűjtésére vagy helyszínen való megőrzésére, bemutatására irányul. A jogszabály részletesen rögzíti a feltárással kapcsolatos előírásokat is.

Megjegyzendő, hogy az ásványgyűjtés elsősorban szakmai és nem pedig jogi szabályozást igényel. A szükséges jogszabályi előírások ugyanis adottak, a meglévő előírások betartására és érvényesítésére van elsősorban szükség. E vonatkozásban és általában az ásványi nyersanyagok kitermelése körében sajnálatos, hogy a kincstári vagyon feletti tulajdonosi jogkört gyakorló szervezetek nincsenek tisztában a kezelésükbe utalt állami vagyon terjedelmével, de ezen elsődlegesen nem jogi szabályozással, hanem figyelemfelhívással lehet változtatni.

1.2 A kutatási engedély¹¹²

Nyílt területen – ha a tervezett kutatási módszerek az előkutatás fogalmkörébe tartozó tevékenységeket meghaladják – csak kérelemre, a bányahatóság engedélyével végezhető ásványi nyersanyagkutatás. Zárt területen ugyanakkor a kutatási engedélyt a koncessziós szerződés is magába foglalhatja.

A kutatási engedély olyan bányászati jogosítvány, amely kizárólagos jogot ad az engedélyesnek adott ásványi nyersanyag kutatására és eredményes kutatás alapján bányatelek megállapításának kezdeményezésére. A kutatási tevékenység megkezdésére a kutatási engedély azonban önmagában nem jogosít, az csak jóváhagyott műszaki üzemi terv alapján kezdhető meg. A két hatósági eljárás független egymástól és sorrendjük nem cserélhető fel.

A kutatási területet – a benyújtott kérelemben és mellékleteiben meghatározottak figyelembevételével – a bányakapitányság koordinátákkal meghatározott sarokpontokat összekötő egyenesek alapján lehatárolt kutatási blokkokban állapítja meg. A Vhr. előírásai meghatározzák, hogy

¹¹² A kutatás engedélyezésére vonatkozó szabályok a Bányatörvény 6. § (1) bekezdésében, 22. §-ában és 49. § 17. pontjában, valamint a Vhr. 6-7. §-ában találhatók.

a különböző ásványi nyersanyagok esetében mekkora lehet egy-egy kutatási blokk legnagyobb területe és rögzíti azt is, hogy egy bányavállalkozó részére egyidejűleg legfeljebb nyolc kutatási blokk adható.

Egy kutatási blokk területe legfeljebb

- a) szénhidrogének esetében 400 km²;
- b) geotermikus energia esetében 100 km²;
- c) szenek és bauxitfélék esetében 50 km²;
- d) érc tartalmú ásványi nyersanyagok esetében 30 km²;
- e) egyéb szilárd ásványi nyersanyagok esetében 8 km² lehet.

A kutatási blokkok méreteire és számára vonatkozó korlátozó rendelkezések célja, hogy keretek közé szorítsa a kutatási tevékenységgel érintett ingatlanok igénybevételét, valamint megakadályozza a „kutatási monopóliumok” kialakulását. A vállalkozók közötti piaci verseny ugyanis egyes vállalkozásokat arra késztetne, hogy nem csak azokra a területekre szerezzenek bányászati jogot, ahol bányászni kívánnak, hanem mások kizárása érdekében egyéb területekre is. Ezt a vállalkozói érdeket az állam nem érvényesítheti, hiszen az ellenkezik a vállalkozások szabadságához fűződő alapelvvel, illetve az állami tulajdonjog minél teljesebb kiaknázásához fűződő közérdekkel.

A kutatási engedélyt mindazon területekre vonatkozóan meg kell tagadni, ahol a tervezett kutatás kivett helyet érint, és a kutatáshoz a kivett hely jogosítottja nem járult hozzá, vagy az engedély megadása más bányászati jogát sértené. Kutatási engedély nem adható annak sem, aki a bányajáradék bevallására és fizetésére előírt kötelezettségét bármely, általa művelt kitermelőhely vonatkozásában nem teljesítette, illetve a kiszabott bányászati bírságot nem fizette meg.

A kutatás időtartamának kezdő napja az a nap, melyen a kutatási engedély jogerőre emelkedett. Egy határozat a jogerőre emelkedéssel válik végrehajthatóvá, amikor vele szemben már nincs helye rendes jogorvoslatnak (pl. fellebbezésnek). A határozat fellebbezés hiányában a kézbesítéstől számított 15. napon, fellebbezés esetén pedig az azt elutasító II. fokú határozat kézbesítésének napján emelkedik jogerőre.

A kutatási engedély legfeljebb 4 év érvényességi időtartamra adható és legfeljebb két alkalommal a kutatási engedélyben meghatározott érvényességi időtartam felével hosszabbítható meg. A kutatásra engedélyezett maximális időtartamot a jogalkotó azért korlátozta 4 évben, mert

úgy ítélte meg, hogy ezen időtartam alatt még a legköltségesebb, legtöbb műszaki problémával járó kutatások is elvégezhetőek, illetve a kutatással érintett idegen ingatlanok igénybevételenek joga is megszerezhető. A kutatási tevékenységgel érintett ingatlanok tulajdonosaival történő előzetes egyeztetés ugyanis a bányavállalkozó feladata.

A kutatási engedély meghosszabbításra irányuló kérelemnek a bányakapitányság csak akkor adhat helyt, ha a kutató igazolja, hogy a kutatási tevékenységet már megkezdte, de azt a működési körén kívül eső okból nem tudta az engedélyezett határidőben befejezni vagy a jóváhagyott kutatási feladatokat indokoltan kívánja bővíteni. A bányavállalkozónak az akadályok elhárítása érdekében tett intézkedéseit is tételesen igazolnia kell ahhoz, hogy a kérelem elbírálható legyen. A kutatási jogosultság meghosszabbítása csak kivételesen, indokolt esetben engedélyezhető és ez a lehetőség nem automatikusan illeti meg a bányavállalkozót, hanem a bányahatóság mérlegelési jogkörében hozott döntés eredményétől függ.

Nem engedélyezhető a kutatási engedély meghosszabbítása, pl. azokban az esetekben, amikor a bányavállalkozó finanszírozási vagy egyéb okból a határidő lejártáig a jóváhagyott kutatási feladatok végrehajtását még el sem kezdte. A Bányatörvény nem teszi lehetővé, hogy egyes kutatók hosszabb időre – a kutatás szándéka nélkül – a törvényben biztosított előjogukkal élve lekössenek reménybeli ásványvagyonot tartalmazó területeket, a verseny korlátozása, illetve a versenytársak kizárása érdekében.

Amennyiben a bányavállalkozó a kutatási engedély érvényességi idején belül bármely, általa művelt kitermelőhely vonatkozásában a bányajáradék bevallására, illetve megfizetésére vonatkozó kötelezettségét nem teljesíti, úgy a bányakapitányság a kutatási engedély végrehajtását felfüggesztheti, vagy az engedélyt visszavonhatja.

1.3 A kutatás műszaki üzemi terve¹¹³

A kutatási tevékenységet csak jóváhagyott műszaki üzemi terv alapján lehet végezni. A kutatásra vonatkozó műszaki üzemi tervet a koncessziós

¹¹³ A kutatás műszaki üzemi tervére a Vhr. 6. § (8)-(10) és 7. § (3)-(5) bekezdései vonatkoznak.

szerződés megkötésétől, illetve a kutatási engedély jogerőre emelkedésétől számított hat hónapon belül kell benyújtani a bányakapitánysághoz.

A kutatás műszaki üzemi tervének jóváhagyásra történő beterjesztése nem érinti a kutatás engedélyezett időtartamát, a műszaki üzemi terv érvényességi időtartama is legfeljebb 4 év lehet.

A műszaki üzemi tervnek részletesen tartalmaznia kell az előirányzott kutatási feladatokat, az alkalmazásra kerülő konkrét kutatási módszereket és technológiákat, a tervezett létesítmények és alkalmazott berendezések műszaki jellemzőit, a kutatási munkák tervezett módjának, helyének, ütemezésének ismertetését, a várható bányakárok megelőzésére, csökkentésére kidolgozott műszaki intézkedéseket és az ütemezett tájrendezési feladatokat.

A műszaki üzemi terv jóváhagyása során a bányakapitányság azt is vizsgálja, hogy a bányavállalkozó által tervezett kutatási mód és technológia illeszkedik-e az adott ásványi nyersanyag előforduláson korábban folytatott kutatásokhoz, valamint, hogy a tervezett kutatás terjedelme, területi eloszlása elégséges-e, illetve a tervezett technológia alkalmas-e a kutatási engedélyben foglaltak teljesítésére.

A Bányatörvény kivételesen lehetőséget biztosít az ásványi nyersanyagok kutatás keretében történő kitermelésre is. Ennek jellegzetes esete, ha kutató aknák, vágatok vagy árkok kialakításával történik meg a kutatás, tehát a kitermelésre technológiai okból kerül sor. E vonatkozásban alapvető engedélyezési alapelv, hogy a tervezett módszer alkalmas legyen az ásványi nyersanyag előfordulás mennyiségi, minőségi és települési viszonyainak megismerésére. Nyilvánvaló, pl. hogy egy 3 m mély kutatási árok nem lehet alkalmas egy átlagosan 30 m vastag kavics-előfordulás települési viszonyainak egyértelmű megismerésére.

A kutatás keretében végzett ásványi nyersanyag kitermelés másik jellemző esetköre a bevizsgálás, technológiai próba, üzemi kísérlet érdekében végzett kitermelés (próbatermelés, próbatermeltetés). A próbatermeltetést leggyakrabban a szénhidrogén bányászatban alkalmazzák, mert csak ennek során lehet egyértelműen megbizonyosodni arról, hogy a termelő berendezés a tőle elvárható közel állandó teljesítményt képes nyújtani.

A kutatás során végzett minden ásványi nyersanyag kitermelést a kutatás jogosítottja a kitermelés megkezdésétől számított nyolc napon belül köteles bejelenteni a bányakapitányságnak. Utóbbi hiányában a kitermelés szabálytalan bányászati tevékenységnek minősül.

Próbatermeltetés szilárd ásványi nyersanyagok vonatkozásában kizárólag a kutatási engedély érvényességi időtartamán belül végezhető. Szénhidrogének esetében viszont a kutatás befejezésétől számított további 1 éven belül is végezhető külön hatósági engedély alapján. Utóbbi esetben nem a próbatermeltetés ténye engedély köteles, hanem a hozzá kapcsolódó technológia. A kutatási engedély lejártát követő 1 éven túl azonban további próbatermeltetés már szénhidrogének esetében sem engedélyezhető. Az 1 évre vonatkozó korlátozás azért elégséges, mert a kutatás befejezésétől (legkésőbb az engedély lejártától) számított 1 éven belül bányatelek megállapítása kezdeményezhető és a megállapított bányatelek már további jogot biztosít a kitermelés folytatására.

A kutatás során kitermelt ásványi nyersanyagok után az általános szabályok szerint bányajáradékot kell fizetni.

A kutatási tevékenységek végzéséhez kötelező a kutatási tevékenységgel okozott bányakárok, valamint környezetvédelmi- és tájrendezési kötelezettségek fedezésére szolgáló biztosíték adása, annak megkövetelésétől a Bányakapitányság nem tekinthet el. A biztosíték alapját a kutatási tevékenység során várható összes kötelezettség teljes ellenértéke képezi, amelyet a kérelmező köteles egy tételes költségbecsléssel meghatározni.

Amennyiben a bányavállalkozó a jóváhagyott műszaki üzemi terv szerint végrehajtott kutatási tevékenység eredményeképpen olyan ásványi nyersanyagra bukkan, amelyre kutatási jogosultsága nem terjed ki, ezt köteles bejelenteni a bányahatóságnak. Ha a bejelentett ásványi nyersanyag szempontjából a terület nyílt minősítésű, egyidejűleg kezdeményezheti kutatási jogának kiterjesztését ezen ásványi nyersanyagra is. A kutatási jog kiterjesztése a koncessziós szerződés vagy a kutatási engedély módosításával történhet, amelynek kezdeményezésére a koncesszort¹¹⁴, illetve a kutatási engedély jogosítottját elsőbbségi jog illeti meg. A kutatási engedély kiterjesztése nem érinti (nem növeli) a kutatási engedély érvényességi idejét.

A bányavállalkozó a kutatás befejezését követően a kutatási területet részben vagy egészben visszaadhatja. Erre abban az esetben kerülhet sor, ha a kutatási eredmények nem igazolták az előzetes várakozásokat és a bányavállalkozónak emiatt már nem fűződik további érdeke ahhoz, hogy a területen bányászati tevékenységet végezzen. A bányavállalkozó köteles

¹¹⁴ A koncessziós szerződés jogosítottja.

a kutatási terület azon részét visszaadni, amelyre a kutatás befejezését, de legkésőbb az engedélyben megállapított határidő lejártát követő egy éven belül a bányatelek megállapítását nem kezdeményezte. A kutatási területnek azt a részét is vissza kell adnia, amelyre a bányatelek megállapítását jogerősen elutasították.

A terület visszaadáshoz a Vhr. kettős feltételt fűz: a visszaadott terület szénhidrogén kutatásnál min. 10 km², egyéb esetben min. 1 km² kell legyen, továbbá a visszaadásra bejelentett területen a bányakárokat a bejelentést megelőzően meg kell téríteni és teljesíteni kell a tájrendezési kötelezettségeket is.

Ha a kutató kutatási tevékenységet egyáltalán nem végez, a műszaki üzemi tervben foglaltakat nem hajtja végre és a terület visszaadását sem kezdeményezi, akkor a bányakapitányság felszólítja, hogy hajtja végre a műszaki üzemi tervben előírányzottakat vagy adja vissza a területet. Ha e felszólításnak a kutató a felszólításban meghatározott határidőn belül nem tesz eleget, akkor a visszaadást a Bányakapitányság határozattal kényszeríti ki és szabálytalan bányászati tevékenység jogcímén egyéb szankciót alkalmaz.

A kutatás bejelentett befejezésekor vagy a kutatási terület visszaadásakor, de legkésőbb a kutatási engedély lejártá után a bányahatóság ellenőrzi a kutatási területen a tájrendezési kötelezettségek teljesítését, illetve annak végrehajtása esetén intézkedik a bányavállalkozó által lekötött biztosíték felszabadításáról. Amennyiben a bányavállalkozó nem teljesítette a kutatással okozott károk megtérítésével és a tájrendezéssel kapcsolatos kötelezettségeit, a bányahatóság a biztosíték terhére azok teljesítésére intézkedik.

1.4 A kutatási zárójelentés¹¹⁵

A bányavállalkozónak az elvégzett kutatásról, annak befejezésétől számított 6 hónapon belül, földtani szakértő által aláírt kutatási zárójelentést kell készítenie és azt az illetékes bányakapitányságnak, valamint a Magyar Geológiai Szolgálat területileg illetékes területi hivatalának meg kell küldenie.

¹¹⁵ A kutatási zárójelentésre a Vhr. 8. §-ának előírásai vonatkoznak.

Az elvégzett kutatási tevékenység eredményeképpen megismert földtani és egyéb információkat összefoglaló zárójelentést akkor is be kell nyújtani, ha a jogosított a megszerzett információk alapján nem kíván bányatelek megállapítást kezdeményezni és a kutatást sem kívánja tovább folytatni.

A zárójelentésnek többek között tartalmaznia kell az elvégzett kutatómunkák összefoglalását, a megismert földtani-rétegtani és tektonikai, valamint a hidrogeológiai viszonyok leírását, a bányaföldtani körülmények részletes ismertetését, az ásványvagyon számítást és eredményét, valamint a megkutatott ásványi nyersanyag lelőhely műszaki-gazdasági elemzését. A zárójelentésben meg kell határozni a kutatással érintett valamennyi ásványi nyersanyag jellemzőit, tekintet nélkül arra, hogy a bányavállalkozó a felsoroltak mindegyikére kérte-e jogosultságának kiterjesztését. A zárójelentésben becsléssel, illetve számítással meg kell határozni az adott időpontban gazdaságosan kitermelhető ásványvagyon (ipari vagon) mennyiségét és minőségét is.

Amennyiben a zárójelentés a jogszabályi előírásoknak megfelel és azt a bányakapitányság határozatban elfogadta, úgy a bányavállalkozó a kutatás befejezésétől számított 1 éven belül kezdeményezheti a megkutatott ásványi nyersanyag előfordulás egészére vagy adott részére bányatelek megállapítását.

Ha a bányavállalkozó az előírt törvényi határidőn belül e jogával nem él, akkor elveszíti a bányatelek megállapításhoz fűződő kizárólagos jogát. Ezzel a jogvesztő határidővel a törvényalkotó azt kívánta biztosítani, hogy a bányavállalkozó az ásványi nyersanyag kitermelésének szándéka nélkül végtelenségig ne tarthassa fenn egy adott területen kutatási engedéllyel szerzett bányászati jogát.

A jogszerűen folytatott kutatási tevékenység keretében szerzett földtani ismeretek (pl. az alapadatok, a zárójelentés adatai) a jogosult tulajdonát képezik. Ez azonban nem mentesíti a jogosultat, hogy a bányahatóság és a földtani hatóság felé a Bányatörvényben előírt adatszolgáltatási kötelezettségét teljesítse.

A kutatások során szerzett ismeretek az alábbi módon kerülhetnek jogszerűen más személyek birtokába:

- a) A felszíni előkutatás vagy a kutatási engedéllyel végrehajtott kutatás során nyert adatok adásvételi szerződés útján történő átruházásával. Ezekben az esetekben azonban a földtani ismeret fel-

használása során az új tulajdonosnak a bányakapitányság előtt hitelt érdemlően igazolnia kell, hogy jogszerűen jutott az adatokhoz.

- b) Ha a kutatást végző gazdálkodó szervezet jogutód nélkül megszűnt, vagy a kutatást végző magánszemély meghalt és örököse nem él jogi lehetőségeivel, úgy nyílt területen bárki kikérheti a kutatási alapadatokat a Magyar Geológiai Szolgálat Földtani Adattárából. Ennek során nyilatkoznia kell, hogy azokat továbbkutatási engedély megszerzéséhez vagy bányatelek megállapítás céljából kéri, továbbá egyoldalú jognyilatkozattal magára kell vállalnia az összes addig még nem teljesített kötelezettséget (a korábbi kutatáshoz kapcsolódó táj-, környezet- és kárrendezési feladatok végrehajtását).

Az érvényes kutatási engedély – a kötelezettségekkel együtt – a bányászati jog átruházására vonatkozó előírások szerint is átruházható.

A bányakapitányság a hozzá benyújtott zárójelentés adatait regisztrálja és amennyiben a bányavállalkozó kéri, úgy elvégzi a zárójelentésben foglaltak felülvizsgálatát is. Utóbbi esetben a felülvizsgálat alapján a bányakapitányság határozatban állapítja meg, hogy

- a) a bányavállalkozó teljesítette-e a kutatási engedélyben és műszaki üzemi tervben előírt feltételeket,
- b) a zárójelentés kielégíti-e a jogszabályban foglalt feltételeket,
- c) a zárójelentésben foglaltak alapján kezdeményezhető-e a bányatelek megállapítása,
- d) továbbá, rögzíti a kutatással azonosított ásványi nyersanyagok mennyiségi és minőségi paramétereit, megjelölve azokat az ásványi nyersanyagokat, amelyekre vonatkozóan a bányavállalkozó bányatelek megállapítás kezdeményezésére jogosult.

2. A BÁNYATELEK JOGINTEZMÉNYE¹¹⁶

A bányatelek a bányajog hagyományos jogintézménye, amely meghatározza a föld felszínének és mélyének a bányászat céljára elhatárolt részét,

¹¹⁶ A bányatelekre a Bányatórvény 23. §-a és 26. §-a, valamint a Vhr. 11-12. §-ai vonatkoznak.

azt a teret, amelyen belül a bányavállalkozót megilleti meghatározott ásványi nyersanyagok feltárásának és kitermelésének joga.

A bányatelek fogalmának és a bányatelekre vonatkozó szabályozás kialakulása szintén a középkori ércbányászathoz kapcsolható. A bányamester annak, aki az ércetelért először megtalálta és felkutatta, a lelbánya¹¹⁷ jogát; míg másoknak kérvényeik benyújtása sorrendjében közönséges bányászati jogokat¹¹⁸ adományozott. A bányászati jogok a téglalap (ritkábban négyzet) alakú bányatelkekben nyilvánultak meg. A bányatelek oldallapjainak síkjai a telér síkjával párhuzamosan elvileg végtelen mélységig biztosították a jogosított bányászati jogát. A bányatelek fedőlapja a földfelszín volt, ahol sarokpontjait határkövekkel jelölték.

A Miksa-féle bányarendtartás szerint a bányászati jogot a bányamesterhez intézett felkérésre lehetett adományozni. A felkérés egyaránt irányulhatott új turzás eredményeképpen megtalált előfordulásra vagy elhagyott régi bánya foglalására.

Az 1854. évi Általános Bányatörvény szerint a bányatelek¹¹⁹ a bányaadományozások fizikai megjelenítésére szolgált. Olyan tért foglalt magába a bányanyitási (feltárási) pont síkjában, amely téglalap alakú¹²⁰ és rendszerint végtelen magasságú, illetve mélységű volt. A feltárási ponthoz egy-egy sarokpontjával kapcsolódva általában 4 bányatelket adományoztak. Érdekességként említendő, hogy az Abrudbánya–Verespataki bányatelek

¹¹⁷ Agricola szerint a lelbánya bányatelke általában 7*42 öl méretű volt az ércetelér mentén. A középkori bányamértékekről bővebben De Re Metallica c. művének IV. könyvében, a 105-115. oldalakon olvashatunk.

¹¹⁸ A közönséges bányatelek mérete a lelbánya bányatelkétől kisebb, általában 7*28 öl volt (lásd mint előbb).

¹¹⁹ A bányatulajdon adományozások tárgya szerint e vonatkozásban megkülönböztettek vájna- és külmértékeket, valamint határközöket (Általános Bányatörvény 41. §). Határközöket a bányatelkek közötti kisebb területekre adományoztak, külmértéket pedig csak a torlatokban, folyómedrekben, torlaszokban és meddőhányókban (górcokban) lévő ércekre, vasércre, illetve gyepvasércre határoztak meg.

¹²⁰ A bányatelek területe általában 12 544 négyszögöl (45116,2 m²) volt. Legrövidebb oldala 106,2 m, a leghosszabb oldala pedig 424,8 m lehetett (egyszerű bányamérték). Bővebben lásd Alliquander Ödön-Dr. Bán Imre–Tassonyi Ernő: Magyar Bányajog c. művét (184. p.).

megyében¹²¹ szokásban volt 20,5 öl sugarú gömb alakú bányatelkek adományozása is¹²².

Az Általános Bányatörvény azonban csak a törvény hatálya alá rendelt ásványok¹²³ esetére rendelt el bányatelek megállapítási kötelezettséget. Az építőanyag-ipari ásványi nyersanyagok (pl. kő, kavics, homok, agyag) bányászata nem tartozott a törvény hatálya alá. Az ásványi nyersanyagok II. Világháborút követő állami tulajdonba vételét követően tovább bonyolította a helyzetet, hogy a szénbányászat termelési kényszerével indokolva nagyszámú bányát nyitottak bányatelek megállapítás nélkül¹²⁴. Ez később sok gondot okozott az aláfajtott területeken történt építkezések bányakár igényei miatt. Az 1960. évi III. törvény a kialakult helyzeten úgy változtatott, hogy elvileg az ásványi nyersanyagok teljes köre vonatkozásában előírta a bányatelek megállapítási kötelezettséget, de az un. segédüzemi jelleggel ásványi nyersanyag kitermelést végző szervezetek esetében a bányahatóság mérlegelési jogkörébe utalta megállapításuk szükségességének eldöntését. A bányahatóság élve a felhatalmazással számos esetben eltekintett a bányatelek megállapításától. Emiatt a Bányatörvény 1993-as hatályba lépésekor a bányák jelentős részére nem volt bányatelek megállapítva.

A Bányatörvény ma már kötelező jelleggel, valamennyi bányászati területre bányatelek megállapítási kötelezettséget ír elő. A Vhr. e kötelezettség teljesítésére 3 év haladékot adott. A jogszabályban biztosított határidő elteltével, a bányatelekkel nem rendelkező bányászati területek bányászati jogait a bányakapitányságok törölték.

A bányatelek fogalmához kezdettől fogva hozzátartozott az un. védnév, amely a bányatelek azonosítására szolgáló megnevezés volt. A

¹²¹ Bányamegyének az egymással szomszédos, üzleti érdekből szövetkezett bányák összességét nevezték.

¹²² E gyakorlatra utal Dr. Szeőke Imre Bányászati szótárának gömbhatár (kugelmasz) címszava.

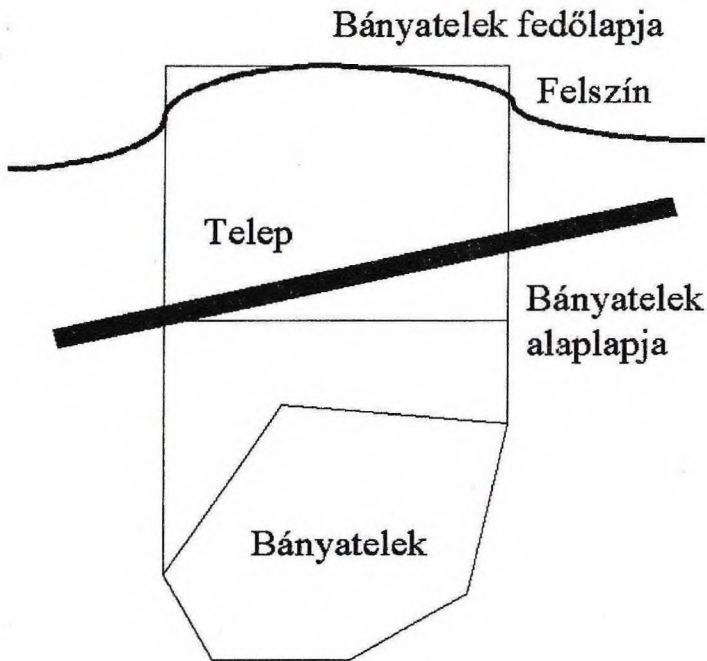
¹²³ A törvény szerint a bányászati adományozás tárgyai az un. fenntartott ásványok voltak.

¹²⁴ A földalatti művelésű bányák bányatelkesítését csak a 873/1957. OBF. utasítás rendelte el ismét.

bányatelek védneve kezdetben valamilyen bibliai fogalom¹²⁵ (pl. „Istenáldása”) vagy védőszent neve (pl. „Szent Borbála”) volt, később általánossá vált, hogy a bányavállalkozó valamely családtagjának keresztnévét adta a bányateleknek. A mai bányatelkek védneve három részből áll: annak a településnek a nevéből, melynek közigazgatási területén a bányatelek vagy annak túlnyomó része található, az adott településhez tartozó bányatelek sorszámból, valamint a kitermelhető ásványi nyersanyag megnevezéséből (pl. „Miskolc VII. – homok”). A védnév alapján a bányatelek és az az ásványi nyersanyag, amelynek kitermelésére a bányavállalkozó bányászati jogot szerzett egyértelműen azonosítható.

A bányatelek fogalma műszaki szempontból úgy határozható meg, hogy a föld kérgének függőleges helyzetű, sokszög alakú hasábát alkotó része, melynek felső határoló lapja általában a külszín legmagasabb pontjának, alsó határoló lapja pedig a megkutatott ásvány-előfordulás, illetve a szénhidrogének tárolására szolgáló föld alatti földtani szerkezet legmélyebb pontjának szintjében van. A bányatelek – ellentétben az ingatlannyilvántartásból ismert telek fogalmával, amely a föld felszínét követő síkidomként, vagy térbeli felületként határozható meg – mindig térbeli idom (hasáb), melynek alsó és felső határoló lapja vízszintes sík. A bányatelek más értelemben nem más, mint a földkéregben függőleges és vízszintes síkokkal a térben körülhatárolt bányászati jog.

¹²⁵ Időnként egészen különleges védnév adományozások is történtek, pl. „Úr Isten nálad nélkül semmi se legyen” (Mein Gott, Nichts ohne Dich). Forrás: Eisele Gusztáv: Gömör és Kishont törvényesen egyesült vármegyének bányászati monográfiája (475. p.).

A bányatelek jogintézménye a közérdek és a bányászat sajátos érdekeinek intézményes biztosítására szolgál. Mindezek megállapítása során azzal érvényesülnek, hogy közérdek, illetve méltánylást érdemlő magánérdek sérelme nélkül biztosítja az ásványi nyersanyagkészletek minél teljesebb kitermelését, valamint azt, hogy védendő külszíni vagy földalatti létesítményeket a bányászati tevékenység ne veszélyeztessen, ugyanakkor annak is megteremti lehetőségét, hogy külszíni vagy földalatti létesítmény és tevékenység se akadályozza vagy veszélyeztesse a bányászatot.

A bányászati érdekek biztosítását emellett azzal éri el, hogy a bányatelken csak a jogosult folytathat ásványi-nyersanyag kitermelésre irányuló tevékenységet, s ugyanakkor a bányatelekkel érintett felszínen csak a bányatelek jogosítottjának előzetes hozzájárulásával – a megfelelő műszaki előírások megtartásával – lehet építkezni (építési tilalom vagy korlátozás). Így nem fordulhat elő az, hogy a szomszédos területen működő bányavállalkozások egymás tevékenységét akadályozzák vagy veszé-

lyeztessék, továbbá, hogy a bányatelek megállapítása után emelt külszíni építmények gátolják az ásványi nyersanyagok lefejtését.

A bányatelek megállapítása folytán annak jogosítottja nem válik a felszíni ingatlanok, vagy felszín alatti terület tulajdonosává és még a bányateleknek az ingatlan-nyilvántartásba történt bejegyzése sem változtatja meg a külszíni ingatlan rendeltetését, használati jogait. Erre nincs is szükség, hiszen a bányatelek megállapításával a bányavállalkozó csak a bányászati jogot szerzi meg. Ahhoz, hogy tényleges bányászati tevékenységet végezhesen, a bányatelek megállapításán túlmenően a bányászati tevékenység végzésére jogosító külön engedélyt kell szereznie a műszaki üzemi terv jóváhagyása révén.

A bányatelket meghatározott ásványi nyersanyag feltárására és kitermelésére a bányafelügyelet a kutatási adatokkal jogszerűen rendelkező személy kérelmére akkor állapítja meg, ha igazolja, hogy a lelőhely ipari vagyonnal rendelkezik és a kitermelési feltételek teljesíthetők. A kérelemben megadott adatok valódiságáért, a térkép és a méretezés helyességéért és teljességéért a kérelmező a felelős.

A bányatelket megállapító bányahatósági határozat olyan okirat, amely meghatározza, hogy a bányatelek jogosítottja milyen térben lehatárolt területen, milyen ásványi nyersanyag bányászatára milyen feltételekkel jogosult, vagyis a bányavállalkozó bányászati jogának terjedelmét rögzíti. A Bányatörvény előírásai szerint bányatelket kell megállapítani – a meddőhányó hasznosítás eseteinek kivételével – az ásványi nyersanyagok feltárására és kitermelésére, továbbá a szénhidrogének föld alatti tárolására szolgáló földtani szerkezetek hasznosítására. A határozat meghozatala során a bányakapitányság vizsgálja, hogy a kérelemben szereplő ásványi nyersanyagok kitermelésének feltételei biztosíthatók-e a kitermelés során érintett más ásványi nyersanyagok értékvesztése nélkül.

A bányakapitányság a bányatelek megállapítására irányuló eljárás lefolytatása során tárgyalást tart, amelybe bevonja az érdekelt szakhatóságokat, az érintett önkormányzatokat, a bányatelekkel érintett ingatlanok tulajdonosait és közművek üzemeltetőit (pl. gáz- vagy áramszolgáltatók, közútkezelők, erdőgazdálkodási társulatok stb.), valamint a bányatelekkel érintett, (azzal határos vagy azt fedő) korábban már megállapított bányatelek jogosítottjait. A tárgyaláson elhangzottak, valamint a tárgyalásig írásban adott nyilatkozatok alapján a bányatelek megállapítása felől az érdekelt szakhatóságok előírásainak figyelembe vételével a bányahatóság határozatot hoz, melyben meghatározza a bányatelek legfontosabb adatait,

a bányászattal járó veszélyeztetés elhárításához vagy csökkentéséhez szükséges műszaki intézkedéseket és feltételeket, valamint a tervezett bánya tájrendezésével kapcsolatosan előre meghatározható követelményeket.

Az ingatlan tulajdonosok bányatelek tárgyalásra történő meghívása nem azt jelenti, hogy az ingatlan tulajdonosok hozzájárulása szükség-szerű feltételét képezné a bányatelek megállapításának. A helyszíni tárgyaláson való részvétel nem a földtulajdonost védő garanciális jog, hanem az eljárásról való tájékoztatás eszközeként szolgál. A bányahatóság az ingatlan tulajdonosok elutasító nyilatkozata ellenére is dönthet a bányatelek megállapításáról, ha az egyéb körülmények a bányatelek megállapítása mellett szólnak és a szakhatóságok feltételei azt lehetővé teszik. Ez abból fakad, hogy a bányászati jogszabályok – az állami tulajdont képező ásványi nyersanyagok minél teljesebb kiaknázása érdekében – adott esetben a bányatelekkel érintett ingatlanok tulajdonosainak érdekeivel szemben a bányászati tevékenység folytatását helyezik előtérbe, ha egyéb vonatkozásban a jogszerűség feltételei fennállnak.

A bányatelek megállapítására irányuló bányahatósági eljárásban nem mérlegelési szempont a bányatelek megállapításának hatása az érintett ingatlanokra. A bányatelek megállapításból eredő egyéb viták az ingatlan tulajdonosok és a bányavállalkozók közötti polgári jogi jogviszony keretébe tartoznak, ebben a kérdésben a bányahatóság nem foglalhat állást.

A bányatelek jogosítottja és a földtulajdonosok közötti jogviszony egyébként is csak a bányászati tevékenység megkezdése érdekében bír jelentőséggel, mivel megfelelő földhasználati jogcím hiányában az érdemi bányászati tevékenység a bányatelek megállapítása és a bányászati tevékenység műszaki üzemi tervben történő engedélyezése esetén sem kezdhető meg. A bányavállalkozó a kitermeléssel érintett ingatlanok használatának kérdését előzetes megállapodással vagy adott esetben kisajátítás eredményeképpen rendezheti.

A bányatelket úgy kell megtervezni és megállapítani, hogy a bányaműveletek felszíni hatásterülete a bányatelek határán belül legyen. Ennek biztosítása érdekében a bányahatóság - a folyékony vagy gáznemű ásványi nyersanyag kitermelésére, valamint a föld alatti gáztárolásra jogosító bányatelkek kivételével – határpillér kijelölésére intézkedik. Amennyiben a bányatelek határain belül védendő természeti tárgy vagy létesítmény található, úgy annak védelmére ugyancsak a bányatelek megállapí-

tása során kell védőpillért kijelölni. A védő- és határpillérek megállapításával részletesen a IV/2. fejezet foglalkozik.

A bányatelek megállapításánál figyelemmel kell lenni az ásványi nyersanyag előfordulás tényleges földtani helyzetére, kiterjedésére, minőségére, a település adottságaira, az egyéb ásványi nyersanyagkészletek jelenlétére és kitermelhetőségére, valamint a bányaműveletek valamennyi várható környezeti hatására is. A bányatelek területe legszorosabban a megkutatótt ásványi nyersanyag előfordulás kiterjedésével áll összefüggésben. A bányavállalkozó szabadon dönthet ugyan a felől, hogy a megkutatótt előfordulás egészére vagy egy részére kíván-e bányatelket megállapítani, de egyéb vonatkozásban a bányatelek térbeli kiterjedésének meghatározása már körültekintő műszaki tervezést igényel. Miután a bányaműveletek felszíni hatásterületének a bányatelek határain belül kell maradnia, a tervezés során valamennyi várható bányászati műveletre és azok valamennyi környezeti hatására figyelemmel kell lenni. Emiatt, valamint azért, hogy a megállapított védő- és határpillérek minél kevesebb ásványvagyonot kössenek le, a bányatelkek felszíni határai által bezárt terület általában jóval meghaladja az előfordulás egészének, vagy bányászatra kijelölt részének területét. Különleges tervezést igényelnek a meddőhányók is, melyek helyét úgy kell kijelölni, hogy elhelyezésük véglegesen ne kössön le ásványvagyonot, ugyanakkor a termelési költségeket jelentősen megnövelő meddőszállítás még a legoptimálisabb és leggazdaságosabb maradjon.

Ugyanarra a területre – de értelemszerűen más ásványi nyersanyagra - részben vagy egészben egymást fedő bányatelkek is megállapíthatók, ha pedig a bányászati jogosított ugyanaz a személy, egy bányatelek több ásványi nyersanyagra kiterjedő bányászati jogosultságot is adhat. Adott ásványi nyersanyag előfordulás bányászatára jogosító több bányatelek oly módon állapítható meg, hogy egymás felé eső határvonalaik (oldalsíkjaik) egymással érintkezzenek. Az egyes bányatelkek egymással való érintkezése azért meghatározó követelmény, hogy a két szomszédos bányatelek között ne maradjanak vissza olyan zárványterületek, melyek ásványvagyonának leművelése éppen emiatt válna gazdaságtalanná. A hatályos bányajogunk tehát nem ismeri el a határköz alkalmazását¹²⁶.

¹²⁶ Lásd a 117. sz. lábjegyzetet.

A határozat jogerőre emelkedését követően – a folyékony vagy gáznemű ásványi nyersanyag kitermelésére, valamint a föld alatti gáztárolásra jogosító bányatelek esetét kivéve – a bányakapitányság megkeresi az illetékes körzeti földhivatalt, a bányateleknek az ingatlan-nyilvántartásba történő bejegyzése végett. A bányatelek megállapítása és az ingatlan-nyilvántartásba történt bejegyzése azonban önmagában nem jogosít sem a terület igénybevételére, sem a feltárási és kitermelési munkák megkezdésére. A bányatelek ingatlan-nyilvántartási bejegyzése nem változtatja meg az érintett ingatlanok használatát sem, így értelemszerűen semmilyen felmerülő kárról sem lehet beszélni a bányatelek megállapítása kapcsán. A bányatelek ingatlan-nyilvántartási bejegyzése pusztán egy jogi szempontból fontos tény bejegyzését jelenti.

Az ingatlan-nyilvántartásba történő bejegyzés legfontosabb indoka, hogy a bejegyzés mindenki részére hitelesen tanúsítsa a feltüntetett adatokat, továbbá a bejegyzett jogok és tények fennállását. Az ingatlan-nyilvántartás közhiteľű nyilvántartás. A közhitelesség meghatározóan harmadik személyekkel szemben érvényesülő elv és tágabb értelemben annyit jelent, hogy ha valamely jogot, tényt vagy körülményt az ingatlan-nyilvántartásba bejegyeztek, harmadik személy nem hivatkozhat arra, hogy annak fennállásáról nem tudott. Szűkebb értelemben pedig az ingatlan-nyilvántartás közhitelességének szempontja abban fejeződik ki, hogy az ingatlan-nyilvántartást a jóhiszemű és ellenérdek fejében jogot szerző javára – az ellenkező bizonyításáig – valónak kell elfogadni¹²⁷.

A bányatelket megállapító határozat jogerőre emelkedését követően a bányavállalkozó bányászati jogának biztosítása érdekében az illetékes építésügyi hatóságtól a bányatelek határai között fekvő ingatlanok vonatkozásában telekalakítási és építési tilalom vagy korlátozás elrendelését kérheti. Ennek elrendelését követően a bányatelek határai között fekvő ingatlant telekalakítás céljára megosztani, vagy azon építkezni csak az illetékes építésügyi hatóságnak a bányavállalkozó hozzájárulásával adott engedélye alapján és az engedélyben megszabott feltételek megtartásával szabad.

¹²⁷ Az ingatlan-nyilvántartáshoz fűződő jogokat az 1997. évi CXLI. törvény tartalmazza, amelyekre vonatkozó alapelveket a 8/1998. (III.20.) AB határozat foglalja össze.

Mindkét jogintézmény hatása az ingatlan állapota megváltoztatásának átmeneti jellegű megakadályozásában mutatkozik meg közösségi érdekekre tekintettel¹²⁸.

A telekalakítási és építési tilalom, illetve korlátozás természetesen már korlátozza az ingatlantulajdonos jogait és az ingatlan forgalmi értékét is csökkentheti. Az ebből eredő károkat az ingatlan tulajdonosa (kezelője, használója) részére a bányavállalkozó köteles megtéríteni.

Az elrendelt építési tilalom, illetve korlátozás mindaddig nem szüntethető meg, amíg a területen a bányászattal összefüggő és a felszín veszélyeztető talajmozgások várhatók, így indokolt esetben az építési tilalom és korlátozás a bányászati tevékenységek befejezése és a bányatelek törlése után is fenntartható. Ennek az a követelmény sem mond ellent, hogy a bányabezáráskor a föld alatti bányatérségeket olyan állapotban kell felhagyni, hogy azok a felszínre veszélyt ne jelentsenek, mert a biztonságos és az előírásoknak egyébként megfelelő felhagyás a környezetben bekövetkező mozgásokat teljes mértékben és bizonyossággal még nem zárja ki.

A bányatelket a bányavállalkozó kérelmére, illetve - amennyiben az ásványi nyersanyagok elhelyezkedése indokolja - hivatalból a bányahatóság módosíthatja. Hivatalból indított eljárás esetén a változtatás a bányavállalkozót hátrányosan nem érintheti.

Bányatelek módosítására a következő esetekben kerülhet sor:

- a) a bányatelek területének növelése vagy csökkentése érdekében;
- b) a bányatelek megosztása (két vagy több bányatelekre szétválasztása) érdekében;
- c) a bányatelek mélységi irányú bővítése vagy csökkentése (az alaplap szintjének megváltoztatása) érdekében;
- d) a bányászati jog új ásványi nyersanyagra történő kiterjesztése érdekében;
- e) egymással szomszédos és ugyanazon bányavállalkozó jogosultságába tartozó bányatelek egyesítése érdekében
- f) a szénhidrogén kitermelésére megállapított bányatelek földalatti gáztárolásra jogosító megváltoztatása érdekében.

¹²⁸ Bővebben lásd a Jogi Lexikon címszavát (181. p.).

A b)–f) pontokban felsorolt eljárások csak a bányavállalkozó kérelmére folytathatók le.

A bányatelek törlésére ugyancsak a jogosult kérelmére vagy hivatalból indított eljárás keretében kerülhet sor. A bányahatóság egyidejűleg a bányatelek törlését a nyilvántartásába is bejegyzi és intézkedik a földhivatal felé az ingatlan-nyilvántartásból való törlés végett. A bányatelek törlésével a bányatelek volt jogosítottjának bányászati joga megszűnik, kötelezettségei azonban a bányakárok megtérítése, a tájrendezés és a biztonság, valamint a környezet- és természetvédelem tekintetében a bányatelek törlését követően is változatlanul fennállnak.

A bányatelek törlésére akkor kerülhet sor, ha

- a) az ásványi nyersanyag előfordulást kitermelték, illetve a bányászati tevékenységet jogszerűen megszüntették és a bányászattal érintett területet tájrendezték;
- b) a bányatelek megállapítását követően a bányavállalkozó környezetvédelmi engedély kérelmét jogerősen és végrehajthatóan elutasították és emiatt a kitermelést nem kezdheti meg;
- c) a bányavállalkozó jogutód nélkül megszűnt és bányászati jogának átruházására nem került sor;
- d) a bányavállalkozó a bányatelek megállapítását követő 5 éven belül az ásványi nyersanyagok kitermelését nem kezdi meg.

A b)–d) pontokban felsorolt eljárások hivatalból is lefolytathatók.

A c) pontban szereplő jogutód nélkül megszűnt bányavállalkozó bányászati jogát a Magyar Bányászati Hivatal a II/8. fejezetben leírtak szerint, átruházás céljából a Bányászati Közlönyben meghirdeti. Amennyiben a meghirdetéstől számított egy év elteltéig a bányászati jog átruházására nem kerül sor, a bányakapitányság a bányatelket hivatalból lefolytatott eljárása során törli.

3. A KÖRNYEZETVÉDELMI ENGEDÉLYEZÉSI ELJÁRÁS

A környezet védelmének általános szabályairól szóló törvény¹²⁹ előírásainak megfelelően a környezetre jelentős mértékben hatást gyakorló tevé-

¹²⁹ Jelenleg az 1995. évi LIII. törvény.

kenységek megkezdése előtt környezeti hatásvizsgálatot kell végezni. A környezeti hatásvizsgálat előzetes és részletes vizsgálati szakaszból állhat. A részletes hatásvizsgálat lefolytatását a környezetvédelmi hatóság akkor rendeli el, ha az előzetes hatásvizsgálat tartalma alapján további vizsgálatok lefolytatása válik indokolttá.

A hatásvizsgálat eredményei alapján a környezetvédelmi hatóság környezetvédelmi engedélyt ad ki vagy az engedély megtagadásával a tervezett tevékenység végzését megtiltja. A jogalkotó a bányászati tevékenységek túlnyomó részét a környezetre jelentős hatást gyakorló tevékenységek közé sorolta.

A környezetvédelmi engedély elvi szintű engedély, a tevékenység folytatására önmagában nem ad felhatalmazást. A környezetvédelmi engedély birtokában be kell szerezni az egyéb hatósági engedélyeket, pl. bányászati tevékenység esetében a műszaki üzemi tervet jóváhagyó határozatot.

A bányavállalkozó a bányászati tevékenysége megkezdésére irányuló műszaki üzemi tervet jóváhagyásra csak a bányatelek teljes területére vonatkozó jogerős környezetvédelmi engedéllyel együtt nyújthatja be a bányakapitánysághoz. Környezetvédelmi engedély hiányában műszaki üzemi terv nem engedélyezhető. Ha a környezetvédelmi hatóság az engedély megadását jogerősen elutasította, akkor a bányatelket is törölni kell.

A bányavállalkozó kutatási tevékenységét, majd az azt követő bányatelek megállapítást és ezek finanszírozását azzal a kockázattal végzi, hogy ha tervezett tevékenysége vagy az általa alkalmazott technológia következtében jogszabályban meghatározott szintet meghaladó környezetre gyakorolt hatások várhatók, akkor tevékenysége környezetvédelmi szempontból nem engedélyezhető.

Környezetvédelmi hatásvizsgálathoz kötött a bányászati tevékenység¹³⁰

- a) szénbányászat esetén 100 ezer t/év termelési kapacitástól;
- b) fémtartalmú ércek bányászata esetén vasérc termelése során 1 millió t/év, nem vastartalmú fémek termelése során 100 ezer t/év termelési kapacitástól;
- a) külfejtéses bányászat - beleértve a szén- és ércbányászatot is - esetén az előzőeken túlmenően 25 ha-t meghaladó területtől;

¹³⁰ Jelenleg a környezetvédelmi hatásvizsgálathoz kötött tevékenységek körét a 20/2001. (II. 14.) Kormányrendelet szabályozza.

- b) kőolaj-kitermelés esetén 500 t/nap, földgázkitermelésnél 500 ezer m³/nap termelési kapacitástól.

Emellett új környezetvédelmi engedélyezési eljárás lefolytatása szükséges többek között, ha a bányavállalkozó új bányászati technológiát vezet be, tevékenysége korábbi engedélyezett nagyságához képest tevékenységének (kitermelési volumenének) legalább 25%-os mértékű növelését tervezi vagy a tevékenység céljára lehatárolt területet (a bányatelek területét) legalább 25%-kal megnöveli. Meghatározott körben a bányászati tevékenység megszüntetése is önálló környezetvédelmi engedélyhez kötött. Jogszabály¹³¹ által meghatározott körben a bányavállalkozó un. egységes környezethasználati engedély megszerzésére is kötelezhető.

4. A BÁNYAÜZEM MŰSZAKI ÜZEMI TERVE¹³²

A bányászat műszaki és személyi biztonságát, valamint a tevékenységgel érintett közérdek védelmét a tevékenység üzemi kényszerére (bányaüzem) és a jogszabályi és hatósági előírások betartásának tervszerűségére (műszaki üzemi terv) vonatkozó szabályok szolgálják.

A bányászati tevékenységeket – a felszíni előkutatást nem számítva – a bányavállalkozó bányauzemben végezheti. A bányauzem olyan viszonylagosan önálló műszaki-gazdasági egység, amelyet a bányavállalkozó az ásványi nyersanyagok kutatása, feltárása és kitermelése, a szénhidrogének föld alatti tárolása, továbbá a kitermelt ásványi nyersanyag bányauzemi előkészítése (elsődleges feldolgozása) céljából köteles működtetni. Általában minden, a bányavállalkozó által művelt vagy szüneteltetett bánya önálló bányauzemnek minősül, de bizonyos feltételek fennállása esetén több bánya (kitermelőhely) is képezhet egyetlen bányauzemet. Tipikusan utóbbi körbe tartozik, pl. ha térben elkülönülten, de azonos bányatelek területén belül különböző ásványi nyersanyagok bányászatát végzik. Ugyancsak e körbe sorolhatók a szénhidrogén bányászat termelő létesítményei is.

¹³¹ A 193/2001. (X. 26.) Kormányrendelet.

¹³² A műszaki üzemi tervre vonatkozó előírásokat a Bányatörvény 27. §-a és a Vhr. 13-15. §-ai szabályozzák.

A bányauzem műszaki üzemi terv készítési kötelezettsége és annak a bányahatóság által történő jóváhagyása a bányajog sajátos intézménye. A műszaki üzemi terv meghatározott időtartamra vonatkozóan a bányauzem alkalmazott technológiáját, tervezett tevékenységét, a nyilvántartott ásványvagyon változásait összefoglaló és a bányavállalkozó által ehhez biztosított személyi, tárgyi és szervezeti feltételeket ismertető dokumentáció. A műszaki üzemi terv készítésére vonatkozó előírások elsősorban a biztonság, a környezet- és az ásványvagyon védelem követelményeinek gyakorlati érvényesülését szolgálják.

A bányauzem műszaki üzemi tervét a bányakapitányság hagyja jóvá. Jóváhagyott műszaki üzemi terv nélkül, illetve az abban foglaltaktól eltérően bányászati tevékenység szabályszerűen nem végezhető. A műszaki üzemi terv készítésének kötelezettsége azonban nem terheli a bányauzemnek nem minősülő egyéb, önálló üzemben végzett tevékenységeket (pl. kőolaj-finomítás, brikettgyártás).

Műszaki üzemi tervet az alábbi bányászati tevékenységekre kell készíteni:

- a) az ásványi nyersanyagok kutatásra, feltárására és kitermelésére, beleértve a kitermeléssel kapcsolatos előkészítést és elsődleges feldolgozást valamint a tervidőszakban elvégzendő tájrendezést is;
- b) a meddőhányók ásványi nyersanyag tartalmának kinyerésére irányuló önállóan végzett meddőhányó hasznosításra;
- c) a föld alatti gáztárolásra;
- d) a kitermelés szüneteltetésére; valamint
- e) a bányabezárásra, illetve a szénhidrogén-mező felhagyására.

Előfordulhatnak olyan esetek, amikor egy összefüggő ásványi nyersanyag lelőhely művelésére, illetve egymást fedő vagy egymással közvetlenül, illetve határpilléreik által érintkező ásványi nyersanyag lelőhely kitermelésére egyidejűleg több bányavállalkozó jogosult. A Bányatörvény ezekben az egymással szomszédos bányauzemekben végzett bányászati tevékenységeket gyűjtőnéven együttes kitermelésként határozza meg és speciális szabályokat állapít meg rá.

- a) Az első esetben – amikor nem feltétlenül egymás szomszédságában, de összefüggő ásványi nyersanyag lelőhelyen üzemeltetnek több bányát – a bányavállalkozók tevékenységük gyakorlását kö-

telemek összehangolni. Amennyiben nem jön létre közöttük erre irányuló megegyezés, akkor a kitermelés sorrendjét és egyéb feltételeit a bányahatóság állapítja meg a bányászati tevékenység (a műszaki üzemi terv) engedélyezése során. Minderre elsősorban az ásványvagyon gazdálkodási követelmények érvényesítése miatt van szükség, mert az egyes érintett bányavállalkozók gazdasági és egyéb érdekei ütközhetnek, emellett csak így biztosíthatók a szakszerű és ésszerű kitermelés feltételei is. Az együttes kitermelés végzése során a szakszerűség és ésszerűség további biztosítékát jelenti az az előírás, hogy a szénhidrogént együttesen kitermelők maguk közül közös képviselőt kötelesek kijelölni, aki a továbbiakban az együttes kitermelés teljes körében a bányavállalkozót megillető jogokkal és kötelezettségekkel bír.

- b) Az együttes kitermelés másik területét azok az esetek képezik, amikor egymást fedő vagy egymással közvetlenül érintkező ásványi nyersanyag előfordulások (bányatelkek) művelését végzi több bányavállalkozó. Ekkor már nem elegendő a tevékenység összehangolása, hanem az érintett bányavállalkozóknak meg kell állapodniuk a területek egyesítésében és a kitermelés közös feltételeiben is. Ez nem jelenti a bányatelkek egyesítését – hiszen egy bányatelkeknek nem lehet több jogosítottja – csupán azt, hogy a "közös" kitermelésre vonatkozóan összehangolt műszaki üzemi terveket kell készíteniük. A megállapodásban foglaltak érvényességéhez a bányahatóság jóváhagyása szükséges, amelyről nem külön eljárásban, hanem a műszaki üzemi tervek jóváhagyása keretében dönt.

A műszaki üzemi tervet a bányavállalkozó köteles elkészíttetni és jóváhagyásra beterjeszteni a bányakapitányságra. A jóváhagyó határozat is kizárólag a bányavállalkozót jogosítja, illetve kötelezi, függetlenül attól, hogy a bányászati tevékenység részben vagy egészben történő végzésére esetleg vállalkozót vesz-e igénybe. A bányavállalkozó egyébként szabadon vonhat be vállalkozókat a bányászati tevékenység végzésébe, de úgy felel az általa igénybevett vállalkozók tevékenységéért, mintha a tevékenységet maga végezte volna. A bányakapitányság még akkor is a bányavállalkozó felé intézkedik, ha az általa kifogásolt tevékenységet vállalkozó végzi. E szabályozás kizárja a hatósági eljárásban az egymásra mutogatás lehető-

ségét. A bányavállalkozó és az általa igénybevett vállalkozó, az egymás közötti jogvitát nem a közigazgatási eljárás keretében, hanem polgári jogi úton rendezheti.

A bányavállalkozó köteles gondoskodni arról, hogy a bányát a fő bányaveszélyek (vízveszély, gázkitörés-veszély, sújtólég-veszély, kőzetomlás-veszély, szénporrobbanás-veszély, tűzveszély, porveszély és szilikózisveszély) szempontjából minősítsék. A bánya minősítéséről a bányatelek megállapításakor, a meglévő minősítés felülvizsgálatáról pedig a műszaki üzemi tervek jóváhagyásakor dönt a bányakapitányság a bányavállalkozó által előterjesztett adatok vagy az általa tapasztalt körülmények alapján.

A műszaki üzemi terv akkor engedélyezhető, ha a bányaművelés tervezett módja kielégíti a műszaki-biztonságra, egészségvédelemre, tűzvédelemre, ásványvagyon-gazdálkodásra, vízgazdálkodásra és környezetvédelemre vonatkozó jogszabályi előírásokat és a tervben foglaltak biztosítják az élet, az egészség, a felszíni és föld alatti létesítmények, valamint a mező- és erdőgazdasági rendeltetésű földek megóvását, a bányakárok, valamint a környezeti-természeti károk lehetséges megelőzését, illetve csökkentését, továbbá a tájrendezési követelmények teljesítését. A jóváhagyás során a bányakapitányság azt is vizsgálja, hogy a tervezett művelési mód és az alkalmazott technológia alkalmas-e az ásványvagyon gazdálkodással kapcsolatos követelmények teljesítésére, valamint a tervezett termelés megalapozott-e.

A műszaki üzemi terv csak a Bányatörvényben meghatározott érvényességi időre hagyható jóvá. A műszaki üzemi tervek érvényessége

- a) feltárásnál és kitermelésnél mélyművelés esetében legfeljebb 2 év;
- b) külfejtés, meddőhányó hasznosítás, továbbá a kőolaj- és földgáz-bányászat esetén legfeljebb 5 év;
- c) a kitermelés szüneteltetése esetén legfeljebb 3 év lehet;
- d) végül a bányabezárásra, mezőfelhagyásra készített műszaki üzemi tervek érvényességi időtartama a tervben ütemezett feladatok elvégzésének indokolt időigényéhez igazodik.

A több év időtartamra jóváhagyott műszaki üzemi tervet a bányavállalkozó köteles évenként felülvizsgálni. A felülvizsgálat eredményéről a bányakapitányságot tájékoztatni kell. Ha a felülvizsgálat során a bányavállalkozó azt állapítja meg, hogy tevékenysége a fő bányaveszélyek elleni

védekezést, az ásványvagyon-gazdálkodást, a vízgazdálkodást, a környezetvédelmi követelményeket és a bányakárokat érintően eltér a jóváhagyott tervben foglaltaktól, akkor köteles a műszaki üzemi terv módosítását vagy a tervtől való eltérés jóváhagyását kezdeményezni. Ugyanez a szabály érvényes abban az esetben is, ha a bányavállalkozó más – saját érdekkörében felmerült – ok miatt határozza el a műszaki üzemi tervben foglaltak módosítását.

Ha a módosítás a szakhatóságok ügykörébe tartozó érdeket is érint, akkor az eljárásba be kell vonni az érintett szakhatóságot is. A felsoroltakon kívül a jóváhagyott műszaki üzemi tervtől a bányavállalkozó hatósági jóváhagyás nélkül eltérhet.

Ha a bányavállalkozó a jóváhagyott műszaki üzemi tervben ki-termelésre meghatározott területet a tervidőszakban nem vette igénybe, a jóváhagyó határozat teljesítési határideje legfeljebb egy alkalommal az eredetileg engedélyezett teljesítési idő felével meghosszabbítható.

A külfejtéses bányászat végzésének szükségszerű feltétele a bányaművelés céljára igénybevett mezőgazdasági művelés alatt álló ingatlanok művelési ágának előzetes megváltoztatása. Ez azonban nem a műszaki üzemi terv jóváhagyásának, hanem a műszaki üzemi tervben tervezett és jóváhagyott tevékenység adott területen történő megkezdésének képezi feltételét. A bányakapitányságok nem a műszaki üzemi terv jóváhagyása, hanem hatósági ellenőrzések során vizsgálják azt, hogy a kitermeléssel érintett területek mezőgazdasági művelésből való kivonása megtörtént-e. A tervidőszakban kitermelésre tervezett összes területnek művelésből történő kivonása egy 5 év érvényességű műszaki üzemi tervvel rendelkező, nagy termelési kapacitású bányauzem esetében egyébként is indokolatlan lenne, hiszen tökéletesen elegendő a költséges kivonást a tényleges művelésnek megfelelő ütemben előzetesen elvégezni.

Az eddigiekben ismertetett szabályokon túlmenően további speciális előírások vonatkoznak a kitermelés szüneteltetésére, valamint a bányabezárásra (mezőfelhagyásra).

A bányászati tevékenységre érzékenyen hatnak a piaci viszonyok és a természeti körülmények (pl. külfejtéses bányászatban az időjárás), ezért gyakran előfordul, hogy a kitermelést idényjelleggel végzik vagy hosszabb időszakra szüneteltetik. Amennyiben a szüneteltetés szezonális jellegű vagy egyéb okból a műszaki üzemi terv érvényességi idején belül tervezhető, akkor a szükséges intézkedéseket elegendő a kitermelésre

készített műszaki üzemi tervben meghatározni. A szüneteltetés megkezdését előzetesen be kell jelenteni a bányakapitányságnak.

Ha a szüneteltetést hosszabb időre tervezik, vagy az eredetileg műszaki üzemi tervben nem tervezett szüneteltetés időtartama a 6 hónapot meghaladja, akkor önálló műszaki üzemi tervet kell a szüneteltetésre készíteni és a bányahatósághoz beterjeszteni. A tervnek többek között tartalmaznia kell a szüneteltetéssel összefüggésben végrehajtandó műszaki-biztonsági intézkedéseket és a bányának a szüneteltetés időtartamára vonatkozó ellenőrzési rendjét, végül a művelés újbóli megindításának tervezett időpontját és feltételeit.

A szüneteltetés műszaki üzemi terve legfeljebb 3 évre engedélyezhető, ennél hosszabb idejű szüneteltetés esetén új műszaki üzemi tervet kell készíteni. A szüneteltetés után a művelés újraindítása csak az arra kidolgozott és jóváhagyott műszaki üzemi terv alapján kezdhető meg.

A bányák hosszabb ideig tartó szüneteltetése azzal a következménnyel járhat, hogy a bányavállalkozót a bányakapitányság határozattal kötelezheti a bányabezárásra és a tájrendezés végrehajtására. A Bányatörvény előírja ugyanis, hogy a kitermelés három évnél hosszabb ideig tartó szüneteltetése esetében a bányahatóság elrendelheti, valamint más szakhatóságok a bányahatóságnál kezdeményezhetik a bánya bezárását és a tájrendezés elvégzését.

A szüneteltetés emellett azzal is járhat, hogy az emiatt kieső bányajáradék pótlására a miniszter a koncessziós szerződésben vagy a bányafelügyelet a tervet jóváhagyó határozatban díjfizetési kötelezettséget állapíthat meg. A díjfizetés mértékének meghatározásánál a jóváhagyott műszaki üzemi tervet vagy az alapjául szolgáló művelési tervet kell figyelembe venni. A bányajáradék pótlására díj nem állapítható meg, ha a kitermelés szüneteltetését elemi csapás vagy bányaveszély tette szükségessé. A szüneteltetés ideje alatt kieső bányajáradék pótlására befizetett díjat azonban a későbbi kitermelés alapján fizetendő bányajáradék összegébe be kell számítani. A díjfizetési kötelezettség előírása elsősorban arra szolgál, hogy a bányüzem hosszabb időn át tartó szüneteltetése ne okozzon indokolatlan bányajáradék elmaradást.

A felhagyási (bányamegszüntetési) terveket két fő szempont szerint kell elkészíteni: egyrészt meg kell határozni a megszüntetéssel és még el nem végzett tájrendezéssel kapcsolatos feladatokat, másrészt meg kell vizsgálni a fennmaradt bányatérsegek és létesítmények más célú hasznosítási lehetőségeit. A tervnek többek között tartalmaznia kell a még várható

bányakárok megelőzésére, enyhítésére, elhárítására, valamint megtérítésére vonatkozó intézkedéseket, a természet-, környezet- és vízvédelmi kötelezettségek végrehajtására vonatkozó ütemtervet, a bányatérsegek végleges kialakítására, tájrendezésére, valamint a bányüzemi létesítmények megszüntetésére vonatkozó ütemtervet, a meddőhányók megszüntetésével, illetve hasznosításával kapcsolatos intézkedéseket. A műszaki üzemi tervhez mellékelni kell a bányaföldtani dokumentációk jegyzékét, a visszahagyott ásványvagyonról készített kimutatást, valamint a föld alatti bányatérsegek és egyéb bányászati létesítmények más célú hasznosítására vonatkozóan készített műszaki tervet, továbbá a bánya megszüntetési állapotát tükröző térképet.

Amennyiben a bányavállalkozó bármely, általa művelt kitermelőhely vonatkozásában a bányajáradék bevallására, illetve megfizetésére vonatkozó kötelezettségét nem teljesíti, úgy a bányakapitányság a műszaki üzemi terv végrehajtását felfüggesztheti, engedélyét visszavonhatja, illetve az új terv jóváhagyását megtagadhatja.

5. A TÁJRENDEZÉS¹³³

A bányászati tevékenység jellegénél fogva szükségszerűen beavatkozást jelent a természetes környezetbe. A külfejtéses bányászat eredményeképpen különböző méretű bányagödrök, a mélyműveléses bányászat következtében függőleges és lejtősaknak, illetve környezetükben a tevékenységet kiszolgáló telephely kialakítására kerül sor, továbbá az ásványi nyersanyag kitermelése során jelentős mennyiségű meddőanyag is elhelyezésre kerül. Kisebb súllyal ugyan, de szintén beavatkozást jelent a környezetbe a szénhidrogén bányászat is. Utóbbi esetben tájrendezési feladatként jelentkezhet a mélyfúrások, gyűjtőállomások felszámolása és az olajszenyezések okozta környezeti károk megszüntetése.

Tájrendezés alatt azt a bányászati tevékenységet értjük, amely a kitermeléssel párhuzamosan, illetőleg a kutatást, valamint a bányabezárást követően a bányaműveletek során használhatatlanná vagy korlátozottan használhatóvá vált, roncsolt területeknek az újrahasznosítás számára való alkalmassá tételére vagy a természeti környezetbe illő kialakítására irá-

¹³³ A tájrendezésre a Bányatörvény 36. §-a, 49.§ 23. pontja és a Vhr. 22. §-a ad szabályozást.

nyul. E kötelezettségének a bányavállalkozó a bányászati tevékenység minden fázisában köteles eleget tenni. Ennek megfelelően a kutatási tevékenységet végző a kutatás befejezésével, a kitermelési tevékenységet végző pedig lehetőleg a kitermeléssel párhuzamosan, illetve a bányabezárás-kor köteles tájrendezési munkálatokat végezni. A bánya megszüntetése, a mező felhagyása során a még el nem végzett tájrendezési feladatokat kell végrehajtani. A tájrendezési kötelezettség keretében a mélyműveléses bányászat megszüntetésekor is intézkedni kell a meddőhányók és a tevékenységgel igénybevett egyéb külszíni területek rendezésére.

A tájrendezés nem csak bányászatban ismert jogintézmény, fogalmát – részben eltérő jelentéssel – az építési jogszabályok is alkalmazzák, amikor pl. a regionális terv keretében a tájegységek tájrendezési koncepciójának kidolgozására rendelkeznek.

A tájrendezés szinonimájaként sokan tévesen használják a rekultiváció fogalmát. A tájrendezés nem azonos a rekultiváció fogalmával, hanem annál szűkebb értelmű. Rekultiváció alatt a természeti jelenségek vagy emberi beavatkozás eredményeképpen megszűnt természeti adottságok teljes helyreállítását értjük¹³⁴. A rekultiváció így nem csak a műszaki helyreállítást (a szennyező források megszüntetését, a terep rendezését, a talajjavítást és humusztelepítést stb.), hanem különböző agrotechnikai műveleteket, a növénytakaró helyreállítását és az öntözést is magában foglalja. A Bányatörvény tájrendezésre vonatkozó definíciója ugyanakkor mindössze három, egymástól eltérő bányavállalkozói kötelezettséget tartalmaz: az újrahasznosításra alkalmassá tételt, a természeti környezetbe illő kialakítást és a bányászati rekultivációt.

Az újrahasznosítás magában foglalja a bányászati tevékenység céljára már szükségtelen területeknek a mezőgazdasági, erdőgazdasági vagy egyéb külszíni célokra történő felhasználását. Elsősorban tehát a külfejtéses bányászati munkák során keletkezett bányagödrök, illetve a meddőhányók területének rendezését és újbóli hasznosítását jelenti. A bányavállalkozó tájrendezési kötelezettsége azonban nem terjed ki az újrahasznosítás megvalósítására, hanem csak a terület újrahasznosításra történő alkalmassá tételére. Emiatt a növénytakaró helyreállítása nem szükségszerűen része a tájrendezési feladatoknak, hiszen előfordulnak olyan esetek, amikor a növényesítés már magát az újrahasznosítást jelenti (pl. szántóföldi művelés).

¹³⁴ A meghatározás a Műszaki Lexikon III. kötetéből (310. p.) származik.

A tájrendezés más megfogalmazásban műszaki és biztonsági feladatokra (pl. omlás-veszély elhárítása, szakadó partok megszüntetése, rézsűk kialakítása), valamint a biológiai rekultivációhoz szükséges egyéb feladatokra (pl. tereprendezés, talajjavítás, humusztelepítés) terjed ki, de nem foglalja magában a rekultiváció fogalomkörébe tartozó egyéb agrotechnikai műveleteket (pl. ültetés, öntözés, növénytakaró kezelés). Ez utóbbi feladatok már nem a bányavállalkozót, hanem a terület hasznosítóját terhelik.

A bányászati tevékenységekkel igénybevett területek természeti környezetbe illő kialakítása a helyreállítás sajátos módját jelenti. Erre a megoldásra a szakhatóságok támogató véleménye alapján akkor kerülhet sor, ha a bányászati tevékenységgel igénybevett terület újrahasznosításra nem alkalmas, vagy közérdek (pl. védett természeti érték, különleges földtani alakzatok megóvása) miatt a tájrendezés célja nem az újrahasznosítás, hanem a kialakult állapot rendezett állapotban való megtartása. Tipikusan ebbe a körbe tartoznak a kőbányák, ahol a bányászati tevékenység során kialakult talajtakaró nélküli sziklafalak akadályozzák a gazdálkodási célú újrahasznosítást, ugyanakkor kiválóan alkalmasak lehetnek védett geológiai feltárások, barlangok megőrzésére, a hozzájuk vezető tanösvények kialakítására, ahol idővel különleges növénytakarások, állatok telepedhetnek meg. A bányák tájrendezésének természeti környezetbe illő kialakítással történő megvalósítása gyakorlatilag csak az omlásveszélyes bányafalak rendezését és az egyéb biztonságos állapot kialakítását jelenti, de nem terjed ki, pl. a talajtakaró helyreállítására.

A bányászati rekultiváció fogalma további specifikumot, a bányászati számára szükségtelemmé vált föld alatti bányatérsegeknek a földtani környezetet nem szennyező, biztonságos felhagyását jelenti. Ebbe a tevékenység miatt szennyezett műszaki berendezések, anyagok eltávolítása, a bányatérsegek tisztítása és természetes anyagokkal történő tömedékelése, továbbá a vízelárasztás és a monitoring rendszer kialakítása egyaránt beletartozik.

A bányászati rekultiváció sajátos esete, amikor a bányaműveléshez kialakított bányabeli vízi létesítményeket (vízakna, zsomp stb.) a bányabezárást követően vízügyi célokra újrahasznosítják. A bányavállalkozó kötelezettsége ez esetben sem terjed ki az újrahasznosításra (vízszolgáltatás), csak az arra történő alkalmassá tételre.

A tájrendezés a kutatástól kezdve végigköveti a bányászati tevékenységek minden fázisát, majd a bányabezárást követően fejeződik be. A tájrendezés is bányászati tevékenység, de nem szükségszerűen bányauzemi tevékenység, pl. a bányabezárást követő tájrendezési feladatok irányítására – ha azok már nem igényelnek bányászati szakismereteket – nem szükséges felelős műszaki vezető kijelölése. A tájrendezés végrehajtása a bányavállalkozó folyamatos kötelezettsége, amelynek felelőssége alól akkor sem mentesül, ha a bányatelket rajta kívül álló okból törölték.

A tájrendezési feladatok végrehajtása a bányakapitányság által jóváhagyott tájrendezési terven alapul. Már a bányatelek megállapítási kérelemhez csatolni kell, az ún. tájrendezési előtervet, amely nagy vonalakban tartalmazza a művelésre tervezett bánya végállapotát, illetve az újrahasznosítás lehetséges és javasolt céljait. Ezek ismeretében a bányakapitányság a bányatelek megállapítási eljárásba bevont szakhatóságok nyilatkozatainak figyelembevételével a bányatelket megállapító határozatban rendelkezik az újrahasznosítás céljáról.

A bányavállalkozó az újrahasznosítás céljának ismeretében a bányatelek megállapítását követő 3 éven belül köteles a (részletes) tájrendezési tervet engedélyezésre beterjeszteni még abban az esetben is, ha az eltelt időben bányászati tevékenységét még meg sem kezdte.

A tájrendezési terv engedélyezéséről a bányakapitányság az érdekelt szakhatóságok nyilatkozata alapján dönt. A közreműködő szakhatóságokat kötik azok a nyilatkozataik, amelyet az előtervvel kapcsolatban tettek. A tájrendezési terv alapján elvégzendő konkrét tájrendezési munkákat az adott időszak műszaki üzemi tervében, illetve a még végrehajtandó tájrendezési feladatokat a bányabezárási (mezőfelhagyási) műszaki üzemi tervben részletesen szerepeltetni kell. A tájrendezési munkálatok felett a bányahatóság a bányászati tevékenységekre általában kiterjedő felügyeleti hatásköreit gyakorolja, hatósági felügyelete csak a tájrendezés végrehajtását és a bányatelek törlését követően szűnik meg. A tájrendezési feladatok végrehajtását a bányakapitányság ellenőrzi és a kötelezettségek teljesítéséről, valamint hatósági felügyeletének megszűnéséről határozatot hoz. A tájrendezést követően a bányavállalkozó a tulajdonában álló ingatlanokkal szabadon rendelkezik. A bányászati tevékenység érdekében kiszájtított, majd a bányászati tevékenység megszűnését követően tájrendezett ingatlanok felett a bányavállalkozó ingyenes használati jogosultsága a bányászati jog (bányatelek) törlésével egyidejűleg szűnik meg és az ingatlan tulajdonos további használatába kerülnek.

IV. FEJEZET

A BÁNYÁSZATI TEVÉKENYSÉGEK MŰSZAKI ÉS SZEMÉLYI FELTÉTELEI, VALAMINT SZANKCIÓRENDSZERE

A bányászati tevékenységek közismerten veszélyes tevékenységek, amelyek gyakorlásához, továbbá építményeinek és létesítményeinek használatához a jogszabályok különös személyi, műszaki és biztonsági követelményeket írnak elő. A bányászat biztonságát több jogintézmény együttesen szolgálja, nevezetesen:

- a) a bányászati tevékenységek végzésének személyi feltételeire vonatkozó előírások;
- b) a védőpillér (határpillér), illetve a biztonsági övezet megállapításának kötelezettsége;
- c) a különös építési, tűzvédelmi és bányabiztonsági szabályzatok rendelkezései.

A jogszabályi előírások megszegése, a szabálytalan állapotok fenntartása súlyos események (üzemzavarok, balesetek stb.) bekövetkezéséhez vezethet, melynek megelőzése, illetve megszüntetése nemcsak bányai üzemi, hanem bányahatósági feladat is. Az erre szolgáló hatósági eszközök körébe tartoznak az engedélyezési feltételek meghatározása mellett a hatósági ellenőrzéshez kapcsolódó kötelezések, illetve szankciók is. Ugyancsak e körbe tartoznak a jogosulatlan bányászati tevékenységek visszaszorítását célzó hatósági eszközök is.

1. A BÁNYÁSZATI TEVÉKENYSÉGEK VÉGZÉSÉNEK SZEMÉLYI FELTÉTELEI

A bányászati tevékenységek végzéséhez a jogszabályi előírások ismeretén kívül megfelelő szakmai hozzáértés is szükséges. A szakmai hozzáértés vonatkozásában, a bányászati tevékenységekhez szükséges képesítések

rangsorának élén a bányamérnöki képzés áll. Már a múlt század elején felismerték, hogy a bányüzemek irányítását lehetőleg bányamérnöki képzéssel rendelkező személyekre kell bízni. A korabeli mérnöki rendtartás,¹³⁵ pl. az éves átlagban ötvennél több munkást foglalkoztató bányamű esetében a bányatervezést, üzemvezetést, valamint az üzembiztonság felülvizsgálatát bányamérnöki időszakos felügyelet alá rendelte.

1.1 A bányüzem felelős műszaki vezetője¹³⁶

A felelős műszaki vezető jogintézményének kialakulása a szakmai hozzáértés és a bányászattal járó veszélyek elhárításáért való felelősség egy személyben történő összekapcsolásának igényére vezethető vissza.

Már a bányajog középkori jogforrásaiban megtaláljuk azokra a tisztségviselőkre vonatkozó előírásokat, akiknek alapvető feladatát a bányászati munka szakmai irányítása, a veszélyhelyzetek elhárítása, illetve a biztonságos üzemvitel ellenőrzése képezte. Ezek közé tartoztak pl. az üzemvezetők (schichmeisterek), a főfelőrök (hutmanok), illetve a meghatalmazottak (vertreterek)¹³⁷. A bányászati ismeretek szigorú szakmai titkokat képeztek, csak ezek legkiválóbb ismerői emelkedhettek ki a vājárok közösségéből és válhattak az egyes bányaművek bányatisztjeivé. A 18. sz. közepétől a bányászattal-kohászattal közvetlenül összefüggő ismeretek már nem képeztek szigorúan védett szakmai titkokat, a bányászati felsőoktatás megindulása pedig új alapokra helyezte a bányászati tevékenységek irányítását.

Az 1854. évi Általános Bányatörvény bányaművenként felelős üzemvezető (meghatalmazott) megbízását és bányahatósági nyilvántartásba vételét írta elő. Az adott bányamű felelős üzemvezetője köteles volt a felügyeletet gyakorló bányakapitányság illetékességi területén belül lakni és tartózkodni, továbbá a bányaműért minden hatósággal szemben személyes felelőséggel tartozott.

¹³⁵ Lásd az 1923. évi XVII. törvénycikket, illetve az 1923. évi 127.000 K.M. rendeletet.

¹³⁶ A felelős műszaki vezető jogállását a Bányatörvény 28. § (2)-(3) bekezdése, a Vhr. 16. § (3)-(5) bekezdése, valamint a 25/1994. (X. 14.) IKM. rendelet határozza meg.

¹³⁷ A különböző bányatisztekre, illetve egyéb tisztségviselőkre vonatkozó előírásokat pl. a Miksa-féle Bányarendtartás I. és XIII. cikkelye tartalmazza.

Az 1960. évi III. törvény a felelős műszaki vezető jogkörét továbbfejlesztette és részletesen szabályozta.

A személyi feltételek vonatkozásában ma a felelős műszaki vezető megbízása a bányajog alapvető jogintézménye. A bányavállalkozó személyével kapcsolatban ugyanis a Bányatörvény gyakorlatilag semmiféle szakmai követelményt (bányászati képesítés és gyakorlat) nem támaszt. Bányavállalkozóvá bármely természetes személy vagy gazdálkodó szervezet válhat, attól függetlenül, hogy maga vagy vezetője akár a minimális ismeretekkel is rendelkezne a bányászati tevékenységekről. A bányavállalkozó gazdasági érdekei esetenként amúgy is ellentétben állhatnak a tevékenység biztonságos végzése iránt támasztott követelményekkel, indokolt tehát, hogy bizonyos kérdésekben ne a bányavállalkozó, hanem egy általa alkalmazott vagy megbízott szakember rendelkezzen döntési jogosultsággal, illetve vállalja e döntésekért a felelősséget.

Felelős műszaki vezetőt és helyettesét minden bányauzemben ki kell jelölni. A bányavállalkozó kötelessége és felelőssége, hogy akár a bányavállalkozással munkajogi jogviszonyban álló, akár vállalkozói szerződés alapján arra alkalmas személy lássa el a felelős műszaki vezető (illetve helyettes) feladatait.

A bányauzemben a műszaki-biztonsági, egészségvédelmi, tűzvédelmi szabályok, az ásványvagyon-gazdálkodási, vízgazdálkodási, valamint a környezetvédelmi követelmények, továbbá a műszaki előírások és bányabiztonsági szabályok végrehajtásáért, illetve megtartásuk ellenőrzéséért a felelős műszaki vezető tartozik önálló felelősséggel. Felelőssége kiterjed mindazon tevékenységekre és intézkedésekre, amelyek közvetve vagy közvetlenül kihatással lehetnek az élet, az egészség, a felszíni és föld alatti létesítmények, a mező- és erdőgazdasági rendeltetésű földek megóvására, továbbá a bányakárok és egyéb környezeti-természeti károk lehetséges megelőzését célzó jogszabályi előírások és hatósági rendelkezések végrehajtásának eredményére. Felelőssége azonban nem zárja ki a bányavállalkozó vagy más személyek beosztásuk, munkakörük alapján egyébként fennálló felelősségét, a bányászati tevékenység biztonságával kapcsolatos feladatok teljesítése ugyanis elsődlegesen a bányavállalkozó feladata.

Felelős műszaki vezetőnek és helyettesnek csak jogszabályban¹³⁸ előírt képesítési követelményeknek megfelelő és szakmai gyakorlattal rendelkező, büntetlen előéletű személy nevezhető ki.

A képesítési követelmények a következők:

- a) felelős műszaki vezetőnek csak az a személy nevezhető ki, aki egyetem bányamérnöki karán, a bányaiüzemi tevékenységnek megfelelő szakon, illetve tagozaton bányaművelő, külfejtési mérnök, olajmérnök oklevelet szerzett;
- b) azokban a bányaiüzemekben, ahol mélyművelés folyik, vagy kőolaj- és földgáz bányászati tevékenységet folytatnak, föld alatti gáztárolót alakítanak ki vagy tartanak üzemben, továbbá aknával, vágattal vagy mélyfúrással kutatnak, illetve a mélyműveléses vagy külfejtéses bányaiüzem tervezett termelése meghaladja az évenkénti 500 kt-át, felelős műszaki vezető helyettesnek csak az a személy nevezhető ki, aki egyetem bányamérnöki karán, a bányaiüzemi tevékenységnek megfelelő szakon, illetve tagozaton mérnöki oklevelet szerzett;
- c) a b) pontban fel nem sorolt bányaiüzemekben felelős műszaki vezető helyettes kinevezéséhez egyéb felsőfokú műszaki végzettséget vagy műszaki technikus képesítést igazoló oklevél is elegendő.

A szakmai gyakorlati feltételek az alábbiak:

- a) a II. vagy III. osztályú sújtólégveszélyes és gáz-kitörésveszélyes minősítésű bányában mind felelős műszaki vezető, mind pedig helyettes esetében az azonos vagy magasabb veszélyességi osztályba sorolt, illetve gáz-kitörésveszélyes bányában szerzett legalább 5 év;
- b) az a) pontban fel nem sorolt bányaiüzemekben kívül felelős műszaki vezető, továbbá a képesítési követelmények b) pontjában meghatározott körben felelős műszaki vezető helyettes esetében legalább 3 év;
- c) egyéb bányaiüzemben felelős műszaki vezető helyettesi kijelölés esetén – az előírt végzettség megszerzését követően – hasonló te-

¹³⁸ Jelenleg a 25/1994. (X.14.) IKM rendelet.

vékenységet végző bányauzemben legalább 2 év letöltött gyakorlat szükséges a kijelöléshez.

A kijelölt felelős műszaki vezetőt és helyettesét a bányavállalkozó köteles a bányakapitányságnak bejelenteni, amely azokat nyilvántartásba veszi. Ha a bányauzem kiterjedése, a bányabeli munkahelyek egymástól való távolsága, továbbá a bányászati veszélyforrások fokozott mértéke indokolja, akkor a bányahatóság több felelős műszaki vezető helyettes kijelölését is elrendelheti. A kijelölést akkor kell elfogadottnak tekinteni, ha a bányahatóság a bejelentéstől számított 15 napon belül észrevételt nem tesz vagy nem kezdeményezi a kijelölés visszavonását abból az indokból, hogy a kijelölés nem felel meg a jogszabályi feltételeknek.

A bányakapitányság a felelős műszaki vezető végzettségére vonatkozó feltételek alól indokolt esetben – a képesítési követelmények b) pontjában felsorolt bányauzemek kivételével – eltérést engedélyezhet, amelyet feltételhez köthet.

A bányakapitányság a felelős műszaki vezető, illetve helyettes kijelölésének visszavonását kezdeményezheti, ha az figyelmeztetés ellenére ismételten megszegi a jogszabályokban, szabványokban meghatározott műszaki-biztonsági, munkavédelmi, környezetvédelmi vagy ásványvagyongazdálkodási előírásokat. Ez a kezdeményezés a bányavállalkozót kötelezi.

A felelős műszaki vezető, illetve helyettes felelősségi körébe tartozó ügyekben felettesei csak vele egyetértésben adhatnak utasítást, kivéve, ha az azonnali intézkedést közvetlen életveszély vagy egyéb súlyos károsodás elhárítása indokolja.

1.2 A hites bányamérő és feladatköre¹³⁹

A Bányatörvény kötelezi a bányavállalkozókat, hogy a bányaműveléssel és a bányászati létesítményekkel kapcsolatos, a bányabiztonsági szabályzatokban előírt térképeket (az ún. bányatérképeket) készítse el és a változásokkal rendszeresen egészítse ki. A bányauzemek alábbi térképei minősülnek bányatérképnek:

¹³⁹ A bányatérképekre és a hites bányamérőkre vonatkozó követelményeket a Bányatörvény 33. §-a, a Vhr. 20. §-a, továbbá a 69/1995. (XII. 26.) és a 70/1995. (XII. 26.) IKM rendeletek határozzák meg.

- a) a kutatási térkép,
- b) a bányatelek térkép,
- c) az átnézeti térkép,
- d) a bányaművelési térkép,
- e) a tervtérkép,
- f) a légvezetési térkép,
- g) a hidrogeológiai térkép,
- h) a villamos hálózati térkép,
- i) a fűrólyukas bányászati kitermelés üzemi és tervtérképei,
- j) a kőolaj-, kőolajtermék- és földgázszállítás távvezetéki, távvezetéki átnézeti térképei,
- k) a környezetvédelmi térkép.

A bányamérési tevékenység évszázadok óta meghatározó jelentőségű volt a bányászatban. A Miksa-féle Bányarendtartás V. cikkelye a bányamérőt (markscheider, bergschienner) már királyi bányatisztnak minősítette. Az 1854. évi Általános Bányatörvény úgy rendelkezett, hogy minden bányabirtokos a bányatérképek készítésére bányamérnökét vagy képesített „műértőt” volt köteles felkérni¹⁴⁰.

A bányatérképek méretére és tartalmára vonatkozó előírásokat, valamint a hites bányamérők képesítésére és szakmai gyakorlatára vonatkozó követelményeket ma külön jogszabályok határozzák meg¹⁴¹.

A bányatérképek hitelesítését csak hites bányamérő végezheti. A hites bányamérő szakmai feladatát önállóan és egyéni felelősséggel látja el, felügyeli a bányamérést, valamint a bányaműveletekkel, a bányakárokkal és a bányászati tevékenységet követő tájrendezéssel kapcsolatos, a bányavállalkozót terhelő mérési feladatok ellátását.

Hites bányamérő csak olyan büntetlen előéletű személy lehet

- a) aki az előírt szakirányú felsőfokú iskolai végzettséggel és szakmai gyakorlattal, továbbá szakmai minősítéssel rendelkezik, és
- b) akít a Magyar Bányászati Hivatal a „Hites bányamérők nyilvántartás”-ába felvett.

A hites bányamérő

¹⁴⁰ Az 1854. évi Általános Bányatörvény Végrehajtási Szabályainak 97. §-a.

¹⁴¹ Lásd a 69/1995. (XII. 26.) IKM. és a 70/1995. (XII. 26.) IKM. rendelet előírásait.

- a) szakirányú felsőfokú iskolai végzettséggel akkor rendelkezik, ha bányamérő, bányaművelő, bánya-, földmérő-, erdő- vagy építőmérnök hazai egyetemi, vagy földmérési, földrendezői, illetve építési szakterületen hazai főiskolai üzemmérnöki, vagy ilyen képesítést nyújtó külföldi, más elnevezésű oklevele van;
- b) szakmai gyakorlattal akkor rendelkezik, ha az oklevél megszerzését követően bányavállalatnál, bányaiüzemnél vagy bányamérési tevékenységet végző egyéb gazdálkodó szervezetnél legalább négy év bányamérési gyakorlatot szerzett, és ezen belül legalább két évig bányamérési feladatokat önállóan irányított;
- c) szakmai minősítéssel akkor rendelkezik, ha a Magyar Bányászati Hivatal által lefolytatott szakmai minősítésen (vizsgán) megfelelő értékelést kapott.

A hites bányamérő által hitelesített bányatérkép közhitelű, melynek tartalmát a bányászati szakigazgatásban mindaddig valósnak kell tekinteni, míg valótlanágát méréssel vagy helyszíni ellenőrzéssel nem bizonyítják. A hites bányamérők tevékenységét a bányakapitányság felügyeli.

2. A VÉDŐPILLÉR ÉS A BIZTONSÁGI ÖVEZET¹⁴²

A bányászati tevékenységek szükségszerűen beavatkoznak a természetes környezetbe és a bányászati létesítmények és műveletek kihathatnak a tevékenységgel ténylegesen nem érintett közvetlen környezetre is. Ugyanakkor, a természetes vagy épített környezet is hatást gyakorolhat a bányászati tevékenységekre. A kölcsönös egymásra hatás szabályozott kereteit biztosítják, továbbá az esetleges veszélyeztetés kiküszöbölését vagy enyhítését szolgálják a védőpillérre és a biztonsági övezetre vonatkozó előírások.

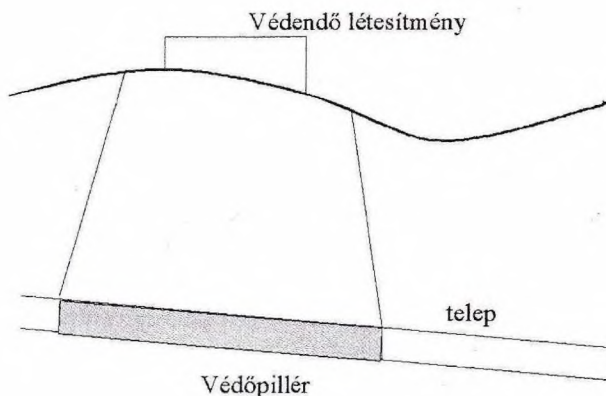
A bányászati tevékenységek és létesítmények, valamint a kőolaj és földgázipari létesítmények hatásától a lakótelepülést, a felszíni vagy föld alatti egyéb létesítményt, a vízkészletet, a folyó-, illetőleg állóvizet, műemléki ingatlant, régészeti, védett természeti területet szükség esetén védőpillér kijelölésével kell megóvni. A védőpillérektől függetlenül ha-

¹⁴² Követelményeit a Bányatórvény 32. §-ának és a Vhr. 19. §-ának előírásai szabályozzák.

tárpillért kell megállapítani a bányatelek megállapítási eljárásban a bányatelek határvonalára. A határpillér biztosítja azt a követelményt, hogy a bányaműveletek hatása ne terjeszkedhessen a bányatelek határán túl. A határpillért kizárólag a bányatelek határának módosításával együtt lehet megváltoztatni.

A védőpillért és határpillért a tevékenységek folytatása során veszélyeztetni nem lehet.

A védő- és határpillér fogalmilag olyan helyén hagyott, le nem fejthető ásványkincset magába foglaló földtani alakzatot jelent, amely egy védendő terület, illetve létesítmény mozgásmentességét hivatott biztosítani. A pillért úgy kell megszerkeszteni és kijelölni, hogy annak határfelülete egyenes alkotóval leírt olyan felület legyen, amelynek a föld felszínével való metszsvonala egybeesik az érintett létesítmény 5 m-es védősávval növelt határvonalával és a vízszintes síkkal bezárt dőlésszöge akkora, mint az érintett rétegsor 3 fokkal csökkentett határszöge.

A kijelölt védő- és határpilléreket a művelés alatt álló szintenként vagy telepenként (ásvány-előfordulásokként), azok határvonalainak megjelölésével és a vonatkozó bányafelügyeleti engedély számának feltüntetésével kell ábrázolni a bányatérképeken.

A védőpillér meghatározása és kijelölése felelős tervezést igénylő feladat, melynek során nem szabad megfelelkezni arról, hogy önmagában

a pillér csak a védelem egyik eszköze. A rosszul megtervezett védőpillér a bányavállalkozó kártalanítási kötelezettségét vonhatja maga után, ugyanis a bányakárokért fennálló felelőssége független a védőpillér kijelölésétől, azaz felelős a bekövetkezett károkért akkor is, ha a kár a megállapított védőpillér ellenére következett be.

A védő- és határpillér kijelölését a bányavállalkozó köteles kezdeményezni. A bányahatóság kötelezheti is a bányavállalkozót a védőpillér kijelölésének kezdeményezésére, ha megállapítja, hogy a bányaműveletek védendő létesítményt veszélyeztetnek. A védő- és határpillérek méretezésének előírásait bányabiztonsági szabályzat¹⁴³ határozza meg.

A védőpillér kijelöléséről az érdekeltek meghallgatásával és az érintett szakhatóságok bevonásával a bányakapitányság a bányatelek megállapítása, a műszaki üzemi terv jóváhagyása vagy önálló eljárás keretében határoz.

A védőpillért vagy határpillért a bányahatóság előzetes engedélye nélkül meggyengíteni, azt teljesen vagy részben lefejtetni tilos. A bányahatóság az érdekeltek meghallgatásával engedélyezheti a kijelölt védőpillér meggyengítését vagy lefejtését, ha annak rendeltetése megszűnt, vagy ha a külszíni létesítmény megóvása egyéb módon is biztosítható. A védőpillérbe bányavágattal történő behatoláshoz, a védőpillér meggyengítésére vonatkozó szabályokat kell alkalmazni.

A bányahatóság ásványvagyon-gazdálkodási hatáskörében eljárva, az indokolatlan ásványvagyon veszteségek elkerülése végett hivatalból is kezdeményezheti a védőpillér részleges vagy teljes lefejtését, illetve megszüntetheti a pillért, ha annak rendeltetése már megszűnt.

A bányászati, valamint a kőolaj és földgázipari létesítmények és környezetük védelme érdekében biztonsági övezetet kell kijelölni. A biztonsági övezettel érintett ingatlanon a jogszabályban vagy hatósági határozatban megjelölt korlátozást és tilalmat szolgálat, illetve vezetékjog vagy használati jog alapításával is érvényesíteni lehet.

A védőövezetre vonatkozó tilalmak és korlátozások közé tartozik¹⁴⁴, pl. hogy az övezeten belül tilos

- a) tűzzel járó munkafolyamatot végezni és tűzveszélyes anyagot tárolni;

¹⁴³ A 12/2003. (III. 14.) GKM rendelet melléklete.

¹⁴⁴ A tilalmak és korlátozások körét jelenleg a 6/1982. (V. 6.) IpM. rendelet szabályozza.

- b) a talajfelszínt 60 cm-nél mélyebben megbontani;
- c) a létesítmény üzemeltetője előzetes hozzájárulása hiányában építési tevékenységet végezni, illetve épületet elhelyezni és fenntartani;
- d) az övezetben fát és bokrot ültetni, továbbá olyan tevékenységet végezni, amely a létesítményhez való hozzáférést akadályozza;
- e) az övezetben föld alatti csővezetéket és kábelt elhelyezni stb.

3. A BÁNYÁSZATI TEVÉKENYSÉGEK SZANKCIONÁLÁSA

Szankció alatt általános értelemben valamely jogszabályon alapuló jogkövetkezményt értjük, melynek lényege, hogy amennyiben a meghatározott jogszabályi előírást megsértik, úgy a jogsértőre nézve negatív jogkövetkezmények, hátrányok állanak be. E hátrányok állami kényszerrel testesítenek meg és kötelezés, büntetés, bírság, kártérítés vagy érvénytelenség stb. formájában jelentkezhetnek¹⁴⁵.

A magyar bányahatóság – elsősorban szerteágazó hatáskörére tekintettel – széles szankcionáló eszközrendszerrel rendelkezik. Ezek a szankciók a következő típusokba sorolhatók:

- a) adott tevékenységre kiható kötelezés (pl. tevékenység elrendelése vagy felfüggesztése, munkavégzés megtiltása, bányabezárás elrendelése stb.);
- b) adott személyt érintő intézkedések (pl. felelős műszaki vezető megbízatásának visszavonása, hites bányamérő nyilvántartásból történő törlése, foglalkoztatás megtiltása stb.);
- c) bírságolás:
 - ca) bányászati bírság kiszabása¹⁴⁶;
 - cb) munkavédelmi bírság kiszabása¹⁴⁷;
 - cc) munkaügyi bírság kiszabása¹⁴⁸;
 - cd) végrehajtási bírság kiszabása¹⁴⁹;
 - ce) szabálysértési eljárás lefolytatása¹⁵⁰.

¹⁴⁵ A meghatározás a Jogi Lexikon címszavában foglaltakon alapul (549. p.).

¹⁴⁶ Lásd a Bányatörvény 41. §-át.

¹⁴⁷ Lásd a munkavédelemről szóló 1993. évi XCIII. törvény 82. § (1) bekezdését.

¹⁴⁸ Lásd az 1996. évi LXXV. törvény 6-7. §-át.

¹⁴⁹ Lásd az államigazgatási eljárás általános szabályairól szóló 1957. évi IV. törvény 82. § (1) bekezdés c) pontját.

A bírság¹⁵¹ vagyoni jellegű közigazgatási szankció, amely az állam részére történő pénzfizetési kötelezettség előírásában mutatkozik meg. A bírság önálló szankció, amely meg nem fizetés esetén más szankcióval (pl. szabadságvesztéssel) nem váltható meg. A bírságot csak a törvényben hatáskörrel felruházott közigazgatási szervek szabhatják ki.

A felsorolt bírságok között a legjellemzőbb különbség, hogy az első három bírságtípus címzettje általában a jogszabálysértést elkövető gazdálkodó szervezet (kivéve, ha az elkövető magánszemély vagy egyéni vállalkozó), míg az utóbbi két esetben a címzett mindig a gazdálkodó szervezet valamely tagja (vezetője vagy alkalmazottja), tehát meghatározott természetes személy.

A jegyzet továbbiakban a felsoroltak közül csak a bányászati bírsággal foglalkozik, mert ezt a szankciót szabályozza a Bányatörvény.

A bányászati bírság kiszabását a Bányatörvény két esetkörben rendeli alkalmazni: jogosulatlan, illetve szabálytalan bányászati tevékenységek esetén. A két fogalom között alapvető különbség állapítható meg abban, hogy szabálytalanul az végez bányászati tevékenységet, aki rendelkezik bányászati jogosultsággal, de megszegi a bányatörvény bizonyos rendelkezéseit; jogosulatlanul viszont az végez bányászati tevékenységet, aki hatósági feljogosítás (lásd a II/5.4 és a II/7. fejezetben írtakat) nélkül ásványi nyersanyag kitermelést végez. A jogosulatlan bányászati tevékenységek körébe – mint a megnevezés is utal rá – mindig valamilyen jogcím nélkül végzett kitermelés tartozik, míg a szabálytalan bányászati tevékenységnek az minősül, ha a kitermelést végzőnek van ugyan jogcíme (bányászati joga), csak a tevékenység végzéséhez szükséges engedélye hiányzik.

Mindkét esetben közös ugyanakkor, hogy a tevékenység az állam tulajdonát képező ásványi nyersanyagra hat ki, azt károsítja. A jogosulatlan vagy szabálytalan bányászati tevékenységek elbírálásának egyik kulcskérdése éppen az, hogy milyen körülmények között, milyen mennyiségben került sor az ásványi nyersanyagok kitermelésére és mi történt a kitermelt ásványi nyersanyaggal. Tekintettel arra, hogy az ilyen tevékenységeket vizsgáló bányahatóság nem rendelkezik a pontos mérésekhez szükséges technikai eszközökkel, a Bányatörvény különös felhatalmazást ad a bányakapitányságoknak, miszerint a jogosulatlan vagy szabálytalan

¹⁵⁰ Lásd az egyes szabálysértésekről szóló 218/1999. (XII. 28.) Korm. rendelet vonatkozó tényállásait.

¹⁵¹ A fogalomról bővebben a Jogi Lexikon címszavánál olvashatunk (81-82 p.)

bányászati tevékenység kivizsgálása során – a tevékenységet végző költségére – elrendelhetik a kitermelőhely geodéziai bemérését és a kitermelt ásványvagyon mennyiségének földtani szakértő bevonásával történő meghatározását.

A befizetett bányászati bírság összege a Magyar Bányászati Hivatalhoz kerül. A bírságok összegét bányabiztonsági és bányaegészségügyi kutatásokra és ezek megvalósítására, illetve az ipari vagyont tartalmazó zárt területek fenntartására és az ipartörténeti jelentőségű bányászati emlékek felkutatására és megőrzésére, az előbbi tevékenységekhez szükséges feltételek biztosítására, továbbá a bányászati országos gyűjtőkörrel rendelkező iparági múzeumok működési támogatására kell fordítani. A bírság felhasználásról a Magyar Bányászati Hivatal elnöke dönt.

3.1 Jogosulatlan bányászati tevékenységek¹⁵²

Jogosulatlanul az folytat bányászati tevékenységet, aki

- a) a felszíni előkutatást a kötelező bejelentést elmulasztva gyakorolja;
- b) bányászati jogosultság nélkül ásványi nyersanyagkutatást vagy kitermelést végez;
- c) külön jogszabályban előírt hatósági engedély nélkül vagy attól eltérően folytatott tevékenysége során ásványi nyersanyagot termel ki.

A felsorolás a) pontjában a törvényalkotó azért rendelte szankcionálni a jogosulatlanul előkutatást végzőt, mert ez az egyetlen jogi eszköz az előkutatás jogszerű keretek között tartására. Az előkutatás végzéséhez ugyanis nem szükséges hatósági engedély, csupán bejelentési kötelezettség áll fenn. Aki ezt is elmulasztva végez előkutatási tevékenységet, azt a bányakapitányság jogosulatlan bányászati tevékenység jogcímén szankcionálhatja. A bányakapitányságok ritkán járnak el ilyen ügyekben, mert általában e tevékenységek még az ingatlan tulajdonosok előtt is rejtve maradnak és így a bányahatóság sem szerezhet tudomást róluk.

¹⁵² Szabályait a Bányatörvény 41. § (1) és (7), 44. § (4) bekezdései, valamint a Vhr. 25. §-a határozzák meg.

A b) pontba azok az esetek tartoznak, amikor valaki azzal a céllal, hogy bányászati tevékenységet végezzen, a II/7.1-7.5 fejezetekben felsorolt jogcímeiken megszerezhető bányászati jogosultság hiányában végez ásványi nyersanyag kitermelést. Megjegyzendő, hogy csak kifejezetten a bányászati jogosultság hiányában, nem pedig valamely bányahatósági engedély nélkül végzett ásványi nyersanyagkutatások, illetve kitermelések tartoznak ebbe a körbe. A műszaki üzemi terv nélkül végzett bányászati tevékenységek, pl. nem jogosulatlan, hanem szabálytalan bányászati tevékenységnek minősülnek.

Tipikusan jogosulatlanul végzett bányászati tevékenységnek minősül, pl. az olyan eset, amikor a bányavállalkozó, a részére megállapított bányatelek határain túlterjeszkedve végez bányászati tevékenységet. A bányavállalkozó bányászati jogának fizikai terjedelmét a bányatelek határozza meg, ha ezen túllép, akkor olyan területen végez bányászati tevékenységet, amelyre vonatkozóan bányászati jogot még nem szerzett, így tevékenysége jogosulatlannak minősül. Ugyancsak ebbe a körbe tartoznak mindazok az esetek, amikor valaki bányaként üzemeltet valamilyen kitermelő helyet, de bányászati jogosultságát előzetesen nem legalizálta.

A jogosulatlan bányászati tevékenységek leggyakrabban a c) pontban meghatározott esetkörbe sorolhatók. Ide az alábbi ásványi nyersanyag kitermelések tartoznak:

ca) a vízjogi engedély nélkül vagy attól eltérően végzett mederkostrások és tó létesítések során végzett ásványi nyersanyag kitermelések;

cb) az építési-, talajvédelmi- vagy egyéb hatósági engedély nélkül, illetve attól eltérően végzett tereprendežések, felszínalakítások során végzett ásványi nyersanyag kitermelések;

cc) a jogszabályokban előírt hatósági engedélyek keretei között végzett mederkostrások, tó létesítések vagy tereprendežések során végzett ásványi nyersanyag kitermelés, ha a kitermelt anyagot a Kincstári Vagyoni Igazgatóság előzetes hozzájárulása (engedélye) nélkül értékesítik.

A jogosulatlan bányászati tevékenység megállapításának, illetve szankcionálásának három alapvető feltétele van:

a) bizonyítható legyen a földkéreg anyagának meghatározott személy vagy személyek által történő kitermelése,

- b) a kitermelt anyag bizonyítottan ásványi nyersanyagnak minősüljön,
- c) a kitermelésre – az előkutatás esetét leszámítva – hatósági engedély nélkül vagy engedélytől eltérő módon kerüljön sor.

Az a tény, hogy a kitermelt anyag egészben vagy részben még nem került hasznosításra (pl. a kitermelés helyszínén maradt) a tevékenység jogosulatlan minősítése szempontjából jogi relevanciával nem bír. Önmagában a kitermelés ténye (az ásványi nyersanyag természetes állapotából történő elválasztása) a minősítő körülmény.

A jogosulatlan bányászati tevékenységek végzése során gyakori eset, amikor egy ingatlan tulajdonosa úgy köt szerződést a kitermelést végző vállalkozóval, hogy az ingatlan tereprendezése ellenértékeként a kitermelt ásványi nyersanyagot (annak tulajdonjogát) ajánlja fel részére. Előfordult olyan eset is, hogy a vállalkozó maga ajánlkozott ilyen tartalmú megállapodás létrehozására. Az ilyen esetekben az ingatlan tulajdonos idegen dolog - az állami tulajdont képező ásványi nyersanyag - tulajdonjogát ruházza a vállalkozóra, ami önmagában jogsértő magatartás (lásd a II/2. fejezetben foglaltakat), ennek ellenére a Bányatörvény nem őt, hanem minden esetben az ásványi nyersanyag tényleges kitermelőjét rendeli szankcionálni. Ennek magyarázata abban rejlik, hogy a tevékenység a kitermelés tényével válik jogosulatlanná és a bányahatóság ezért csak a kitermelőt vonhatja felelősségre. Természetesen annak nincs akadálya, hogy a kitermelést végző vállalkozó a fenti magatartásával neki bizonyíthatóan kárt okozó ingatlan tulajdonossal szemben polgári jogi úton szerezzen elégtételt.

A jogosulatlanul bányászati tevékenységet folytató személyt a bányahatóság bányászati bírsággal sújthatja, továbbá minden esetben eltiltja a tevékenység folytatásától. A Bányatörvény a jogosulatlan bányászati tevékenység folytatójával szemben további szigorú szabályt állapít meg, amikor a bányászati bírságon felül az így kitermelt ásványi nyersanyag teljes értékét (értékének 100%-át) is elvonja tőle bányajáradék címen.

A jogosulatlan bányászati tevékenység a köz és magánérdeket (az állam tulajdonosi jogait, az ásványvagyon-gazdálkodás szempontjait, a környezet védelmének és a műszaki biztonság követelményeit, a tevékenységgel érintett ingatlan tulajdonosának, kezelőjének érdekeit) egyaránt súlyosan sérti, ezért a Bányatörvény lehetővé teszi a jogosulatlan

bányászati tevékenység folytatásától eltiltó határozat azonnali végrehajtásának elrendelését is. A határozat azonnali végrehajtásának elrendelése azt jelenti, hogy a kötelezett személy jogosulatlan tevékenységét akkor is köteles abbahagyni, ha a határozatban foglaltakat vitatja és azzal szemben jogorvoslatot kezdeményez.

A bányászati bírság kiszabható legmagasabb összege 3 millió Ft, ismételt elkövetés esetén 10 millió Ft. A bírságolás célja többek között az, hogy a jogosulatlan bányászati tevékenységet végzőket elrettentse a további jogsértéstől. A bányahatóság széles mérlegelési jogkörrel rendelkezik arra nézve, hogy a bírság összecszerúségét a jogsértés súlyára, a jogellenes állapotra, illetve az eset összes körülményeire tekintettel megállapíthassa. A bírság összege tehát nem kizárólagosan a jogosulatlanul kitermelt ásványi nyersanyag mennyiségétől függ.

3.2 Szabálytalan bányászati tevékenységek¹⁵³

A bányavállalkozó szabálytalanul végzi bányászati tevékenységét, ha

- a) a tevékenységet jóváhagyott műszaki üzemi terv nélkül vagy attól eltérően gyakorolja,
- b) a bányászati tevékenység gyakorlása során a Bányatörvény III. részében előírt szabályokat megszegi;
- c) a bányajáradék megállapítására vonatkozó jogszabályban előírt bejelentési, önbevallási és befizetési kötelezettségét elmulasztja.

Az a) esetben a bányavállalkozó tevékenysége azért minősül szabálytalanoknak, mert jogerős bányahatósági határozattal jóváhagyott és az adott időpontban érvényes műszaki üzemi terv nélkül bányászati tevékenységet végezni jogszerűen nem lehet. A bányavállalkozók gyakran esnek abba a hibába, hogy műszaki üzemi tervük érvényességi időtartamán belül elmulasztják a következő tervidőszak műszaki üzemi tervének engedélyezését időben kezdeményezni, annak ellenére, hogy a Vhr. egyértelműen rögzíti, hogy az új tervet úgy kell benyújtani, hogy engedélyezése még a korábbi terv érvényességének lejártja előtt megtörténhessen.

¹⁵³ A vonatkozó előírások a Bányatörvény (2)-(7) bekezdéseiben és a Vhr. 25. §-ában található meg.

Hasonló mulasztást követnek el, amikor a jóváhagyott tervben meghatározottaktól eltérően folytatják bányászati tevékenységüket. A Vhr. ugyanis arra is rendelkezik, hogy a műszaki üzemi tervtől – a fő bányaveszélyek elleni védekezést, az ásványvagyon-gazdálkodást, a vízgazdálkodást, a környezetvédelmet és a bányakárt érintő tevékenységekkel kapcsolatban – eltérni csak bányahatósági engedéllyel lehet.

A b) esetkörben a bányavállalkozó nem a tevékenység végzéséhez szükséges engedély beszerzését mulasztja el, hanem valamely, a Bányatörvény III. részében meghatározott előírást sért meg. Ezek közül leggyakoribbak a következők:

- a) a bányában alkalmazott gépek, berendezések, anyagok és létesítmények szerelésére, üzemeltetésére az előírt üzemi utasítások (kezelési, technológiai, karbantartási, egészségvédelmi stb.) elkészítését elmulasztja;
- b) a bányai üzemet felelős műszaki vezető, illetve helyettes kijelölése nélkül szünetelteti vagy tartja üzemben;
- c) elmulasztja az együttes kitermelésre vonatkozó előírások (lásd a III/4. fejezetben) végrehajtását;
- d) a külön jogszabályban meghatározott bányászati létesítmények építéséhez és üzembe helyezéséhez, valamint egyes gépek és berendezések bányabeli használatához szükséges bányahatósági engedély beszerzését elmulasztja;
- e) a védő- és határpillérek, illetve a biztonsági övezet kijelölésére nem intézkedik;
- f) a bányatérképekre vonatkozó előírásokat megszegi;
- g) elmulasztja a tájrendezési terv törvényi határidőben történő elkészítését;
- h) elmulasztja a kötelezettségei teljesítésére, így különösen a bányakárok megtérítésének, a tájrendezési kötelezettség teljesítésének pénzügyi fedezetéül szolgáló biztosítéokra vonatkozó ajánlatát előterjeszteni;
- i) elmulasztja végrehajtani a bánya megszüntetésével és tájrendezésével kapcsolatos kötelezettségeit.

Végül a c) pontban foglaltak a bányavállalkozó speciális mulasztását rendelik szankcionálni, nevezetesen a bányajáradék bevallási és fizetési kötelezettséggel kapcsolatos mulasztásokat. Itt kell megjegyezni, hogy a bá-

nyavállalkozó mindaddig nem kaphat új bányahatósági engedélyt, amíg bányajáradék vagy bírság, illetve késedelmi kamat tartozása van. A jogalkotás ezzel is arra kívánja rászorítani a bányavállalkozókat, hogy tevékenységeik kereteit próbálják meg anyagi lehetőségeik határán belül tartani. Az államnak nyilvánvalóan akkor éri meg a tulajdonát képező ásványi nyersanyagvagyonot rendkívül kedvezményes mértékű bányajáradék fizetés ellenében a bányavállalkozók rendelkezésére bocsátani, ha a bányavállalkozó korrekt és kiszámítható gazdasági tevékenység folytatásával az ásványvagyonot minél teljesebb módon kiaknázza.

A Bányatörvény a szabálytalanul gyakorolt bányászati tevékenységek esetében a szankció alkalmazhatósága vonatkozásában a fokozatosság elvét alkalmazza, nem bízza az ügy megítélését kizárólag az eljáró bányakapitányság mérlegelésére, hanem előírja, hogy az alkalmazható szankciót – ellentétben a jogosulatlan bányászati tevékenység esetével – a bányahatóság figyelemfelhívásának kell megelőznie, kivéve, ha a tevékenységével a bányavállalkozó közvetlen és súlyos veszélyhelyzetet teremtett.

A teljesítési határidőt tartalmazó figyelemfelhívás eredménytelensége esetén a bányahatóság a bányavállalkozót bányászati bírsággal sújthatja, a tevékenység folytatását felfüggesztheti, az erre vonatkozó engedélyt visszavonhatja, illetőleg kezdeményezheti a koncessziós szerződés megszüntetését és elrendelheti az eredeti állapot visszaállítását, vagy ha ez már nem lehetséges, a tájrendezést. A bírság mértéke meg egyezik a jogosulatlan bányászati tevékenységek esetében ismertetett összeggel.

V. FEJEZET

A BÁNYAHATÓSÁG FELÜGYELETE ALÁ RENDELT EGYES TEVÉKENYSÉGEK

A Bányatörvény tárgyi hatálya – mint azt a II/5.2 és II/5.3 fejezetekben tárgyaltuk – nem csak a szakmai szempontból szűken értelmezett bányászati tevékenységekre, hanem az ásványi nyersanyagok kitermeléséhez kapcsolódó tevékenységekre, valamint a bányászati módszerekkel végezhető egyéb tevékenységekre is kiterjed. Előbbiek közé soroltuk többek között az előkészítést, az elsődleges feldolgozást, a meddőhányók létesítését és hasznosítását, míg utóbbi körbe a mélyfúrásokat, az alagúthajtást, a föld alatti térségek más célú hasznosítását, a föld alatti gáztárolást, továbbá a szénhidrogén szállítóvezetékek üzemeltetését és a geotermikus energia hasznosítását, illetve a földtani kutatást.

A továbbiakban ezek közül néhány tevékenységre vonatkozó legfontosabb szabályokat foglaljuk össze.

1. AZ ELŐKÉSZÍTÉS ÉS AZ ELSŐDLEGES FELDOLGOZÁS¹⁵⁴

A kitermelt ásványi nyersanyagok általában közvetlenül nem alkalmasak hasznosításra, ezért szükséges azok előkészítése, illetve a szénhidrogének esetében azok elsődleges feldolgozása. Mindkét esetben alapvetően meghatározó szempont, hogy e tevékenységek a kitermelt nyersanyagnál jobban felhasználható, értékesebb termék vagy termékek nyerésére irányulnak és műveleteik általában fizikai-mechanikai technológiákon alapulnak, mélyreható kémiai változás nélkül.

Ezek alapján az előkészítés legfontosabb alapműveletei közé sorolható:

- a) a szilárd fázis fajlagos felületének növelése (aprítás),

¹⁵⁴ A tevékenységet a Bányatörvény 49.§ 4. pontja sorolja a bányászati tevékenységek közé.

- b) a szilárd diszperz fázis szemcséinek szétválasztása (osztályozás, dúsítás),
- c) a szilárd és folyékony fázisok szétválasztása (víztelenítés),
- d) a folyadék és gázfázisok, illetve a folyadék-folyadék fázisok szétválasztása (szeparálás);
- e) a szilárd és gáz fázisok szétválasztása (porlekötés, porleválasztás).

A szénhidrogének elsődleges feldolgozásának legfontosabb alpműveletei az előzőektől eltérően az abszorpció (elvonás) és adszorpció (pl. gazolin leválasztás), illetve a desztilláció (pl. propán-bután kinyerés).

Mindkét tevékenység – amennyiben azt bányauzemben végzik – a bányászati tevékenység fogalomkörébe tartozik, ugyanakkor ilyen tevékenységeket végezhet a kitermelést folytató bányavállalkozótól területi, gazdasági, pénzügyi, szervezeti szempontból teljesen elkülönült más gazdálkodó szervezet is. A bányásztól független, önálló előkészítési és elsődleges feldolgozási tevékenység nem bányászati tevékenység, így nem is tartozik a Bányatörvény tárgyi hatálya alá. A jogalkotó ugyanis e tevékenységek szabályozása során azt a sajátos alapelvet alkalmazta, hogy az előkészítés és az elsődleges feldolgozás csak abban az esetben tartozik a Bányatörvény hatálya alá, amennyiben e tevékenységeket a bányavállalkozó bányauzemben végzi.

Ennek az elhatárolásnak két területen van jelentősége:

- a) a bányauzemben a bányavállalkozó által végzett előkészítésre, ill. elsődleges feldolgozásra értelemszerűen vonatkoznak a Bányatörvény bányászati tevékenységre vonatkozó előírásai (pl. műszaki üzemi terv, felelős műszaki vezető stb.);
- b) ugyanakkor, a fenti alapelv alapján történik meg az ilyen jellegű tevékenységek hatósági felügyeletének elválasztása is.

2. MEDDŐHÁNYÓK LÉTESÍTÉSE ÉS MEGSZÜNTETÉSE, VALAMINT HASZNOSÍTÁSA¹⁵⁵

A meddőhányó létesítése, használata, fenntartása és megszüntetése, illetve tájrendezése általában nem önálló tevékenység, hanem az ásványi nyers-

¹⁵⁵ A tevékenységre a Bányatörvény 1. § (1), 5. § (1), 23. § (2), 42. § (1) és 44. § (1) bekezdései, valamint 49. §-ának 21. pontja tartalmaz előírásokat.

anyagok kitermelésével szorosan összefüggő, ahhoz kapcsolódó bányászati tevékenység. A meddőhányó fogalma alatt a Bányatörvény az ásványi nyersanyag kitermelése során vagy azzal együtt kitermelt és attól fizikai módszerekkel leválasztott szilárd anyagok (kísérő-, illetve fedőkőzet) felhalmozott tömegét érti.

A bányavállalkozó felelősségi köre a meddőhányókra is kiterjed, e felelősség keretében köteles a biztonsági, környezetvédelmi és egyéb előírásokat a meddőhányók esetében is betartani. Miután a Bányatörvény szabályozási alapelve, hogy a bányászati tevékenységek hatásainak a bányatelek határain belül kell maradnia, kézenfekvő, hogy a meddőhányók létesítésére is általában csak a bányatelek területén belül van lehetőség, természetesen úgy, hogy emiatt kitermelhető ásványvagyon véglegesen nem kerülhet lektetésre.

Ma számos, korábbi bányászati tevékenységek végzése során létesített meddőhányó található az ország területén, amelyekre vonatkozóan bányászati jogosultság (illetve kötelezettség) már nem áll fenn, ugyanakkor ezek a meddőhányók gyakran hasznosításra érdemes mennyiségben tartalmaznak visszahagyott, illetve korábban fel nem ismert ásványi nyersanyagot. A meddőhányó hasznosítás ezek kutatását és kitermelését jelenti. Gyakorlati szempontból ezt a tevékenységet a külfejtéssel művelhető ásványi nyersanyagok előfordulásánál alkalmazott bányászati módszerek jellemzik.

A meddőhányó hasznosítása a jogosult személy szempontjából történhet oly módon, hogy a hasznosítást ugyanaz a bányavállalkozó végzi, aki a meddőhányót kialakította és utóbb támasztott igényt a meddőhányóból visszahagyott ásványi nyersanyagra. Amennyiben ez utóbbi ásványi nyersanyagra a bányavállalkozó bányászati joga kiterjed, ezt a tevékenységet a műszaki üzemi tervben foglaltak alapján gyakorolhatja. Ha bányászati joga a meddőhányóból kinyerhető ásványi nyersanyagra nem terjed ki, kérheti a bányatelekben megnyilvánuló bányászati jog kiterjesztését erre az ásványi nyersanyagra is. A meddőhányóból hasznosított ásványi nyersanyag után mindkét esetben bányajáradékot köteles fizetni.

A hasznosítás történhet úgy is, hogy a hasznosítással érintett meddőhányót egy már bezárt vagy felhagyott bányával kapcsolatban alakították ki, és a hasznosítás időszakában nincs a területen annak művelésére jogosult bányavállalkozó. Ez esetben a meddőhányó hasznosítására az általános szabályok szerint lehet bányászati jogot szerezni.

A Bányatörvény meddőhányó hasznosításra vonatkozó rendelkezéseit egyaránt alkalmazni kell, ha a bányászati meddőhányó hasznosítása során ásványi nyersanyag, meddőanyag (nem ásványi nyersanyag) vagy a meddőhányóban kialakult (bánya)salak kitermelését kívánják végezni. A meddőhányó hasznosítása – meddőanyag, illetve bányasalak kitermelése esetén is – bányászati tevékenységnek minősül, a tevékenységet végző bányavállalkozó jogait és kötelezettségeit a Bányatörvény rendelkezései szabályozzák, különösen a műszaki biztonság, a munkavédelem, a környezet- és természetvédelem, valamint a tájrendezési kötelezettség körében.

A meddőhányó hasznosítását a bányafelügyelet műszaki üzemi terv jóváhagyásával engedélyezi, a meddőhányóból történő ásványi nyersanyag kitermelésre a külfejtéssel történő kitermelés szabályait kell alkalmazni. A meddőhányó hasznosítására azonban önállóan bányatelket megállapítani nem kell.

A meddőhányó hasznosítása során kitermelt ásványi nyersanyag után bányajáradék illeti meg az államot, amikor is a bányajáradék számításának alapjául az ásványi nyersanyagnak meddőhányóból kitermelt mennyisége után keletkezett érték szolgál. A bányasalak – bár ásványi nyersanyag eredetű – átalakulása következtében nem minősül ásványi nyersanyagnak, ezért kitermelése bányajáradék fizetési kötelezettséget nem von maga után.

3. SZÉNHIDROGÉNEK TÁROLÁSÁRA ALKALMAS FÖLDTANI SZERKEZETEK HASZNOSÍTÁSA¹⁵⁶

A Bányatörvény alkalmazása szempontjából a szénhidrogének tárolására alkalmas földtani szerkezetek kutatása és tárolásra történő hasznosítása bányászati tevékenység.

A Bányatörvény ma a koncesszióról szóló törvényben foglaltak betartásával teszi lehetővé a földalatti gáztárolási tevékenység végzését, illetve kivételként lehetővé teszi, hogy a kőolaj és földgáz kitermelésére jogosult bányavállalkozó kezdeményezhesse a nevére megállapított bányatelepekben feltárt, megismert földtani szerkezet föld alatti gáztárolásra

¹⁵⁶ A tevékenységet a Bányatörvény 3. § (2)-(3), 5. § (2), 8.§, 16. § (2), 26. § (1) és 44. § (1) bekezdései szabályozzák.

történő hasznosításának engedélyezését. A Bányatörvény ez irányú liberalizációja azonban kizárólag csak a szénhidrogén bányászatra jogosultat kedvezményezi, ugyanakkor kizárja, hogy érvényes – szénhidrogén kitermelésre megállapított – bányatelken belül egyidejűleg más személy föld alatti gáztárolásra kapjon engedélyt vagy koncessziót. Koncessziós pályázat csak külön e célra kijelölt kutatási területre írható ki.

A földgázellátásról szóló törvény az előbbi szabályozást úgy módosította, hogy a szénhidrogének földalatti tárolását kivonta a kizárólagos állami tevékenységek köréből és lehetővé tette a Magyar Energia Hivataltól tárolói engedélyt szerző bármely gazdálkodó szervezet részére, hogy a földalatti gáztároló kialakítása érdekében a bányahatóságnál kutatási engedély kiadását, illetve bányatelek megállapítását kezdeményezze.

A szénhidrogének tárolására alkalmas földtani szerkezet kiképzésére és használatára jogosult személy a tároláshoz szükséges föld alatti, illetve felszíni létesítmények elhelyezésével a földtani szerkezetet tárolásra alkalmassá teheti és üzemben tarthatja.

A tevékenység gyakorlójára – a bányajáradék fizetésére vonatkozó szabályok kivételével – az ásványi nyersanyagok bányászatára vonatkozó szabályokat kell alkalmazni.

Ennek megfelelően a föld alatti tárolási jogot a bányatelek megállapítása biztosítja, a tevékenység bányaiüzemi tevékenység, melynek gyakorlására mindazok jogintézmények vonatkoznak (pl. felelős műszaki vezető, műszaki üzemi terv), amelyeket a Bányatörvény az ásványi nyersanyagok bányászatával kapcsolatban megállapít.

A szénhidrogének föld alatti tárolása környezetvédelmi engedélyhez kötött tevékenység, amelyet a tároláshoz szükséges létesítmények kialakítása előtt köteles a jogosult megszerezni. A tárolásra jogosult emellett köteles minőségbiztosítási rendszert is kidolgozni, amelyet a bányafelügyelet hagy jóvá, illetve felügyel.

A bányajáradék fizetési kötelezettség a tárolási tevékenység esetében nem értelmezhető, mert a betárolt mobil (nagyobbrészt külföldi eredetű) földgáz általában már nem ásványi nyersanyag, hanem árúnak minősül, amely már eleve a vállalkozó vagy bértárolás esetén más személy tulajdonában volt. Amennyiben azonban a tároló szerkezet egyidejűleg természetes szénhidrogén tároló is és a tárolás megkezdése előtt úgynevezett „párna-gáz” hagytak benne vissza, ez utóbbi állami tulajdon képez. Ha a kitermelési ciklusban a tároló párna-gáz készletéből is kiter-

melnek, az már értelemszerűen bányajáradék fizetésre kötelezett ásványi nyersanyag bányászatnak minősül.

4. MEGSZŰNT FÖLD ALATTI BÁNYÁK NYITVA MARADÓ TÉRSÉGEINEK HASZNOSÍTÁSA¹⁵⁷

Amint az a III/4. fejezetben már ismertetésre került, a mélyműveléses bányák felhagyási terveit két fő szempont szerint kell elkészíteni: egyrészt meg kell határozni a megszüntetéssel, tájrendezéssel kapcsolatos feladatokat, másrészt meg kell vizsgálni a fennmaradt bányatérsegek és létesítmények más célú hasznosítási lehetőségeit. Ennek érdekében – amennyiben ilyen hasznosítás lehetséges – a bányabezárási műszaki üzemi tervhez mellékelni kell a föld alatti bányatérsegek és egyéb bányászati létesítmények más célú hasznosítására vonatkozóan készített műszaki tervet.

Természetesen ezek az előírások nem azt jelentik, hogy a földalatti bányatérsegek más célú hasznosításának lehetőségét mindenáron meg kell teremteni. A gyakorlatban akkor kerül sor a felhagyáskor a más célú hasznosításra vonatkozó műszaki terv készítésére, ha a külszínről nyíló vagy onnan megnyitható bányatérsegek (pl. tárók, lejtősaknak, egyéb bányászati létesítmények stb.) a felhagyásra kerülő többi bányatérsegtől biztonságosan elválaszthatók és

- a) nem bányászati célú hasznosításukra (pl. tárolótérseggként, gombatermesztési célokra, bányamúzeumként, stb.) van vállalkozó;
- b) a bányavállalkozó vállalja, hogy meghatározott határidőn (pl. 1 éven) belül a más célú hasznosításra vállalkozási szerződést köt.

A föld alatti bányatérsegek és egyéb bányászati létesítmények más célú hasznosítására készített műszaki tervet a bányakapitányság engedélyezi¹⁵⁸, és annak végrehajtását ellenőrzi, melyek során műszaki-biztonsági, munkavédelmi, építéshatósági és építés-felügyeleti hatáskört gyakorol. E hatásköreinek gyakorlása keretében a bányatérsegek műszaki adatainak és biztonsági állapotának figyelembevételével, a hasznosítás jellegére is fi-

¹⁵⁷ A tevékenységet a Bányatörvény 42. § (3)-(4) és 48. § (3) bekezdései, illetve a Vhr. 26. § (7)-(8) bekezdései szabályozzák.

¹⁵⁸ A bányahatósági felügyelet egyes kérdéseit a Magyar Bányászati Hivatal 596/1995. sz. tájékoztatása foglalja össze.

gyelemmel szükség szerint intézkedik, hogy a hasznosítás a műszaki-biztonsági követelményeknek megfeleljen.

Az a) pontban felsorolt esetben a bányakapitányság az engedélyt a hasznosító részére adja ki, amelyben meghatározza, hogy

- a mélyműveléses bányászatra megállapított jogszabályok, műszaki-biztonsági szabályzatok, illetve szabványok mely előírásainak betartásáról köteles gondoskodni (pl. az Általános Bányászati Biztonsági Szabályzat járásra, szellőztetésre, világításra stb. vonatkozó szabályai stb.);
- a hasznosított bányatérség működtetéséhez milyen szakmai képzéssel és gyakorlattal rendelkező személyzetet biztosítson;
- milyen építési, állagmegóvási, átalakítási munkák végezhetők a Bányakapitányság engedélye, illetve mely gépek, berendezések üzemeltethetők a föld alatt a Bányakapitányság előzetes hozzájárulása alapján, az eljáráshoz szükséges dokumentációk megjelölésével.

A b) pontban meghatározott esetben a bánya felhagyási műszaki üzemi tervében a bányakapitányság határidő megadásával előírja, hogy a nyitva maradó térség hasznosítására a bányavállalkozó gondoskodik vállalkozási szerződés kötéséről. Ha erre határidőn belül sor kerül, úgy a hasznosító részére kiadja az a) pontban már ismertetett tartalmú engedélyt, ellenkező esetben pedig a bányavállalkozó felé rendelkezik a nyitva maradt térség szabályszerű felhagyására.

A megszűnt föld alatti bánya nyitva maradó térségének más célú hasznosítása az előbbieken túlmenően akkor engedélyezhető, ha

- a) a bányavállalkozó a más célú hasznosítással érintett bányatér-séggel kapcsolatban végrehajtotta a bányabezárás műszaki üzemi tervében előírt kötelezettségeit;
- b) a bányavállalkozó a bányászati tevékenységgel okozott bányaká-rokat megtérítette, és a környezeti, természeti károkat helyreállít-totta, kivéve, ha ezeket a hasznosító átvállalta;
- c) a hasznosító biztosítékot ad a nyitva maradó bányatér-séggel ösz-szefüggésben bekövetkező bányakárok megtérítésének fedezetére.

A megszűnt föld alatti bányák nyitva maradó térségeinek fenntar-tása, hasznosítása és megszüntetése a Bányatörvény hatálya alá tartozó

tevékenység, de nem minősül bányászati tevékenységnek. Ebből következően

- a) a hasznosító csak a Bányatörvény néhány előírásának¹⁵⁹ végrehajtása tekintetében minősül bányavállalkozónak;
- b) a hasznosítási tevékenység nem bányüzemi tevékenység, tehát nem alkalmazhatók rá azok a bányajogi intézmények, amelyeket a Bányatörvény a bányüzemhez rendel (bányatelek megállapítása, műszaki üzemi terv készítése, felelős műszaki vezető kijelölése stb.);
- c) a hasznosítással okozott kár nem bányakár, tehát a hasznosítás eredményeképpen keletkező kárfelelősség a polgári jog szabályai szerint alakul a veszélyes üzemekre megállapított fokozott felelősségi szabályok szerint.

A bányakapitányságok az illetékességi területükön található valamennyi ismert, megszűnt föld alatti bányatérsegnek minősülő nyitott létesítményről nyilvántartást vezetnek. A nyilvántartásba a Bányatörvény hatálybalépése óta engedélyezett más célú hasznosítások jellemző adatait, valamint – jelenlegi hasznosításuktól függetlenül – mindazokat a korábban nyitva hagyott bányatérsegeket stb. felveszik, amelyekről hivatalosan tudomást szereznek. A nyitva maradt – korábban bányatérsegnek minősülő – földalatti térségek bejelentése a térség hasznosítójának, illetve annak az ingatlan tulajdonosának kötelezettsége, akinek területéről a földalatti térség bejárata nyílik. A bírósági joggyakorlat¹⁶⁰ szerint ugyanis az a földalatti térség, pince stb., amelynek bejárata a pince tulajdonosának tulajdonában álló földrészletből nyílik, a földrészlet alkotórészének számít. A közterületre nyíló földalatti térség azonban – miután önállóan is tárgya lehet az ingatlan-nyilvántartásnak – nem képezi a felette lévő telek alkotórészét.

A más célra hasznosított föld alatti bányatérsegek felhagyását ugyancsak a bányakapitányság engedélyezi. Az engedély iránti kérelem-

¹⁵⁹ Lásd a Bányatörvény 49. § 5. c) pontja szerint a Bányatörvény 2. §-ának, 21. § (1) bekezdésének, 28. § (1) bekezdésének, 31-34. §-ainak, 41-42. §-ainak szabályait, melyek alkalmazásában a megszűnt föld alatti bánya nyitva maradó térségének fenntartására, hasznosítására jogosult személy is bányavállalkozónak minősül.

¹⁶⁰ Lásd a Bírósági Határozatok 1971/4. sz. 6741. sz. és a Polgári Jogi Döntvények V. 25. és 62. sz. döntvényeit.

hez a hasznosítónak mellékelnie kell a föld alatti bányatérsegek felhagyására vonatkozó műszaki tervet.

A már korábban bezárt bányákkal összefüggésben a bányafelügyelet részére további hatósági jogkört a hatályos jogszabályok nem biztosítanak, így arra sem adnak feljogosítást, hogy a hiányosan végrehajtott felhagyási munkálatok pótlására újabb (bányabezárási, tájrendezési stb.) eljárást folytasson le. Ha a bányakapitányságok olyan korábbi bányaműveletekkel (már bezárt bányával) kapcsolatos külszíni eseményekről értesülnek, amelyek közvetlen életveszélyt teremtenek – tekintettel arra, hogy ez a közérdek sérelmével jár – intézkedni kötelesek. Az intézkedés keretében a bezárt bánya korábbi jogosultját (annak jogutódját vagy feladatkörében a Szénbányászati Szerkezetátalakítási Központot) határozatban kötelezhetik az azonnal végrehajtandó feladatok (pl. jelzés, kerítés, őrzés, indokolt esetben katasztrófavédelmi szervezet értesítése stb.) teljesítésére, illetőleg veszélymegszüntetési intézkedési terv elkészítésére. Ebben az esetben sem járhat el azonban a bányakapitányság az eseménnyel összefüggő bányakár kártalanítás vagy a bányatörvényben szabályozott egyéb eljárások körében¹⁶¹.

5. NEM BÁNYÁSZATI CÉLT SZOLGÁLÓ, DE BÁNYÁSZATI MÓDSZEREKKEL VÉGZETT FÖLDALATTI TEVÉKENYSÉGEK¹⁶²

Az e körbe sorolható tevékenységek rendkívül szerteágazóak, ezért az alábbiakban csak a legfontosabb területeket, illetve a vonatkozó előírásokat ismertetjük.

Elsőként említendők e vonatkozásban a mélyfúrású tevékenységek. Ezek közös ismertető jegye, hogy azokat általában bányászati technológiával, de nem feltétlenül bányászati célból végzik.

Közülük leggyakoribbak a mélységi vizek felszínre hozatalára irányuló ún. vízkútfúrások¹⁶³, melyeknek hatósági biztonságtechnikai

¹⁶¹ A leírtak a Magyar Bányászati Hivatal 1903/2002. sz. állásfoglalásán alapulnak.

¹⁶² Az e körbe sorolt tevékenységekre a Bányatörvény 1. § (1)-(4), 44. § (1), 45. § (1)-(3) bekezdései, 46. §-a, 49. § 10. pontja, valamint a Vhr. 31-32. §-ai vonatkoznak.

¹⁶³ Lásd a 3/1975. (VIII. 30.) OVH. rendelkezés előírásait.

felügyeletét a bányakapitányságok látják el. Mélységi (felszín alatti) víznek minősül minden, a föld felszíne alatt, a telített zónában elhelyezkedő víz, amely közvetlen érintkezésben van a földfelszín alatti rétegekkel (pl. a talaj és a kőzetek, beleértve az ásványokat, illetve ezek természetes és átmeneti formáit).

A hatósági felügyelet keretében a bányakapitányság a munkálatok és az üzemben tartás biztonságára és szakszerűségére vonatkozó kérdésekben közvetlenül intézkedhet, a vízvágyon védelmére szolgáló intézkedések megtételét pedig a környezetvédelmi és a vízügyi hatóságnál kezdeményezheti. Az 500 m-nél mélyebben elhelyezkedő mélységi vizek felszínre hozatalára irányuló, valamint a bányatelket érintő mélységi vizek felszínre hozatalával kapcsolatos vízjogi engedélyezési eljárásban a bányakapitányság szakhatóságként is közreműködik.

A mélyfúrási tevékenységek másik tipikus körét a különböző célból végzett földtani kutatási tevékenységek képezik. A Bányatörvény fogalmi definíciója szerint földtani kutatásnak minősül minden, a földkéreg anyagi, szerkezeti és fejlődéstörténeti sajátosságainak megismerésére irányuló műszaki-tudományos tevékenység, kivéve a védett és védelemre érdemes természeti értékek kutatását. Természetesen a földtani kutatás eszköztudománya nem csak a mélyfúrásra szorítkozik, de a legmeghatározóbb kutatási módszer a fúrás. A Bányatörvény bányákra, idegen ingatlanok használatára, továbbá a bányafelügyeletnek a mélyfúrási és ipari robbantási tevékenységekre előírt műszaki-biztonsági, valamint engedélyezési hatáskörére vonatkozó rendelkezéseit a földtani kutatásra is alkalmazni kell. A bányafelügyelet műszaki-biztonsági, munkavédelmi, építésügyi hatósági és építés-felügyeleti hatáskörébe nem csak a földtani kutatási célt szolgáló mélyfúrások, hanem az e tevékenységhez szükséges létesítmények és berendezések létesítése, használatbavétele és üzemeltetése is beletartozik. A földtani kutatás ugyanakkor nem minősül bányászati tevékenységnek, csupán jellege és az alkalmazott technológia azonossága révén vonatkoznak rá a Bányatörvény bizonyos előírásai.

A földtani kutatást a megkezdése előtt legalább 30 nappal a Magyar Geológiai Szolgálatnak be kell jelenteni. A bejelentés a kutatást végzőt nem mentesíti az egyéb szükséges hatósági engedélyek megszerzése alól. A bejelentésen túlmenően a földtani kutatást végző gazdálkodó szervezet évenként január 31-ig, továbbá a kutatás befejezésétől számított 60 napon belül köteles a tevékenysége során megismert adatokat megküldeni a Magyar Geológiai Szolgálat részére.

A mélyfúrásai tevékenységek mellett tipikusan a bányászati módszerekkel végzett földalatti tevékenységek körébe sorolhatók a mélyépítési, közlekedési vagy egyéb célból végzett akna-, alagút- vagy vágathajtások. Ez esetben sem bányászati tevékenységről van szó, csupán az alkalmazott technológia azonos vagy hasonló és ezért vonatkoznak e tevékenységekre is a Bányatörvény egyes előírásai. E vonatkozásban a Magyar Bányászati Hivatal álláspontja szerint akna, alagút, vágat, stb. alatt csak a 4 m^2 -nél nagyobb szelvényű, legalább 10 m mély, illetve hosszú földalatti térség értendő, ha benne személyek tartózkodása szükséges. A Bányakapitányság akkor köteles az ilyen földalatti térségek felett szakfelügyeletet gyakorolni, ha az aknamélyítést, alagúthajtást hozzá bejelentik, vagy ha a tevékenység végzése hivatalosan a tudomására jut.

Az alagút és vágathajtások között speciális helyet foglal el a földalatti tárolótérségek létesítése, fenntartása és megszüntetése, mert ennek műszaki-biztonsági felügyeletét hosszú ideig közvetlenül a bányafelügyelet gyakorolta. Földalatti tárolótérségen minden olyan tárolásra szolgáló földalatti térséget értünk, amely felett természetes közetréteg található, ha az nem szerves része a földfelszín feletti építménynek (pl. borospincék, gombatermesztő vagy mezőgazdasági terménytároló létesítmények, óvóhelyek stb.).

A föld alatti tároló térségekről a területileg illetékes önkormányzat jegyzője nyilvántartást vezet, valamint gyakorolja azok létesítésére, használatbavételére és megszüntetésére irányuló építéshatósági engedélyezési hatásköröket. A bányakapitányság szakhatóságként működik közre a 300 m^2 -nél nagyobb alapterületű, bányászati módszerekkel kialakított föld alatti tárolótérségek létesítésére, használatbavételére és megszüntetésére irányuló építéshatósági engedélyezési eljárásokban. A 300 m^2 alapterület számításánál az ugyanazon helyrajzi számú földrészletről nyíló, egyenként 100 m^2 -nél nagyobb alapterületű, mesterségesen földbe vájt üregek együttes alapterületét kell figyelembe venni.

A föld alatti tároló térségek állagának megóvásáról azok tulajdonosa (kezelője) köteles gondoskodni és az állagmegóvás keretében végzett felújítási munkákat csak bányászati szakértők közreműködésével végezheti.

6. A GEOTERMIKUS ENERGIA KUTATÁSA ÉS KITERMELÉSE¹⁶⁴

A geotermikus energia a természetben megújuló energiatípusok közé tartozik. Definíciója szerint a geotermikus energia a földkéreg belső hőenergiája, amely a földkéreg belseje felé haladva, a mélységgel arányosan növekszik.

A geotermikus energiával kapcsolatos viszonyok bányajogi szabályozása a Bányatörvény megalkotásakor jogtörténeti jelentőségű volt, mert előtte – általános energia törvény hiányában – kizárólag és csak általános szinten a vízügyi jogszabályok adtak szabályokat a termálvizek kutatására, kitermelésére. A vízjognak akkor sem volt tárgya a geotermikus energia, ugyanakkor hatálya kiterjedt a felszín alatti vizekre, mely közeg a geotermikus energia tipikus hordozója, közvetítője.

A bányatörvény a geotermikus energiát tárgyi hatálya alá helyezte és szabályozta a geotermikus energia hasznosítás alapvető kérdéseit is. ennek keretében – az ásványi nyersanyagokhoz hasonlóan – megállapította az állam tulajdonjogát a földkéreg belső energia-tömegére, amely a hasznosítás során kerülhet a vállalkozó tulajdonába. A vállalkozó e tulajdonszerzésért cserébe bányajáradékot köteles fizetni az államnak.

A geotermikus energiára vonatkozó vízjogi és bányászati előírások szervesen illeszkednek egymáshoz. A vízjogi jogszabályok vonatkoznak a felszín alatti vizek kutatására, kitermelésére, függetlenül attól, hogy azokat geotermikus energia tartalmuk, vagy más okból kívánják-e kitermelni. Amennyiben a felszín alatti vizet a benne lévő geotermikus energia kinyerése (hasznosítása) céljából – vízjogi engedély alapján – termelik ki, akkor a Bányatörvény bányajáradék fizetésre, illetve jogosulatlan vagy szabálytalan bányászati tevékenységekre vonatkozó előírásait is alkalmazni kell.

A bányajogi szabályok akkor vonatkoznak a geotermikus energia kutatására és kinyerésére, ha annak szállító közege nem felszín alatti víz, hanem más közeg. Ezt a tevékenységet a Bányatörvény bányászati tevékenységnek minősíti, de kinyerésére és energetikai célú hasznosítására, valamint a tevékenységhez szükséges létesítmények megépítésére vonatkozó előírásokat egyszerűsítette, e tevékenységeket 2004. január 1-t köve-

¹⁶⁴ A tevékenységre vonatkozó előírásokat a Bányatörvény 3. § (1), 17. § (1)-(2), 20. § (2) és (5), 22. § (1), 26.§ (1) és 44. § (1) bekezdései, valamint 49. §-ának 11-12. és a Vhr. 34. §-ának 10. pontja tartalmazza.

tően pusztán létesítési- és használatbavételi (üzemeltetési) engedélyek alapján lehet végezni.

A geotermikus energia kinyerésével együtt járó bányajáradék számítására és fizetésére különös szabályok vonatkoznak:

- a) az államnak járó bányajáradék alapja a felszínre szállított geotermikus energia teljes tömege;
- b) a pazarló hasznosítás mérséklése céljából nem kell a bányajáradékot megfizetni a felszínre szállított geotermikus energia tömeg 50%-át meghaladóan hasznosított mennyisége után;
- c) gyakorlati okok miatt az állam nem érvényesíti a bányajáradékra fennálló jogát, a +30 °C-ot meg nem haladó hőmérsékletű energiahordozóval jellemzett energiahasznosítás eseteiben, továbbá a gyógyászati és a vízellátási célra történő vízhasznosításnál még akkor sem, ha a termálvizet másodlagosan energetikai célra is felhasználják;
- d) végül a felszínre emelt geotermikus energia tömeg értékét és a bányajáradék számítás módját külön jogszabály¹⁶⁵ határozza meg.

Az engedély nélkül (jogosulatlanul) vagy az engedélytől eltérően (szabálytalanul) geotermikus energiát hasznosító személyekre a Bányatörvény bányászati bírságra vonatkozó szabályait kell alkalmazni. Annak érdekében, hogy a bányafelügyelet el tudja látni a bányajáradékkal kapcsolatos feladatait, a felszín alatti vizek igénybevételevel járó geotermikus energia hasznosítására indított vízjogi engedélyezési eljárásokban szakhatóságként működik közre.

7. A POLGÁRI ROBBANTÁSI TEVÉKENYSÉGEK¹⁶⁶

A bányafelügyelet hatásköre kiterjed a polgári felhasználású (nem honvédségi és nem karhatalmi célú robbantásra szolgáló) robbanóanyagok és robbantószerkezetek (a továbbiakban együtt: robbantóanyagok) gyártásának, illetve keveréssel történő előállításának, forgalomba hozatalának, felhasz-

¹⁶⁵ A 118/2003. (VIII. 8.) Korm. rendelet.

¹⁶⁶ A tevékenység felügyeletét a Bt. 44. § (1) bekezdése rendeli a bányahatóság hatáskörébe.

nálásának (megsemmisítésének), vásárlásának, szállításának és tárolásának engedélyezésére függetlenül attól, hogy azt mely iparág (bányászat, építőipar, mezőgazdaság, árvízvédelem stb.) használja. A pirotechnikai keverékek és a polgári felhasználású lőszerke nem tartoznak a felsorolt robbanóanyagok körébe. A bányafelügyelet építéshatósági és építésfelügyeleti hatásköre emellett kiterjed az ipari robbanóanyag raktárakra is.

A Bányatörvény, illetve a Vhr. csak a polgári felhasználású robbanóanyagokkal kapcsolatos hatáskört telepítette a bányafelügyelethez, az engedélyezéssel kapcsolatos bányafelügyeleti eljárást, valamint a tevékenység műszaki biztonsági normarendszerét külön jogszabály¹⁶⁷, illetve az Országos Bányaműszaki Főfelügyelőség elnöke által – jogszabálynak ma már nem minősíthető – utasítással kiadott biztonsági szabályzatok tartalmazzák.

A polgári felhasználású robbanóanyag gyártása és forgalomba hozatala robbanóanyag-ipari tevékenységnek, átadása, megszerzése, tárolása, felhasználása és megsemmisítése pedig ipari robbantási tevékenységnek minősül. A két tevékenységi kör együttesen alkotja a polgári robbantási tevékenység fogalmát.

Polgári robbantási tevékenység kizárólag hatósági engedély birtokában végezhető. A bányafelügyelet az engedélyt akkor adja ki, ha a kérelmező a jogszabályokban és biztonsági szabályzatokban előírt követelményeket biztosította. A szükséges hatósági engedélyek a következők:

- a) a robbanóanyag kereskedelmi forgalomba történő behozatalát és kivitelét a Gazdasági és Közlekedési Minisztérium Engedélyezési Főosztálya;
- b) átadását a rendőrség;
- c) gyártását (beleértve a robbanóanyag helyszíni keveréssel történő előállítását is) a Magyar Bányászati Hivatal;
- d) a robbanóanyag megszerzését, tárolását és felhasználását pedig a területileg illetékes bányakapitányság engedélyezi.

A robbanóanyag birtokosa a robbanóanyagot csak engedéllyel rendelkezőnek adhatja át.

¹⁶⁷ Lásd a 191/2002. (IX. 4.) Korm. rendelet előírásait (Hatályba lép: 2003. július 1-jén).

A polgári felhasználású robbantóanyagok közúti és vasúti szállítására a veszélyes árukra vonatkozó nemzetközi szabályok¹⁶⁸ vonatkoznak, amelyek ellenőrzése a Közlekedési Főfelügyelőség hatáskörébe tartozik.

Polgári robbantási tevékenységet természetes személy, illetve gazdálkodó szervezet egyaránt végezhet, de a természetes személynek a jogszabályban meghatározott képesítéssel és szakmai gyakorlattal kell rendelkeznie, illetve a jogszabályban meghatározott egyéb feltételeknek kell megfelelnie. A polgári robbantási tevékenységet végzők a birtokukban lévő robbanóanyagokról naprakész terméknylvántartást kötelesek vezetni és azt kötelesek öt éven keresztül megőrizni. A nyilvántartásban fel kell tüntetni a robbanóanyag felhasználását, illetve átadását is.

¹⁶⁸ Lásd a 20/1979. (IX. 18.) KPM rendelet előírásait.

VI. FEJEZET

A Bányászat Szakigazgatási és Felügyeleti Rendszere¹⁶⁹

A bányászati szakigazgatás a bányászati tevékenységek irányítását, felügyeletét és koordinálását végző állami tevékenység. A bányászati tevékenység hatósági felügyeletét erre a célra létrehozott közigazgatási szervek látják el. A jegyzetben a bányászati szakigazgatási szervek gyűjtőfogalmaként általában a bányafelügyelet, illetve a bányahatóság megnevezés szerepel.

A hatósági felügyeletet gyakorló szervek jogosítványai a következők: hatósági ellenőrzés, hatósági engedélyezés, szakhatósági feladatok ellátása, tevékenység korlátozása vagy megtiltása, fogyatékoság megszüntetésére való felhívás, felelősségre vonás kezdeményezése, illetve közvetlen szankcionálás. Mindezeket összefoglalóan közigazgatási jogalkalmazásnak nevezzük, melynek lényege, hogy a hatóság hatáskörében eljárva, részletesen szabályozott eljárás keretében rajta kívül álló személyek és szervezetek jogait, illetve kötelességeit érintő döntéseket hoz és azoknak állami kényszereszközök útján érvényt szerez.

A bányászati tevékenység központi igazgatása a Kormány feladatkörét képezi, amely e feladatokat a gazdasági és közlekedési miniszter útján látja el. A miniszter határozza meg az iparpolitika alapelveit, hozza meg az állami tulajdonosi döntéseket és alkotja meg a Bányatörvény felhatalmazása alapján a bányászati tevékenység végzésére vonatkozó részletes jogszabályokat.

A miniszter felügyelete alatt a tényleges igazgatási feladatokat a földtani és bányászati igazgatás területén két, egymás mellé rendelt szakigazgatási szerv, a Magyar Bányászati Hivatal és a Magyar Geológiai Szolgálat látja el.

¹⁶⁹ A bányászat állami felügyeleti rendszerének kereteit a Bányatörvény 43-44. §-ai és 48. §-a határozza meg.

A Magyar Bányászati Hivatal (MBH) és a Magyar Geológiai Szolgálat (MGSZ) közös isméréve, hogy esetükben nem a Bányatörvény hatálybalépését követően létrehozott új szervekről van szó, hanem korábban más elnevezéssel már működő (lásd: Országos Bányaműszaki Főfelügyelőség, illetve Központi Földtani Hivatal) szervek között történt meg a hatásköröknek a Bányatörvény alapelveinek megfelelő átcsoportosítása.

1. A MAGYAR BÁNYÁSZATI HIVATAL

Az Magyar Bányászati Hivatal és területi szervei, a bányakapitányságok jogutódjai az Országos Bányaműszaki Főfelügyelőségnek, illetve területi szerveinek a Kerületi Bányaműszaki Felügyelőségeknek. A névváltozáson túlmenően a bányahatóság hatásköre is bővült és változott: a megszűnt Központi Földtani Hivataltól átvette az ásványvagyon gazdálkodási hatáskör gyakorlását és a bányászati kutatások felügyeletét, továbbá új elemként jelent meg feladatkörében a bányászati koncesszióval kapcsolatos döntés-előkészítési, valamint a bányajáradékkal kapcsolatos ellenőrzési, nyilvántartási feladat.

A Magyar Bányászati Hivatal a kormány irányításával működő országos hatáskörű államigazgatási szerv, melynek felügyeletét a gazdasági és közlekedési miniszter látja el. A Magyar Bányászati Hivatal jogi személy, amely önállóan gazdálkodó központi költségvetési szervként működik. A Magyar Bányászati Hivatal területi szervei a bányakapitányságok, amelyek a hatáskörükbe tartozó ügyekben illetékességi területükön, első fokon járnak el.

A bányafelügyelet különleges érdekeket védő ún. dekoncentrált államigazgatási szerv, amely ellátja a bányászat állami szakigazgatási feladatait. A felügyelete alá tartozó tevékenységek végzése során védi a dolgozók életét, testi épségét és egészségét, ellenőrzi az ásványvagyon gazdálkodásra, a környezet-, a táj- és a természetvédelemre, valamint a műszaki-biztonságra és a tűzvédelemre vonatkozó szabályok megtartását. A bányafelügyelet az állami közhatalmi feladatok gyakorlása mellett állami tulajdonosi feladatokat is ellát, illetve közreműködik a tulajdonosi döntések meghozatalában is. Utóbbi körbe tartozik, pl. a koncesszióval kapcsolatos döntés-előkészítés, a bányajáradék befizetésének felügyelete és részben az ásványvagyon gazdálkodás feladatköre is.

A bányafelügyelet tevékenységének egészét egyszemélyi felelős vezetőként a Magyar Bányászati Hivatal elnöke, a Bányakapitányságok tevékenységét pedig ugyancsak egyszemélyi felelős vezetőként a bányakapitányok irányítják.

1.1 A bányafelügyelet feladat- és hatásköre

Hatáskör fogalmán¹⁷⁰ a különböző állami szervezeteknek adott törvényi felhatalmazást értjük, amely feljogosítja őket arra, hogy meghatározott ügyekben eljárjanak és döntést hozzanak. A jogszabályok hatáskört megállapító rendelkezései mindig meghatározzák az első fokon eljáró szervet. Végző soron a hatáskör fogalma az állami feladatok minőségi munkamegosztását takarja és kifejezi, hogy az adott szerv milyen jogi eszközöket vehet igénybe feladatainak ellátása érdekében.

A közigazgatási szervek körén belül megkülönböztetjük az általános hatáskörű és a különös hatáskörű szerveket. Az általános hatáskörű szervek feladatköre kiterjed valamennyi közigazgatási feladatra, vagyis az ilyen szerv feladatköre nincs korlátozva meghatározott szakfeladatokra. E szervek közé tartoznak a Kormány, valamint az egyes önkormányzatok. A különös hatáskörű szervek jellegzetessége ezzel szemben, hogy konkrétan meghatározott különös szakfeladatok ellátására jönnek létre. Ebben a vonatkozásban a bányafelügyelet különös hatáskörű szakigazgatási szerv.

A szakigazgatási szervek típus szerint lehetnek minisztériumok, országos hatáskörű szervek és mindezeknek alárendelt centrális irányítású (regionális, megyei, városi) szervek.

A Magyar Bányászati Hivatal országos hatáskörű szakigazgatási szerv, a bányakapitányságok pedig centrális irányítású regionális szakigazgatási szervek. A bányafelügyelet hatáskörét első fokon – néhány kivételtől eltekintve – a bányakapitányságok önállóan gyakorolják.

A bányafelügyelet hatásköre összetett és sok tekintetben kapcsolódik más hatóságok hatásköréhez. A kapcsolódó hatáskörök tényleges határainak kijelölése általában az ún. tevékenységi elv segítségével történik. A bányafelügyelet ugyanis e hatásköröket, így pl. a munkavédelmi hatáskört csak a bányászati tevékenységek és néhány annak nem minősü-

¹⁷⁰ A fogalom meghatározása a Jogi Lexikon címszavánál (246-247. p.) olvasható.

lő, de a Bányatörvény alapján felügyelete alá rendelt – korábban már ismertetett – tevékenység vonatkozásában gyakorolja. Ennek az alapelvnek megfelelően, amennyiben egy gazdálkodó szervezet a bányahatóság felügyelete alá rendelt tevékenységeken túlmenően egyéb tevékenységet is végez, úgy a felette gyakorolt munkavédelmi hatáskör megoszlik a bányafelügyelet és az általános munkavédelmi hatáskört gyakoroló Országos Munkabiztonsági és Munkaügyi Főfelügyelőség között.

A bányafelügyelet egyes hatásköri elemeinek tartalma az alábbiak szerint foglalható össze:

- a) Műszaki-biztonsági hatáskörébe tartozik a bányászati tevékenységek biztonságos végzésének elősegítése, közreműködés a dolgozók szakmai képzésében és továbbképzésében, a szakmai színvonal és szakszerűség biztosításában stb.
- b) Építésügyi hatáskörébe tartoznak a különböző hatósági engedélyezési eljárások (építési-, létesítési- és használatbavételi engedélyek) és az ezzel kapcsolatos hatósági ellenőrzés. A hatósági ellenőrzés a következőkre terjed ki:
 - a létesítési munkák végzése során az engedély, illetve a hatósági előírások betartásával folyik-e a kivitelezés,
 - a meglévő létesítményekkel kapcsolatban az építmény, létesítmény állapota, karbantartása, rendeltetésszerű használata megfelel-e az előírásoknak,
 - érvényesülnek-e a közterületek használatára vonatkozó előírások.
- c) Építésfelügyeleti hatáskörébe tartozik az adott tevékenység ellenőrzése az alábbi minőségi követelmények szempontjából:
 - betartották-e a tervezés során a jogszabályi és hatósági előírásokat, valamint a tervezési jogosultságra vonatkozó rendelkezéseket,
 - a kivitelezés során érvényesítik-e a kivitelezési jogosultságot szabályozó jogszabályok és hatósági előírások rendelkezéseit.
- d) Munkavédelmi és munkaügyi hatáskörébe tartozik munkavédelemre és a foglalkoztatásra vonatkozó szabályok megtartásának elősegítése, valamint ellenőrzése, amely többek között kiterjed

- a munkáltatók és munkavállalók egészségét nem veszélyeztető és biztonságos munkavégzéssel kapcsolatos feladatainak és kötelezettségeinek teljesítésére;
 - a munkahelyek létesítésére, a munkaeszközök üzemeltetésére, az alkalmazott technológiákra és anyagokra, valamint az egyéni védőeszközökre vonatkozó követelmények érvényesítésére;
 - a munkabalesetek és foglalkozási megbetegedések kivizsgálására, bejelentésére, nyilvántartására, valamint megelőzésére tett intézkedésekre.
- e) Tűzvédelmi hatósági jogköre kiterjed a bányák alábbi föld alatti, valamint ezzel egy tekintet alá eső külszíni létesítményeire:
- ásványi nyersanyag feltárása, kitermelése céljából bányászati technológiával kialakított föld alatti bányatérség, valamint a felhagyott bányák nyitva maradó térségei;
 - a föld alatti bányatérséghez a föld felszínén közvetlenül csatlakozó építmények és berendezések (pl. az aknatorony, az aknaszállító berendezés, a szellőztető berendezés, a föld alatti szállítóberendezés külszínen lévő gépháza);
 - az ásványi nyersanyag feltárása, kitermelése céljából kialakított külszíni bányatérség és ezek építményei (pl. üzemi technológiai épületek, meddőhányók, zagyártározók, szállítószalagok);
 - a folyékony és gáznemű ásványi nyersanyag kutatására, termelésére irányuló mélyfúrás, valamint a fúrási tevékenységhez szükséges, a biztonsági övezeten, a fúrási telepen belül lévő berendezések;
 - a folyékony vagy gáznemű ásványi nyersanyagok kitermelésére szolgáló kutak, valamint a biztonsági övezeten belül a termelőtevékenységgel kapcsolatban lévő berendezések, tartozékok (kútszeparátor, kútfejszerelvény, glikolozó berendezés, mélyszivattyús himba stb.);
 - a föld alatti gáztárolásra szolgáló földtani szerkezet, természetes vagy mesterséges üreg, a hozzá tartozó kútrendszer és a kutak kútfejszerelvényei;
 - mezőbeli kőolaj- és földgázvezetékek és tartozékai (pl. a hozzájuk kapcsolódó szeparátorok, gázsűrítők, szivattyúk és csapadékleválasztók);

- kőolaj-, kőolajtermék- és gázszállító vezetékek és ezek tartozékai, az 1000 m³-t meghaladó úrtartalmú indító állomások, csomópontok és átadóállomások kivételével.
- f) Piacfelügyeleti hatáskörében eljárva azt vizsgálja, hogy a felügyelete alá tartozó termékek, berendezések, rendszerek biztonságossága megfelel-e a jogszabályokban meghatározott követelményeknek.
- g) Ásványvagyon-gazdálkodási hatáskörét a II/3. fejezet már ismertette.

1.2 A bányafelügyelet szerveinek illetékessége

A közigazgatási szervek között nem csak a hatáskörök elválasztásában megnyilvánuló munkamegosztás (a feladatok tagolása) érvényesül, hanem mennyiségi munkamegosztás (terület szerinti tagolás) is. Ennek eredményeként a közigazgatás szervezeti rendszere kettő vagy többszintűvé válik, a központi szint mellett létrejönnek további (regionális, megyei és települési) szintek is.

A közigazgatás szervezeti rendszerének területi tagolása alapján határozzák meg azt a földrajzi területet, amelyen egy adott szerv a működését kifejezheti. E területet nevezzük a szerv illetékességi területének¹⁷¹. Ebből a szempontból megkülönböztetünk központi, területi és helyi szerveket. A központi szervek illetékességi területe az ország egész területére kiterjed. Ilyen szerv a Kormány, az egyes minisztériumok, vagy pl. az olyan országos hatáskörű szervek, mint a Magyar Bányászati Hivatal. A területi szervek illetékességi területe az ország egy-egy meghatározott területére terjed ki, amely megegyezhet az ország hivatalos területi beosztásával (régiónok, megyék) vagy attól el is térhet. A területi szervek döntő többségének illetékességi területe általában az ország hivatalos területi beosztását követi, tehát egy vagy több megye területére terjed ki.

A területi szerveken belül megkülönböztethetünk megyei és regionális szerveket. A regionális szervek illetékességi területe két vagy több megye közigazgatási területére terjedhet ki, vagy ettől eltérően a megyehatárokat is keresztezheti (ez utóbbiakat területközi szerveknek is nevezik). Az első csoportba sorolhatók, pl. a bányakapitányságok, a második-

¹⁷¹ Bővebben lásd a Jogi Lexikon címszavánál (270. p.).

ba, pedig pl. a környezetvédelmi és vízügyi hatóságok. Végül a helyi szervek körén belül megkülönböztethetünk fővárosi, megyei jogú városi, városi, fővárosi kerületi, nagyközségi és községi közigazgatási szerveket (pl. önkormányzatok).

A bányakapitányságok székhelyét és illetékességi területét miniszteri rendelet¹⁷² állapítja meg.

A rendelet szerint bányakapitányság működik

- a) Miskolci Bányakapitányság megnevezéssel Borsod-Abaúj-Zemplén, Hajdú-Bihar, Heves, Nógrád és Szabolcs-Szatmár-Bereg megye közigazgatási területére;
- b) Pécsi Bányakapitányság megnevezéssel Baranya, Tolna, Somogy és Zala megye közigazgatási területére;
- c) Szolnoki Bányakapitányság megnevezéssel Budapest főváros, Bács-Kiskun, Békés, Csongrád és Jász-Nagykun-Szolnok megye, valamint Pest megye közigazgatási területére és
- d) Veszprémi Bányakapitányság megnevezéssel Fejér, Győr-Moson-Sopron, Komárom-Esztergom, Vas és Veszprém megye közigazgatási területére

kiterjedő illetékességi területtel.

2. A MAGYAR GEOLÓGIAI SZOLGÁLAT

A földtani hatósági, szakhatósági és állami földtani kutatási feladatokat önálló költségvetési intézményként, a Magyar Geológiai Szolgálat látja el, amely az állami ásványi nyersanyag és geotermikus energiavagyon nyilvántartást is vezet.

Ha a bányafelügyelet részére nem áll rendelkezésre megfelelő információ, akkor köteles igénybe venni a Magyar Geológiai Szolgálat adatbázisát és kikérni az ügyvel kapcsolatos szakvéleményét.

¹⁷² Jelenleg a 19/1994. (VIII. 5.) IKM rendelet.

A Magyar Geológiai Szolgálat önálló feladat- és hatáskörrel rendelkező központi hivatal, amelynek felügyeletét a gazdasági és közlekedési miniszter látja el. A Magyar Geológiai Szolgálat keretében működik – részben önálló gazdálkodású költségvetési kutatóintézetként – a Magyar Állami Földtani Intézet és a Magyar Állami Eötvös Lóránd Geofizikai Intézet.

A földtani szakhatósági jogköröket első fokon a Magyar Geológiai Szolgálat területi hivatalai, másodfokon a Magyar Geológiai Szolgálat Központi Hivatala látja el. Területi hivatalok működnek Budapesten, Debrecenben, Pécsen, Salgótarjánban, Sopronban, Szegeden és Veszprémben.

A Magyar Geológiai Szolgálat felé fennálló egyik legfontosabb kötelezettség az adatszolgáltatás, melynek indokát az képezi, hogy ez a szervezet vezeti a földtani és ásványvagyoni állami alapnyilvántartásokat. A bányavállalkozók a bányászati tevékenység során nyert földtani adatokat évente kötelesek a Magyar Geológiai Szolgálatnak megküldeni.

Szolgáltatásra köteles földtani adatnak azok a földtani adatok minősülnek, amelyeket a bányavállalkozó a bányászati tevékenység szabályszerű gyakorlása céljából mérésel, mintavételezéssel közvetlenül vagy az alapadatok feldolgozásával közvetett módon megismer. Földtani adat emellett a földtani kutatási tevékenység, illetve a bányászati tevékenységen belül végzett kutatási tevékenység során nyert, a földkéreg és a földfelszín anyagi, szerkezeti és fejlődéstörténeti sajátosságaira, illetve állapotára vonatkozó numerikus adat, regisztrátum, megfigyelés, valamint minta, beleértve a közvetlen mért és elsődlegesen feldolgozott adatot is.

A bányavállalkozók emellett kötelesek az ásványi nyersanyag mennyiségére, minőségére és elhelyezkedésére vonatkozó kezdeti adatokat a kutatási zárójelentésben, a termelés megkezdését követően pedig az ásványvagyoni bekövetkezett változásokat évente, végül a bánya bezárásakor, illetve a mező felhagyásakor a visszahagyott ásványvagyoni készített kimutatásokat is megküldeni.

A földtani kutatást végző szervezet, illetve a bányavállalkozó a kutatás során nyert mintaanyagot a kutatáskor meglévő mennyiségben és állapotban köteles megőrizni. A minták selejtezésére csak a Magyar Geológiai Szolgálat előzetes hozzájárulása esetén kerülhet sor.

FELHASZNÁLT IRODALOM:

Dr. Esztó Péter–Dr. Pásztor Marietta–Dr. Izsó István: Bányászati szakigazgatás. Jegyzet a közigazgatási szakvizsgához. (Magyar Bányászati Hivatal Budapest, 1998.)

Műszaki Lexikon I.-IV. kötet (Akadémiai Kiadó Budapest, 1974.)

A polgári törvénykönyv magyarázata (Közgazdasági és Jogi könyvkiadó Budapest, 1992.)

A Bányatörvény javaslatához fűzött miniszteri indokolás 1993.

A bányászatról szóló törvényjavaslat előterjesztése, általános és részletes vitája. (BKL Bányászat 125. évf. 11-12. szám, 126. évf. 2-3. szám. 1992-93.)

Dr. Esztó Péter: Mire ad lehetőséget a privatizáció vonatkozásában a bányatörvény?
(BKL Bányászat 126. évf. 248-251. p. 1993.)

Dr. Németh József: Új magyar bányajog kézikönyve (Novorg Kft. Budapest, 1993.)

Dr. Esztó Péter: A bányászati jog időszerű kérdései.
(BKL Bányászat. 127. évf. 2. szám. 208-215. p.. 1994.)

Dr. Füst Antal : A bányahatóság átalakulása, megváltozott szerepe.
(BKL. Bányászat 127. évf. 3. szám. 1994.)

Dr. Füst Antal : A bányászati koncessziós rendszer hazai bevezetéséről
(BKL. Bányászat 127. évf. 6. szám 1994.)

Jogi Lexikon (KJK-KERSZÖV Kft. Budapest, 1999.)

1389/1993. MBH tájékoztatás a hatósági engedély alapján gyakorolt bányászati jog átruházásáról.

195/1994. MBH tájékoztatás a hatósági engedély alapján gyakorolt bányászati jog átruházásáról.

- 297/1994. (Bá. K. 1.) MBH iránymutatás a felszíni előkutatásokról.
- 744/1994. MBH tájékoztatás a bányászati joggal való rendelkezésről.
- 5/1994. MBH. elnöki utasítás a bányajáradékkal kapcsolatos ellenőrzésekről.
- 553/1995. (Bá. K. 3.) MBH. tájékoztatás a bányavállalkozóra át nem hárítható (elmaradt) tájrendezési feladatoknak a Központi Környezetvédelmi Alapból történő finanszírozásával kapcsolatos bányafelügyeleti feladatokról.
- 592/1995. MBH állásfoglalás a Bt. 6. § előírása alkalmazásával kapcsolatban.
- 596/1995. MBH tájékoztatás a megszűnt föld alatti bányák nyitva maradó térségeinek más célú hasznosításával kapcsolatos bányafelügyeleti feladatokról.
- 784/1995/2. (Bá. K. 4.) MBH. állásfoglalás a geotermikus energia energetikai célú hasznosításának bányajáradék fizetési szempontjairól.
- 1744/1995. (Bá. K. 5.) sz. MBH. tájékoztatás az ásványi nyersanyag fajták megnevezéseiről és kódjairól.
- 340/1996. MBH tájékoztatás a Vhr. 35. § (4) bekezdés előírásának végrehajtásáról.
- 598/1996. MBH. tájékoztatás a felszíni előkutatásokról és a kutatás engedélyezéséről.
- 599/1996. MBH. tájékoztatás a Bányatörvény 1. § (5) bekezdése egységes értelmezésének és végrehajtásának tárgyában.
- 2160/1996. MBH. tájékoztatás az önkormányzatok bányászati jogáról.
- 2220/1996. MBH tájékoztatás a kutatási engedély módosításáról.
- 366/1997/2. MBH tájékoztatás az OBF. szabályzatok és utasítások alkalmazásáról.
- 1616/1997. MBH. közlemény az alanyi jogon szerezhető bányászati jogról.

2/1997. MBH. elnöki utasítás a bányászati jog átruházásáról, illetve a tájrendezési feladatokról.

A KAC Titkárság Bányajáradék programiroda BjPI-274 és 275/1998. sz. tájékoztatásai a bányavállalkozóra át nem hárítható (elmaradt) tájrendezési feladatoknak a Központi Környezetvédelmi Alapból történő finanszírozásával kapcsolatos bányafelügyeleti feladatokról.

Az ásványvagyon gazdálkodásról szóló jogszabály tervezete és indokolása (Miskolci Bányakapitányság 1998.).

525/1998. MBH. tájékoztatás a kutatás engedélyezéséről.

804/1998. MBH. állásfoglalás a bányászati célú kisajátítási eljárásokban történő közreműködésről.

1236/1998. MBH. tájékoztatás az önkormányzatok bányászati jogáról.

2040/1999. (Bá. K. 3) MBH. közlemény a zárt területek kijelöléséről.

2155/1999. MBH. tájékoztatás a Magyar Bányászati Hivatal és a KHVM. között 1999. november 9.-én létrejött, az árvízvédelmi töltésepítésekre vonatkozó megállapodásról.

9/1999. (Bá. K. 4.) MBH. elnöki utasítás a bányatelekkel kapcsolatos egyes eljárási kérdésekről.

10/1999. (Bá. K. 4.) MBH. elnöki utasítás a mélyfúrési alkalmassági bizonyítvány kiadási eljárásáról.

11/1999. (Bá. K. 4.) MBH. elnöki utasítás a hatósági engedély alapján gyakorolt bányászati jog átruházásának feltételeiről.

12/1999. (Bá. K. 4.) MBH. elnöki utasítás a megszűnt föld alatti bányák nyitva maradó térségeinek más célú hasznosításával kapcsolatos bányafelügyeleti feladatokról.

13/1999. (Bá. K. 4.) MBH. elnöki utasítás a szénhidrogén kutatási zárójelentések tartalmáról.

367/2000. MBH. tájékoztatás a Magyar Bányászati Hivatal és a KHVM, illetve Közlekedéstudományi Főfelügyelet között 2000. 02. 03-án létrejött, az útépítések ásványi nyersanyag szükségletének biztosítására vonatkozó megállapodásról.

424/2000. MBH. tájékoztatás a Magyar Bányászati Hivatal és a KÖM. által, az 500 m-nél mélyebben elhelyezkedő mélységi vizek felszínre hozatalára vonatkozó 1999. október 21-jén kötött megállapodásról.

1366/2000. MBH állásfoglalás a bányatavak halászati, horgászati hasznosításáról.

850/2001. MBH. tájékoztatás a szeizmikus módszerekkel történő szénhidrogén kutatásokról.

865/2001. MBH. tájékoztatás a Magyar Bányászati Hivatal és az FVM. Erdészeti Hivatala között 2001. szeptember 2-án történt megállapodásról.

2219/2001. MBH. tájékoztatás a 4/2001. (II. 23.) GM rendeletben foglalt biztonsági és egészségügyi dokumentum elkészítéséről.

A Kincstári Vagyoni Igazgatóság 31200-309/2002. sz. állásfoglalása a kincstári vagyon körébe tartozó ásványi nyersanyagok értékesítéséről.

Dr. Fodor Béla: Ásványvagyon gazdálkodás és nemzeti ásványvagyon politika (Magyar Geológiai Szolgálat Budapest, 2002.)

308/2002. (Bá.K.1.) MBH. tájékoztatás a kőolaj, szénhidrogéngáz (földgáz) és széndioxidgáz számbavételi feltételeiről és gazdasági értékeléséről.

737/2002. MBH. állásfoglalás a Bányatörvény 22. § (5) bekezdésében foglaltak végrehajtásáról.

1288/2002. MBH. tájékoztatás a nem bányászati tevékenységek során kitermelt ásványi nyersanyagok értékesítéséről.

1528/2002. MBH. tájékoztatás a szénhidrogén-meddőkutak hasznosításával kapcsolatban.

1903/2002. MBH. állásfoglalás a felhagyott földalatti bányákkal kapcsolatos teendőkről.

2062/2002. MBH. állásfoglalás a meddőhányó hasznosítás eseteiről.

2094/2002. MBH. állásfoglalás a meddőhányó hasznosítás eseteiről.

2465/2002. MBH. állásfoglalás a szeizmikus módszerekkel történő szénhidrogén kutatásokról.

2/2002. MBH. elnöki utasítás az ásványvagyon-gazdálkodással összefüggő feladatokról.

433/2003. MBH. állásfoglalás a kutatási zárójelentések regisztrálásával, illetve felülvizsgálatával kapcsolatban.

